

RYCHŁO (1986) *av*

rychło (979), **rychle** (1), rychło *a.* rychle (1006); rychło : rychle *SkarŻyw* (52:1).

-o; -óz (3) *KochPs* (2), *WyprPl*; w rychle *e* *prawdopodobnie jasne* (tak w -e *av*).

Sł stp notuje, Cn: rychło, Linde XVI – XVIII w.: rychło.

comp i sup (851 + 156) -rychlój (1005), rychlé (1), -rychli (1); -rychlój : rychlé : -rychli *OpecŻyw* (36:1), *PowodPr* (7:-:1); ~ -ěj (129), -ej (15), -(e)j (861); -ej *JanNKarKoch*; -ěj : -ej *OpecŻyw* (24:12), *MurzHist* (5:1), *MurzNT* (5:1).

sup nã- (148), nãj- (8); nãj- *ReszList, GórnTroas* (2); nã- : nãj- *Mącz* (1:2), *ActReg* (3:1), *PaxLiz* (5:2); ~ nã- (116), na- (10), n(a)- (22); na- *MurzHist* (2), *MurzNT, Mącz*; nã- : na- *RejPos* (18:1), *RejZwierc* (15:1), *BielSjem* (1:1), *SarnStat* (3:1), *PaxLiz* (3:2); ~ nãj- (7), n(a)j- (1).

Składnia comp: rychlej niż co itp. (86); *nie rychlej niż* (2) *RejZwierc* 26, *Oczko* 9; *nie rychlej jedno* (2) *UstPraw D, Mącz* 252c; *žadną rzeczą rychlej jedno* (1) *BielSpr* 67; *nic itp. rychlej nie jedno* (2) *BielŻyw* 39, *RejPos* 169; *rychlej nie jako* (1) *Mącz* 132a; *žadna rzecz rychlej nie jako* (1) *GórnRozm C3*; *nie rychlej aliż* (1) *Mącz* 396c; *nie ale rychlej* (1) *LeovPrzep [K]*; *rychlej ze wszystkich inszych* (1) *Strum Q2. Składnia sup: narychlej z tych wszytkich* (1) *GliczKsiąż I6*; *narychlej nad insze wszytki* (1) *FalZioł IV 53b*; *narychlej miedzy kim* (1) *BielŻyw 37.*

I. W funkcji właściwej (1633) :

1. Zużywając na coś niewiele czasu, pośpiesznie; cito *Miech, PolAnt, Cn; mature, mox Cn* (78) :

a. Szybkiem ruchem (40) : Ku ktorey rzeczy lekarze mają mieć pewne naczynie/ Iako noże Klefzcze, haki/ y nożycze: czoby nimi takowe członki, albo rychło odciąć albo oderwać. *FalZioł V 34; GlabGad 15.*

Przysłowie: Bo y źrzebiec rychley fie obráca kiedy mu óstrog dodádzą *RejZwierc 112v.*

Zwrot: »rychło się pochwacić« (1): A ona [*Maria*] fkoró to vflyśfala/ natychmiáft prędko powftala/ ij naprzeciw panu Iezufowi biegła/ [...] tego dlá żydowie [...] / gdy vzrzeli ijże fie tak rychlo pochwáciła ij wyśfła: nafladowali iey rzekáztz/ ijże ijdzie ku grobu plakatz *OpecŻyw 67v.*

[*Szereg: »rychło a niebacznie«: pránthko dzyalacz, zepchnácz, richlo a nyebacznye stráczicz abo skazicz precipito, precipitanter aliquid obruere, de alto ducere, temere festinare* *ReuchlinBartBydg S2.*]

Przen (1) : Bo żywot kthori bywa zemdlonych: richło fie bliży ku śmierci. *FalZioł V 65v.*

α. O ruchu liniowym (o ludziach i zwierzętach); ociter *Mącz, Cn; festinanter Miech; velociter HistAl* (35) : Iezus k niéy gdy chciał mowitz/ ięli go żydowie rychléy prowadzitz/ targuiáztz [*lege: targając*] ięli go rwatz ij bitz. *OpecŻyw 117v*; A bieźeli [*uczniowie*] dwa póspołu/ lecz drugi (on) vczeń wyściгнаł rychley Piotra/ y przyźedł pierwey do grobu. *BudNT Ioann 20/4.*

cum imp (4): Nieśfczeńni żydowie wiodázt pana Iezufa fromotnie po oné drodze za śfyię go bili/ [...] krzyczázt náń wolali. Podz rychléy zwodzitz na śfczeńny. *OpecŻyw 111v; RejKup ee6v; BielKron 46v; Propera ocius, Kwáp fie rychley Mącz 326b.*

Połączenia: »co rychlej« (7): Woiewodá Wáláski ślyźácz złe nowiny o swoich/ gniewáł fie tym więcey/ ciágnáł z ludem co rychley przeciw náśzym. *BielKron 421v, 229, 414, 454; RejPos 244v [2 r.]; RejZwierc 113.*

»tym rychlej« (7): Oni [*Delfowie*] iákoby głufzy byli/ Tych iego [*Ezopa*] fłow nie baczyli: Tym go rychley prowadzili/ Aby go z fkały zrzucili. *BierEz* H; *OpecŻyw* 112, 136v, 137v; Tamże woiewodę Węgierskiego [*Baty, car tatarski*] poraził y zwyciężył/ także tym richley [*festinanter*] wfi j miałteczka pałac przyciągnął do rzeki którą zową Cifa *MiechGlab* 15; *Leop 3.Mach* 4/5; *BielKron* 453.

Zwroty: »bieżec (a. biegać), iść (a. pość, a. prześć, a. wyniść) (barzo) rychło (a. rychlej, a. tym rychlej, a. co rychlej)« = *exire cito PolAnt* [*szyk zmienny*] (10:8): *BierEz* L3; *IAn* widzątz tzo fie s nijm dzieie/ do Betanié ku dziewicy Marij rychło bieżał *OpecŻyw* 109v, 111v, 112, 136v; Nogi fie przeto chowaią aby richley biegali. *BielŻyw* 92; *RejKup* ee6v; *Vfilyzawfzy Alexander* iz *Dariufa zábitho*/ przelzedł rzekę Granę z załtępem fwym barzo rychło [*transiuit flumen ... velociter*]/ y wfzedł do miáftá *Sufis. HistAl* F8; ktorzy [*staruszkowie*]/ gdy fnimi ci co ie wiedli thym předcey biegli/ nádażyć prze zefzłość nog niemogli: á oni lepak bes wfley lutości y bes wftydu fnimi fie tągáli/ y fłkárádzie láiaáli/ áby tym rychley przy nich biegli [*ad velocem ... itinerationem*]. *Leop 3.Mach* 4/5; *BibRadz Matth* 28/8; *BielKron* 105v; Ktory koń iáko krowá álbo iáko fárná poślednimi nogámi chodzi/ then rad dobrze fłkacze/ y rychło biega. *SienLek* 187, 187; *RejPos* 244v [2 r.]; *MWilKHist* H2, H4v; ogládaiąc fię wołał nań on młódzy fłowy śmiáłyymi/ y niemoc iego leniřtwem zwał/ mowiać áby rychło fzedł. *SkarŻyw* 202.

»gonić rychło« (1): Złęklá fie niewiáftá/ fłkrylá ony fłpiegierze [...] y odpowiedziáá: Znam to iz przyfzli do mnie/ álem niewiedzyáá fłkad byli/ á fłkoro brony zámkniono wyfzli precz fortą/ gońcie ie rychło áza ie poimacie. *BielKron* 46v.

»kwapic się rychlej (a. co rychlej)« (2): Gdy w miáfto iecháli/ był tego pilen *Kuřpinian Stároftá Wiedeńki*/ iákoby mogł w bronie ftoiać wfzytki poczty zliczyć/ iedno iz był defzcz cały dzyeń/ przeto nierządnie iecháli kwápiąc fie co rychley do gořpod *BielKron* 414; *Mącz* 326b.

»rychło pielać [= *podqżać*]« (1): Ale witayciéřz Pánowie *Mázurowie*/ czemuż ták rychło z *Wárfzáwy* pielaćie do dom? *OrzQuin* B3v.

»rychlej (a. co rychlej, a. tym rychlej) pořpieszać (a. przyřpieszać, a. řpieszyć się)« (3): *Kramarz* z *kramem* ná targ iádać Bieżał nic nie oppoczywáiać [!]: A przetoż ořlá kijem bił/ By fie w drogę rychley řpieszył *BierEz* R2v; *OpecŻyw* 137v; *Kuřfierřt* [...] puřcił dziáá ku *Witembergu*/ á *fam* zánimi znienáglá ciągnął/ baczył tho *Cefarz*/ przeto co rychley pořpieszał zá nim *BielKron* 229.

»rychlej (a. co rychlej, a. tym rychlej) uciekać (a. uciec), uchodzić« [*szyk zmienny*] (3:1): [*małpa mówi do liszki*:] *Miła* řiořtro [...]: V ciebie ieřt wielki ogon/ [...] *Vdziel* mi go połowicę/ *Bych* zákrylá fwą grzeřznicę. Coć po tákowej długości/ *Iz* ci przydawa ciężkości: Y rychleyby vćiekáá/ *By* nie táko długi miáá. *BierEz* R2v; *Gdyřmy* ich dogonili á pyháli co zacž fą/ powiedzieli żeřmy fą *Maurowie* *Krolá Melinde*/ vćiekáliřmy przed wámi/ przetořmy złoto wyrzucili ábyřmy thym rychley vćiekli. *BielKron* 453; *Widząc* tho my/ wyřliřmy z domu broniać fie/ vchodziřliřmy co rychley do fwoich okrętow/ ktore były nie dáleko miáftá *BielKron* 454, 447v.

Szereg: »rychlej a z poskokiem« (1): (*did*) *Czart* yuř profy řwych *Towaryřřow* do *Piekła* na dobra bieřyade. (-) [...] *A tak*/ *Hoyda*/ *Hoyda* *Krokiem* *Idzmy* rychley/ ářpořkokiém *Beda* tam y *drudzy* radzy *Iem* fie was wieczey wprowadzy *RejKup* ee6v.

b. Szybko wykonując jakąś czynność lub ulegając stanowi; celeriter *Mącz, Cn (38)* : Więc názaiutrz Xánt w łąźni był/ A z śwymi łie cetniki mył: Tám Ezopowi rofkazał/ By rychley obiad gotował. [...] Bo pry iák z łąźniew wynida/ Nátychmiałt obiedwác będą. *BierEz Cv; PatKaz I 4*; tedy gdy łie wylęże [*piskłę kukułki*] drugim ptafżetam karmią wychwyta łakomością łwą/ á także rychley tije. *FalZioł IV 23c, I 52b, 64c, 109d, 110d, IV 11d*; á gdy mu przimowiono iż on nic nie dbał o ymienie, odpouiedział richley bych łie wnim łtarzał niż krom iego. *BielŻyw 33, 37*; prze to też chleb przełalany nie tak richlo pleńnieie y owłzem richley zełchnie. *GlabGad G7, F6v; MiechGlab 77; WróbŻołt ff4; RejRozpr B2*; Vinum celerius vetustescit adhibito fumo, Richley łie łtarzeye wino/ gdy ye siárką okurzi. *Mącz 491a*; Cyáło człowiecze nigdy łtać w iedney mierze niemoże: ále/ álbo łye mnoży/ álbo schodzi. A ktore łye rychło mnoży/ rychło záłye opada. *SienLek 12*; Ktory koń ma wielką grzywę y twárdą/ ten rychło tłuścíeie *SienLek 186v, 34, 75; CzechRozm 167*; Co iednémułz práwie łpołobowi przypilżmy/ pómniać/ że źimie meaty źiemné łą goręczłzé/ gdy źiemia po wierzchu zmárzła/ nie ták ich łatwie przepulżcza/ tedy łok ón ogniem źiemnym bárźiey pobudzony/ hoyniéy plýnie/ y zá łobą ognia więcý ciągnąc/ nierychléy łye zsiáda [*tj. nie zsiada się rychlej*]/ niż lećie/ kiedy łye óno ciepło roznidźie á łłonce ie do łiebie wyćiąga/ y tákíe wody wyłulża. *Oczko 9*.

cum imp (2): Gotuy cie [!] włzytko rychley przyaciołom kazcie A czo łie z nimi dzieie włzytko im rozwałcie Aby zemną iechałi/ z nędze w obłitołci *RejJóz P6v; GórnTroas 45*.

Połączenia: »co (na)rychlej« (7): BY łie kto napilniey łtárał áby co narychley dom łwoy budował prozne to iego będzie łtáranie/ ielłi iemu bog tego niepomóże *RejPs 194v*; A łam Abráhám bieźawłzy do trzody wiałł ciałátko młode/ y dobrze tłułte/ á dał ie łłudze/ ktory ie corychley gotował [*festinavit ad faciendum eum*]. *BibRadz Gen 18/7*; było okołó trzydziełci tyłiac robotnikow/ co narychley robili/ máiac łtare mury y kámieni ná pomoc/ ále to włzytko było dármó. *BielKron 273; ActReg 21*; Nu/ nu/ corychléy moi/ łkrytého łzukayćie/ Grécki to nieprzyiaćiel/ przed mię tu go dayćie. *GórnTroas 45. Cf Zwrot*.

»tym rychlej« (2): Kúrłierłth ółádził brzeg [*rzeki*] łtrzelbą/ broniać mu przepráwy przez rzekę/ álbo też budowania mołthu ná łodziach (iáko to miał Cefarz pogołhowiu) á gdy przyćiągnął Cefarz nád brzeg/ włkoczyłó Hifżpanow thyłiac w rzekę po rámióńá/ odbijali od brzegu/ áby tym rychley mołth czynić mogli. *BielKron 229, 421v*.

W charakterystycznych połączeniach: rychło ((co) (na)rychlej, tym rychlej) budować, (u)czynić (2), dowierać, gasić się, goić się (2), gotować (się) (4), mnożyć się, obrastać, opadać, pleśnieć, robić, rość (3), starzec się (3), szukać, tłuścíeć, trawić (się) (4), tyć, ustawać, wychodzić, zarastać, zsiadać się; nie tak rychło.

Zwrot: »co rychlej póspieszác (a. śpieszyć)« (2): á tho iże płod takowemi bolełciami nie hamuie łie dłu^go w żywocie, y owłzem czo richley póspieszca ná łwiat. *FalZioł V 18c*; Ktorego [*papieża Sylwestra II*] iákie było dokończenie y pogrzeb [...]/ ia łię/ co rych[ley] łpieżąc d[ó] końcá/ tym teraz/ włpominiać y rozberiać to/ báwić niechcę. *CzechEp 424*.

Szeregi: »rychlej i barziej« [*szyk 1:1*] (2): Przeto też Colerici, to ielł, ludzie łulzi á wyłoci, półpolicie grubłze włófi miewaiać dla bełtwornołci poruw, y broda też richley y barziey im obrałta. *GlabGad A8, F6v*.

»rychło, nie zabawiając« (1): Drugie iż ku thakiemu rodzeniu przyrodzonemu to też ma być/ iżeby richło dzieciątko nie zabawiającz: wychodziło z żywota á krom wielkiej ciężkości y wielkich boleści. *FalZioł* V 16c.

a. *O leczniczych właściwościach organizmów żywych i substancji według ówczesnej medycyny* (2) :

W połączeniu z przymiotnikiem [zawsze: posit] (2): Galienus septimo simplicium farmacorum piŕze iŕze tho ziele [sturzesz] ieŕt ciepłe richło w trzecim flopniu/ thakieŕz też y wyfuŕzaiącze. *FalZioł* I 107a, I 28d.

2. *Zdarzając się, powtarzając się w krótkich odstępach czasu: często* (7) : *WujNT* 740 marg, Aaaaaa2v; Iáko oná niewiáftá Sunámitŕka do mężá mowiá: chodŕi tędy częŕto Prorok Boŕy Helizeuŕz: zbuduymy mu komorkę/ poŕtawmy łożko/ ftolik y ŕwiecznik: rychley do nas sŕtępowáć będzie. *SkarKaz* 454b.

W przeciwstawieniu: »rzadko ... rychło« (1): *BielŻyw* 51 *cf* *Przysłowie*.

Przysłowie: przyiaciel nie rzadko nayduie á zaię richło nie ŕtraczuie. *BielŻyw* 51.

Szeregi: »tym lepiej i rychlej« (1): CHćac/ áby tym lepię y rychléy powinowáctwu ŕwému Woiewodowie Korony náŕzý/ około vŕtaw y ceny rzeczam czynili doŕyć/ [...] teráznieyŕzá Conŕtituciá ná wieczné czáŕy poŕtánawiamy: áby wŕzyŕcy Woiewodowie Woiewódtwá ŕwego/ vŕtáwy y ceny rzeczam czynili/ przynamnię dwa kroć do roku/ wedle Conŕtituciię Nieŕzowŕŕkię *SarnStat* 269.

»rychlej i snadniej« (1): Iáko w ráiu pierwey niewiáftá od ŕzátáná zwiedziona byá: ták y záwŕze niewiáfty rychley y ŕnádniey przez haeretyki bywáią oŕzukané *WujNT* 740.

a. *O pulsie* (1) :

W przeciwstawieniu: »rychło ... leniwo« (1): Gdy też ktemu [puls] nie będzie iednakiey miary, ale czáŕem barzo czáŕem mgło, też richło y leniwo, tam ŕmierć bliŕká znamionuie. *GlabGad* E4.

3. *Szybko upływając (o czasie)* (4) :

W porównaniu (1): Ná wŕzem tu czáŕy ty náŕze/ ták nam rychło mijáią/ Iáko rzeczy ktore ludzie ŕobie zá nic miewáią. *LubPs* T6.

Frazy: »czasy [komu] rychło mijają« (1): *LubPs* T6 *cf* *W porównaniu*.

»[komu] rychło (a. rychlej) zbieŕzy czas (a. czasy zbieŕty)« (2): [czart oczekujác na sąd rozwaŕa, jaki moŕe być proces i wyrok:] Bede ŕię miał czém zabawiać Kedy ŕię będá rozmáwiac Ieden wedrwá á drugi wŕás Snáć mi rychley ták z biezy czás. *RejKup* x5v; A Są drudzy co iákoby z iáká rádóŕciá czáŕy ŕwe wyliczáią/ áby im rychło zbieŕty. *RejZwierc* 159.

»rychlej [komu] droga zejdzie« (1): (*did*) Poŕeŕ Mnichowij grozy a yuŕ ydzie po Kupcza. (-) [...] Muŕŕe támgicŕ po czwartęgo Tezem mu dał znać Czás yego. A rychley wám drogę zaydze [lege: droga zejdzie] Gdy was uięczey ŕpołu poydze *RejKup* t4.

4. *W cięgu krótkiego czasu (o przebiegu czynności lub stanu od początku trwania do zakończenia); cito* *Miech*, *HistAl*, *Modrz*, *JanStat*; *tempore brevi* *Modrz*, *JanStat* (478) : Zábá w iednym bŕócie mieŕzkáŕá/ A przezliŕ bárdzo woáŕá: obiecuiąc rychło zleczyć/ Ktoby nie iey chćiał polećić. *BierEz* L2v, Fv; *OpecŻyw* 152; Gdy łobody będzieŕz poŕiwał z iarmuŕem/ rychło odniey ciało wezmieŕz/ á tak chudim ieŕt dobra *FalZioł* I 12b; ábowiem poŕpolity lud barzo trzyma o tim picu iŕze ieŕth

rozliczney pomocy rannym ludziom/ goiącz rany rychło *FalZioł* I 41c; Też gdy by chciał aby sie zebrał wrzod á richło wypłynął, tak vcziń *FalZioł* I 81a; KApłon iest kogut klefniony/ rychley vtije/ bowiem sie niewybiega ani wyfpiewa. *FalZioł* IV 19c; Nad infze wżytki krużczce Zelazo narichley fię zepfuie *FalZioł* IV 53b; Zafię iefthliby k temu barzo thłufta albo ciałem zbytnie była obłożona niewiałtha Tedyby ſnadniey takowey na licze leżeć nakolanoch. Abowiem richley y z mnieyſzą ciężkością porodzi. *FalZioł* V 23d; tedy na tho [tj. niezyt nosa] orzechy lafkowe przypiekane/ á potym w tharty pierz iądrka omoczone á na nocz pożywane/ niepodobnie on [lege: od] nich richło zdrowie przychodzi *FalZioł* V 77v; Naprzod to iest poſpolita nauka: iż rana nie ma być richło goiona/ ale tak otwarta ma być/ przykładaiać na nie Atractiwy małci. *FalZioł* V 88v, [‡]a, ‡4b, I 10d, 16d, 41c (46); Czemu wino podstałe mocnieyſze bywa wżakoż mniey trwałe. (-) Bowiem tam wżitka moc iego ſama na wierzchu zoſtanie, wżakoż takie rychley zwietrzeie albo ſkwaſnieie *GlabGad* H; Czemu chciwie żrączy richley ſie nagie niż on czo potroſze pokarm bierze. (-) Bowiem kto chciwie gie tedy łapaiąc pokarm wiele wiatru w ſię bierze z pokarmem, częſto y wiele dychaiąc. *GlabGad* K3v, G4v, H3, H8, I3, I5 (16); [Tatarzy] Na kołaciach albo gdy goſcie częſtuią, piją mleko iakoby gorzałkę wypalone, ktore zbytnie [!] a richło vpaia człowieka. *MiechGlab* 23; Dzywno mię temu ſłudze ktoregom w cznocie znał By iey tak barzo rychło marnie żapomnieć miał *RejJóz* Iv; *RejKup* h7, n2v, bb4, cc3v; Potym ſie ruſzywſzy z onego mieyſcá poczał po ſzyrokoſci onego polá iechác/ á nie przez ony drogi ktoremi był przyiechał/ ále przez połnocną ſtronę/ skądby rychley ku Macedoniei przyſzedł *HistAl* L4; a IchM też tu ostatka domawiać będą, żeby żaden stan w tej obron(i)e nie uległ i WM namowiwszy powiedzą albo na piſmie przyſlą dzisiaj, aby ſię czas nie wlokł, a rychley co kończyło, folgując niedobremu zdrowiu JKM. *Diar* 78; *BielKom nlb* 3, F5; *GliczKſiąż* K4 [2 r.]; Abowiem z Lácinſkiego nieſpráwnego piſania/ wielkie częſto ſpory między niebogoboynymi Prokuratorami roſtą: [...] przez co wiele kroć ſpráwiedliwoſć tępią y przedłużaią/ nieináczey iáko łákomy Bárwierz mogąc rychło vleczyć ránę/ gnoi ią/ áby zá dłuſzſzym leczeniem/ więtſzą zaplátę wzięł. *GroicPorz* ev; *RejWiz* 59, 108v; Mąż ktory rychło chce być bogáty [festinat ditari]/ á inſzym zażrzy/ then niewie że nań przydzie niedoſtátek. *Leop Prov* 28/22; *RejZwierz* 58; *OrzRozm* V [2 r.]; Pothym z Węgier [przynieſli francę] ſłuſzebni/ áż ſie rychło roſpłodziła y rozmogła v nas *BielKron* 399, 8v [2 r.], 111; *SienLek* 132v, 187v; *RejAp* 117v, 127; Y náłz ięzyk Polſki rychłoby vroſł/ gdybyſmy ſie go rozmilowali *GórnDworz* F8, L, T; *HistLan* D3; *RejZwierz* 61v, 183; Lecż nielza záprzeć/ że wiele wiela ludzi ſpraw od ſeymu do ſeymu odłożonych/ z wątpiwſzy o nich/ á ktemu dla zbytnie wielkich nakładow/ porzucono y zániechano: ktore/ kiedyby takie ſady [...] były/ á wſtáwicznie trwały/ y mnieyſzym koſzttem/ y rychleyby odpráwione były. *ModrzBaz* 91v; Trudnoſć onę ktora wnas iest ku ſzczeremu y vprzeymemu poſłuſzeńſtwu/ rychło w ſobie wiará wielką włacnił: gdy to co mu ſtárlzy roſkazał/ zá głos ſobie Boży poczytał *SkarŻyw* 297, A5, 374, 560; A co ſię tknie żywych/ [...] ták o nich mowię y piſzę: iż iefli ſię náwroca/ w Ieżulá Chriſtuſá wwierzą: żywotá ſwego rychło y znácznie popráwią: tedytemu wierzę iż zbáwieni będą. *CzechEp* 325; *ReszList* 191; *WerGoſć* 253; *GórnRozm* C2, K3v; Lecż ten v ſzczęſcia iest loſem przegránem/ Co dla łákomſtwá chce być rychło Pánem. *KmitaPsal* A4; *ActReg* 113; W leſie kiedy ſiáná ſiekáią gęſtym/ zwozem káždy co záraz trawę brác/ bo ich trudno doyżrzeć: á to wſzyſcy iednáko wywiozą/ álbo ná noſzach wynoſzą: bo w leſie

nie wśchnie rychło. *GostGosp* 106, 82; tǎrguyże sie chczeli kupić tǎnie: A odprǎwuy sie rychło/ wiész co czynić mawǎ Nǎ kleparzu: iefcze tǎm dla koniǎ zmieszkwǎ. *WyprPl* B2; A nie więcýy ich [stolników] robić ma z tǎy przyczyny: iż iefliby ich więcýy robiło/ rychlýby lól z gór wykopǎna byǎ. *SarnStat* 379, 1042; *PowodPr* 48; *GostCast* 42; *SkarKazSej* 676b; [rzeczy spaiające, czo rychlo goiǎ conglutinativa medicamenta *ReuchlinBartBydg* h3v].

W połączeniu z imiesłowem przymiotnikowym [zawsze: posit] (2): Lekarzstwo śpaiające y teź richło goiające/ to iest prochem zafypuiączę/ albo plafr vczyniwśzy: przykładać *FalZioł* V 102v; Czo iest piękność prirodzenia obłuda, krotkie śzczęście, świat rychło wwiędły, ludzkie požądanie. *BielŻyw* 136.

W połączeniu z określeniem krótkiego przeciągu czasu (1): A niemas śnac tak zadnego Aby niebył pylen tego. Czo śię śniem ma dzieć do roku Ale śię miliź proroku. Bo drugiego śczǎwka [!] minie Czǎsem rychley nyź wgodzinie. *RejKup* D.

Połączenia: »co (na)rychlej« (16): *RejPs* 163v; a przedsię na ośtatek i pić choc w wielkiem pragnieniu niechćiał/ podobno aby się był co narychłei vmorzył *MurzHist* D4v; *BielKron* 225; *RejPos* 284v, [290], 329v; *RejPosWiecz*³ 99v; Bo iǎko choremu mǎło po wymownym lekarzu/ iedno żeby do zdrowia co narychley dopomogł *RejZwierc* 84v, 20v; *CzechRozm* 230; *KarnNap* ktv; W czym bǎrzo mi śye nie podoba/ co w iǎworowśkich zǎ obyczay wzięli/ godzin fto/ ǎlbo pułtorǎ fta/ ǎlbo y więcýy/ śiedzić [w cieplicach] vmysłiwśzy/ wyśiaďać ie [tj. odsiadywać w cieplicach określonǎ ilość godzin] co narychłey: [...] y wyśiaďaia z rǎzu przyiechawśzy ośm ǎlbo dzieśięć/ pić rǎno/ ǎ pić przed wieczorem godzin/ do tǎď ǎż liczbę odprǎwia *Oczko* 27; *SkarŻyw* 599 marg; *CzechEp* 323; *ActReg* 113; Profzē/ nieznaćie kogo/ cobym bez przyśady Koniǎ v niego kupił: bo dzieś pełno zdrǎdy? (-) [...] Z wieśniaczkeim [!] wy nǎłóćie/ ten was nie wśzkodźi/ Chcǎc co rychłey rośprzedǎć/ nǎ równy zyfk godźi. *WyprPl* B2.

»im na(j)rychlej« (2): ktemu iǎko wiele natym nalezy dodobrego Rptey aby dystractia animuszow ludzkich, ktora daleko byǎ zaszǎ innairychley [*lege*: im najrychlej] skoiona byǎ, tak nigdzie indziej, y niczym inszym nie moze tobyďz lepiej sprawiono, iedno ziechaniem się wszech społecznym na Seim *ActReg* 135. Cf »im narychlej będzie mogło być«.

»mało nie rychlej« (1): Nǎuczýfz sie ćirpliwości/ nǎuczýfz sie śpraw Ryczerfkich/ [...] ǎ śnadź mǎło nie rychley niźli w oney dworśkiej zgrǎi dǎrmo leżǎcey. *RejZwierc* 26.

»tak rychło« = *w odpowiednio krótkim czasie; tam cito* *JanStat* (8): [*Tarkwiniusz*] Kościoǎ obiecǎnego nie mogł thǎk rychło zbudowǎć/ bo potym rychło wygnǎn precz. *BielKron* 104, 117v, 210, 402, 419; Przyczyny dlǎ czego Sigmunt tǎk rychło nǎ Kroleśtwo wybran. *StryjKron* 707 marg; ktorego zescia tak nierychłego ta przyczyna byǎ zesmy sie zchodzc nie mieli aszbysmy spisali wszystko porzǎdnie, cosmy zgodnie przeszłego dnia namowili, ktore tak rychło niemogło byďz zpisane *ActReg* 49; Abowiēm ślufzna sie rzecz zdǎłǎ/ ǎby ten czǎs [*dochodzenia dóbr dziedzicznych*] był względem zakonu pośtǎnowiǎn: iż iǎko męźǎtki mǎia dzieśięć lat: oné tǎż iǎko oblubienicé Pǎnǎ Kryfufowé/ którē w kǎfztorzēch zǎmknioné/ y wychowané tǎk rychło o rzeczach śwych wiǎdomości mieć nie mogǎ/ dwoiǎko więcýy czǎs miǎły. *SarnStat* 209.

»tym (na)rychlej« (8): *FalZioł* III 7c; á nieprzyiaćiel moy zágłáda oczekawáiąc zelćia moiego/ áby tem rychley zágłádził ná ziemi imię moie. *RejPs* 62; Leniwey też łtárości łnadźby nie wádziło/ Gdyby łie iey powietrze indziey odmieniło. Bo ták łiedząc ná mieyłcu tym rychley zgrzybieie/ A łnadź gdzie indziey będąc rychley otrzeźwieie. *HistLan* D3; Bądź łáłkaw ná miásto łwoie/ wieczny pánie/ Ze tym rychláy w pięknych łwoich murzéch łtánie *KochPs* 77; *CzechEp* 201; Prosieli aby były consilia reip. tym rychley odprawowane gdyz ná Poslech nic nie schodzi. Samo myt Podolskich a Podłáłskich podniesienie ie zabawia *ActReg* 26. Cf »im ... tym (na)rychlej«.

»im ... tym (na)rychlej« (2): *SkarŻyw* 36; A im náciáłńney [kapłun] siedzi/ tym narychley vtyie. y przeto drudzy ładzáiá w gárnce/ dnem wybitym mu głowę do iedzenia wytknáwłzy. *GostGosp* 128.

W *przeciwstawieniach*: »długo (2), nierychło ... rychło« (3): *OpecŻyw* [192]v; Niemowcie pretko mi Pana [tj. *króla*] vbogacim/ toc bi mogło bic ale on łwoich vbogich przijaciól nierychło zbgaci/ richło łpółky łpítal vtzini/ iednego co mu bedzie foritował Panem/ á drugie nedzniki. *PapUp* L3; Ktoź łzczęśliwłzy: ten co rychło doiedzie/ czyli ten co łię po morzu y wiátrách długo włoczy/ y po pułtyniách błádzi? *SkarKaz* 422b.

W *porównaniach* (5): *WróbŻołt* cc7v; *LubPs* hh6v; Ktorá iedność [krześcijańská] ktorzy kázą/ rychło iáko proch z łziemie záginá. *OrzList* f3; Iák prędko ścięty kwiatek/ łwą ozdobę tráci/ Ták rychło kráse człówek/ gdy łię z łmiercią bráci. *GrabowSet* E; *ReszList* 183.

Przysłowia: Nye wyedzą podobno że ten kámyeń kthorego częłto z myełcá porułłá/ nye rad mchem obrałta rychło. *GliczKsiąż* L2v.

Włzytkie kácerłtwá iáko łię rychło wzniecá/ ták nie długo łwiecá. *WujNT* 740.

W *charakterystycznych połączeniach*: rychło itp. (z)budowác (2), (u)czynić (się) (8), dobyć, dojechać (2), dokonác, dopełnić, doprowadzić, (za)ginác (zginác) (4), (z)goić (się) (wygoić, zagoić się) (10), (s)kończyć (się) (dokończyć) (4), (u)leczyć (poleczyć się, zleczyć) (4), niemoc mdlić, minác, najeść się (2), nauczyć się, obaczyć się, w krew się obracać (3), obrastać, obrzydnać (obrzydzić się) (2), odprawowác (odprawić) się (3), ogorác, ohydzić się, opaść, oschnąć (podeschnąć, uschnąć) (3), osieść, otrzeźwieć (2), paść [= padnąć], (do)pomoc (3), poprawić (się) (2), porodzić, posilać, postawić [= pobudowác], w krew się przemieniać, przyplýnąć, przywodzić, (u)rościć (4), rozmoc się, rozplódzić się, rozprawić rzecz, rozprzedać, skwaśnieć (3), stanąć, stawać się octem, stęchnąć, tracić, ucichnąć, ukazać, ułacnić, umorzyć się, umrzeć, upadać (2), upajać, urosć, uspokoić się (2), ustawać, uśmierzać, utuczyć, utyc (potyc) (3), uwrzeć (2), uzdrowić, uznać się, wiedzieć, wydrzeć się, wymoczyć, wymoknąć, wyniść (przyść) (3), wypełnić się, wypłynąć, wyrastać, wysiadać godziny, wysilić się, wyszumać się, wznieć się, zabić się (zabijać) (2), zágładzić, zagnić się, zamordowác, zniszczyć, zapomnieć (przepominać, zapominać) (3), zasnąć, zastanowić się, zaśmierdzieć się, zbabieć, zebrać (się) (3), zepsuć się, zgrzybieć, zleźć, znaleźć, zwieść, zwietrzeć; być rychło bogaty, gojony, gotowy, odprawion(y) (odprawowany) (3), skoiony, spalony, spisany, strawiony, wybran, wykonan, wykopany, zgotowan; rychło gojący, uwiędły; być rychło panem; barzo rychło (11), niepodobnie.

Frazy: »będzie rychlej po [czym]« = coś się prędzej skończy (1): Kto miłuię/ miłość mu włpominác łzkodliwie. Acz źle/ ácz też y dobrze/ łepięy milczeć o niéy. Vciec precz/ á zábaczyć/ Będzie rychláy po niéy. *GosłCast* 42.

»jako narychlej mogli; im narychlej będzie mogło być« (1;1): *Lęthko* czarny gdy sie dowiedział [o *wtargnięciu Litwy do lubelskiej ziemi*] z Krakowá wyiechał/ á iáko narychlej mogli lud zebrał ciągnął do Lubelskiej ziemie *BielKron* 365; A Iż to bydź może/ że sie nie wzyficy z listy swými ná dániny/ záftawy/ lenná [...] okazáli [...]: przeto my wzyftkié Rewizię y Dekrétá náfzē/ którélmy ná tym Séymie ná listy tákové czynili/ do Powiátów iáko którému należą im narychléy będzie mogło bydź/ oddać rokżemy: [...] áby tám [...] obaczyć mogli/ iefliby sie kto vtáił. *SarnStat* 1130.

Zwrot: »rychło przeminąc« [*szyk zmienny*] (2): *ReszList* 183; Abychmy sie náuczyli/ iákbyfmy Swiát opuścili/ w żądżách iego złych nie chodząc/ áni iego woley godząc/ bo swiát ten rychło przeminie/ z żądliwością swą záginie. *ArtKanc* M17v.

Wyrażenia: »rychlej niż w ocmgnieniu; w ocmgnieniu i rychlej« (1;1): Gdzież potym rychley niż w oce mgnieniu dúfła iego náfwiétfśá byłá ftworzona ij w cialo wlána/ tak ijż ftál sie natychmiáft człowiek zupełny/ ij téż bog wierny *OpecŻyw* 9; W ten czas Iezus mily [...] pomalu podniozwfśy rączki w niebo wftępowál/ tako dlugo poki go mogli nádaléy widzietz. Potym z onego mieltza/ w ocmgnieniu ij rychléy ze wflytkiémi anioly ij swiętymi wftąpił/ w náwyfśá chwálę na prawicę boga oytta. *OpecŻyw* 174v.

»za kila lat i rychlej« (1): Słyfzałem miniftrá iednego każácego ná tę Ewángeliá/ iż Luter vczynił cudo wielkie to: iż zá kilá lat y rychley wfzytki klastory pánieńskie y mnińskie w Sáfkiey ziemi fpuftofzył *SkarKaz* 418b.

Szeregi: »(i) rychło i (a) dobrze« = *cito et (ac) bene(que) Modrz* [*szyk 3:3*] (6): *LibLeg* 11/31v; Vważywfzy to v siebie tedy onto mąż pámiéci godny/ wfzytko ftárání swóie ktemu przedsięwzięciu obrocił/ żeby to y dobrze y rychło wykonáno być mogło. *BudBib* b; Zás gdy káždy pilnuie tego co ná iego vrząd należy/ tedy sie fprawy rychley y lepiej odpráwuia *ModrzBaz* 26, 83v, 92; gdyż [*woda*] infza do vzywánia zá pićie/ á do wárzenia/ á infza do lékarftw chorobám pomocná być ma: to iest fłodka/ zimná/ cudná/ nie fmrodlíwa/ dná dżiarftwem z gliná zmiélfzánégo/ w którýby miéfo/ groch/ y infzé potráwy/ rychło y dobrze vwrzéc/ á zmiékczyć mogly *Oczko* 10.

»mocnie a rychło; tym rychlej i mocniej« [*szyk 1:1*] (1;1): Też Szafran zmiélfzany z infzemi lekarzftwy ferdecznemi tym rychley y mocniey mocz onych lekarzftw do fercza przywodzi. *FalZioł* III 7c, V 82v.

»co rychlej i nakrotcej« (1): IVż sie zá pomocą páná Bogá náfzého dwoie ksiáżek ná Wędzídło I.M.X(*iędza*)K(*anonika*) Poznańskiego/ Hieronimá Powodowfkiego/ [...] ile mogło być nakrotcey fkończyło: iuz téż czas trzećie wziác przedsię/ y ony tákże co rychley/ y nakrotcey fkończyć. *CzechEp* 323.

»rychło, (a) snadnie« [*szyk 1:1*] (2): A fnadźby to máło álbo nic kofztowáło/ by to [*np. puste zamki*] rozdano ludziom Rycerfkim/ ázáfz lepiej iż sie tám wilcy lągną/ tedyby tho fnádnie á rychło ofieść mogło/ y byłáby y obroná y pożytek Rzeczypołpolitey. *RejZwierc* 186; *ZawJeft* 22.

a. *Latwo, bez dłuższych wstępow, zabiegów, prób; cito Mącz, PolAnt, Calep; facile Mącz, JanStat* (297) : Bierz rádę od przypowieści/ Nie potępiay ich proftości. Abowiem fłowy proftemi/ Rychley prawdę poymuiemy *BierEz* H2, A4v, B4v, F4v, H4v, R4; Tu przyklád s pana Iezuía wezmi/ a nieprzeftáwáy od vczyńkow dobrych dlá pośmiéwaniá albo vrąganiá ludfkiego/ bo tak rychley

zwyciężyłs nieprzyjaciela łwego. *OpecŻyw* 52, 1v, 20, [34], 35, 37; Abowiem gdym im wiernie a prawie radził/ oni potym dołtapiwłszy pańskiey łalki/ przed nim mie obwiniali y potwórzali/ tako iż lekki pan richło im wierząc/ [...] kazał mie nielutościwie karać *ForCnR* A4v; *PatKaz III* 151v; Spaprothką ma być zawłze warzany hanyż/ s kminem/ ábowiem rychley wiathry wypędził z żywota. *FalZioł* I 98d; Zafię iestli dziecię iest tłuste, albo głowy wielkiey, tak iż sie głowa zapiera á nie może richło wynidz, ma baba pomagać: mażącz oleykiem Migdałowym *FalZioł* V 20c, †8b, I 3a, 9c, 11c, IV 4b (17); [*Archites*] Powiedał też że nic richley człowieka od Boga nieodłaczy iedno żądza cielefna. *BielŻyw* 39; Czemu mozg iest wilgotny. (-) Aby tim łączniey w fię przijał włzelkie wycińnienie iako wołk miękki albo ciało richley w fię włzelki obraz przymie czego kamien nie dopuści. *GlabGad* B4; Iaki żoładek richlej zcirpi łącznienie iestli mocny albo mgły. (-) Zoładek mocny więcey pokarmu żąda, włzakoż dłużey może łącznienie scirpieć y więcey sie może pościć, zafię mgły żoładek nie wiele pokarmu żada [!], ale też niedługo może poštu cirpieć. *GlabGad* E7, Bv, C2v, E6v, E8, F6 [2 r.] (28); Bowiem w tym rozum dziecięczy bywa dobry poznawan/ iesthli z młodu liczbę richło obacza *KłosAlg* A4v; *LibLeg* 7/33; *WróbŻołt* B2, cc8; *RejRozpr* G2; *RejJóz* M7; Vmieyze Ludzy rozeznac Iako komu mas zaczeniać. Bo gdzie traphys na prołtego Tedy rychley zedrzes łniego. *RejKup* e2v, e2, i5v, i4, m2, m7, P; *KromRozm* I N2; *MurzHist* R2v; *Diar* 68; *BielKom* F6; Y Cicero łam dzyeciństwo/ łen/ nyemadrosć/ opillstwo/ á głuposć/ w yedney myerze kładzye/ gdy rozumye że łtych włłtykich narychley prawdę włlyłfec może. *GliczKsiąz* I6, E2v, K2, K2v, P4; Bo gdy niekáždy vmie czytać/ rychley fye to zbiegłego może doniełć/ kiedy głos wołaiącego łługi przychodzi w włzy y tych łudzi co czytać nieumieią. *GroicPorz* n4, c4, n3v, p2v, ii2, ii2v [2 r.]; *KrowObr* 133v; choć sie odrzekaią [*żołnierstwa*]/ Niechayżec iedno kedy workiem zábrazakaią/ Prętko sie zafię zleca by do miodu pczoly/ Rychley to workiem zwabi niż mięłem Sokoły. *RejWiz* 13v, 15, 40v, 55, 103v, 117 [2 r.] (10); Acz iest miła łwobodá/ lecz w pracy poczciwey/ Rychley łławy dołtanie/ niż w proźnosci łzywey. *RejZwierz* 71v, A5, 25v, 29v, 36, 58 (11); *BibRadz* I 161b marg; *BielKron* 80, 103, 110, 157, 248 (8); Nihil tam facile in animos teneros atque molles influit quam varii canendi soni, Nyc łercá dobrego w rosłofzy wychowanego richley nie zeymie yáko Mułiká á łpiewanie. *Mącz* 132a; Tardum ingenium in accipiendis quae traduntur, Niemogaci rychło poyac tego czego go náuczayą. *Mącz* 441b, 438b, 446b; *Prot* C3; *SienLek* 32v, 54v; bo miedzy złemi łudźmi/ przyiaźn być nie może: Ale w tey łworce/ trudno ich więcey ma chodzić/ iedno dwa/ dla zámothania/ potym rozerwania: y kthemu rychley sie dwa zgodzą/ niż trzye *GórnDworz* M2v; acz w tym co miło nierowno sie człowiek rychley zawiędzie/ bo rzeczy wdzięczne á przyjemne pfuią rozładek. *GórnDworz* li5v, D5v, P5, X8v, Cc4 [2 r.]; A nápiłalem krótko/ przodkiem aby káždy rychlley mógl poiac/ y łacniey pámiętac: á druga/ zem rády w tym wzył Sokrátellá Philozophá *GrzepGeom* B2v; ábowiem áczci tu tak piłano/ aby káždy łam mógl wyrozumić/ włzákze nie káždy iednákiey iest rozrywki/ ieden może rychlley wyrozumić niż drugi. *GrzepGeom* B4; Vważayze to tedy napilniey/ gdzye go [*Pana*] łzukac małz [...]. Bowiem go nigdziey rychley nie poznalł ani naydziełz/ iedno w łwiętych łłowiech iego/ á w nieomyłnych obietnicach iego. *RejPos* 169; Iż was prołzę przez przyłcie Pána náłzego Iezu Kryłtá/ abyłcie sie rychło odwiełc nie dáli iákiemu duchowi omyłnemu/ ábo iákoby od nas iákiemu łiłtowi zmyłlonemu *RejPos* 261v, 43, 46v, 104v, 162, [219], 314v; *BielSat* D, E, M4v; *GrzegłSm* 11; *HistLan* C2v; Bo rychley zwalczy

poćciwego człowieká fkomne milczenie káždego/ niżli owego dármořwará wfzeteczne á vporne fłowá. *RejZwierc* 140; Pátrz fwowolnemu iáko wfzytko wádzi/ Sam fwym vporem narychley fie zdrádzi. *RejZwierc* 215v, 3v, 25v, 49, 104 [2 r.], 109v [3 r.], 135v, [272]; Kto chce pod Mořkwá Zamku dobywáć/ žádná rzeczá rychley iedno ogniem gdy w fuchy Rok tráfi *BielSpr* 67, 22; *WujJudConf* 39v; Kto fie rychło gniewa czyni fprořnoř *BudBib Prov* 14/17; *MycPrz* I B3; Inřzé Ryby řadzałem řam dořýc do Stáwu/ Cérty/ Łořořie/ Pířrági/ etcet. Iř to Rybá nie Stáwowa/ Tedy téř w Stáwie trwáć nie chce. Wřzákře ze wfzyřtkich inřnych/ tedy Pířrág rychléy trwa/ bo tákře Rybá řywie iáko řzczuká y Okuń. *Strum* Q2, M2, O3; Prořę was řebyřcie fie nie rychło poruřzáli od řmysłu/ áni fie trwořyli/ áni przez duchá/ áni przez mowę/ ani przez řift/ iákoby od nas (nápiřány.) *BudNT przedm* b8, *przedm* c5v; iř téř tego cřęřto dořnawam/ ře fie człowiek rychley zřego náuczyć moře/ y dłuřey ie pámięć/ niżli co ieřt dobrego á wedle Bogá prawdziwego. *CzechRozm* 200v, 186v, 211; *řkarJedn* 328, 381; *Oczko* 19, 20v, 21; (*marg*) Trudne náwrocenie Heretyká. (–) rychley powiáda [*řw. Efrem*] cřártá záklnieř/ niřzli řyna złořci y Apořtátę/ ná dobre námořiř. *řkarřyw* 119, A3 [5 r.], A4, A4v [2 r.], 82 *marg*, 115 *marg* (18); Bo to řumnienia/ nie tylko nie vćieřzy/ co przedřię bierze/ owřzem ie rychley zátrwořy: á onoby co řywotowi řriřtyáńřkiemu řłuży/ bárzo rychło pobořnego y wiernego/ vćieřzyło y rozweřeliwřzy vřpokoilo. *CzechEp* 178; *Bielřjem* 35; *PudřFr* 39; *BielRozm* 32; *KmitaPsal* A4; řiodma przyczyna ze tych dzieci niemoze nikt barřey miłowac nad mię ani się im moze rychley vsprawiedliwic *ActReg* 164; Koty narychley řzczurki wygubi/ kędy fie zámnořá: á ták ich [*řotów*] pilnie dořtáwáć: bo to nápeřnieřze lekárřtwo ná the řzkodę. *GostGosp* 18, 100; A prořtych ludři niczym rychléy nie przywabieř/ iáko hoynořciá/ á dáry. *KochCn* B3v; KROL IEDEN, iednořci rychléy dogodři; [...] Abowięm tym řpořobem różne nácię/ y różne páńřtwá/ y řtany różne weřpółek rychléy iedno poczynáię rozumieć/ y w iedno á nierozdřiělné ciáło [...] zwykły fie zchadřáć y zrářtáć. *SarnStat* 111, 121; Iedná z rády Mędrcá Pogáńřkiego/ iř tá *multitudo* ábo zágęřzczenie tey R.P. w ták wielká gromáde bez zgody y řřádu/ rychley podobno *fua ipřius mole* vpádnie. *PowodPr* 75, 80; *řkarKaz* 352a; *GosřCast* 18, 30; Tákiey wam/ przewařni řenatorowie/ mądrořci z niebá potrzebá. Bo ludřka rychło pobłádzi/ y wfzyřtkiego vpátrzyć y wfzyřtkiemu zábieřeć nie moře. *řkarKazSej* 660b; Ieden rychley iednořc vczynieć y zátrřymáć moře. *řkarKazSej* 691a *marg*, 661a, 697b; *KlonWor* 57; [*o Afrodycie*:] Piękných przymiotow y wdřięczoney vřody/ Ktora bez wářzey Troiańřkiej niezgody/ Rychleyby kleynot odniořlá pięknořci/ A przez zazdrořci. *řwarzRyt* D4v.

W połączniu z imieřłowem przymiotnikowym lub przymiotnikiem [zawsze: pořit] (30): Owocze przyrořdzenia wodnego nie řá zdrowe. Bo krew wodná mnořá/ ku nákařeniu barzo richło fklonną. *FalZioł* V 64; Ięzik momotliwy á ktory fie zaiáka, prořtego człowieká vkazuje řmiałego nyepowolne⁹⁰ gniewnego richło, ale zaię hnet opłonie á da fie łáczno vbłagać *GlabGad* O3, M7, O3, O4v [2 r.]; Tákiey fie [*řw. Izaak z řyrii*] bał beřpiecznořci vbořtwá řwego vřtráćieć: iáko drudzy bogactw rychło ginácych boię fie zgubić. *řkarřyw* 324. Cf »rychło wierzácy, wierny«.

Połącznia: »daleko rychlej« (1): *Pudore et liberalitate liberos retinere satius esse credo quam metu, Mam zá to ře dáleko rychley yeden moře dzieci w dobrych obyczáyah/ y w pořluřeńřtwie odzierzeć wfřidliwá beřpiecznořciá niřli frogořciá boyářniá/ y zbyřtnię řurowořciá. Mącz* 448a.

»nie tak rychło; tak(o) rychło« (10;5): Czo widzätz Prawda/ rzeczé iemu: Niedobrzezcz to miły gołciui/ ijęs fie tak richło dół namowićz: ale gdy máłz wołá/ iá ciebie wćięgáć niemogę/ ijdziiz s pane^m bogie^m. *ForCnR* B2; Gorzkich rzeczy á woniaiączych Mole fie wiaruią, á gdy wodą z nich łzaty kropi, nietak rychło Mole łrzygą. *FalZioł* IV 16b, IV 20a; Bowiem roztworzone wino dla iego łubthilności richley wchodzi we włzitkie członki, gdyż nie roztworzone nie tak richło fie rozchodzi dla łwey grubołci ktorą mą [!] w łobie. *GlabGad* G8v, Cv, H6v; *RejKup* z3; Dźiwuyę łye temu/ iz łye ták rychło przemyenyácyé od oney Ewányeliey/ ktora was wezwála włáłce Kryłtułowey/ ná iną *KromRozm II* c2; *HistRzym* 78; Irenaeus rychło po Apołtolech był/ a wđdy iuz zá nie^{ęo} księgi Nowego przymierza káżono. [...] Co ięłli ná on čás ták rychło tákowe fáłszowánia wynikály/ á co rozumiesz potym gdy wielkie łiemnołci włzytek łwiát opánowály były? *BudNT przedm* b3v; *SkarŻyw* 509. Cf »nie tak rychło ... jako«.

»nie tak rychło ... jako; nie tak rychło ... jako rychło; tako rychło ... jak« (2;1;1): Tákó rychło łacny vmiera/ iák łyty ktoremu fie dupá otwiera. *March*¹ A4v; *GlabGad* I5v; Bo nie ták rychło do dobrego przywiełć fie łudzie dádzá/ iáko rychło zęplowác fie grzechem y kácerłstwem dopułzczá. *SkarŻyw* 82; Nie ták rychło/ y nie ták záłołnie woyną y gwałty połtronnych nieprzyiáćioł zginác możećie/ iáko wáłzą niezgodą. *SkarKazSej* 674a.

»snadz rychło; a (a. i owszem) snadz rychlej« (1;2): Owca nyewinna/ ták łye rychło/ á łnadź rychley/ złęgo á yádowitego/ yáko dobrego żyela imye/ y nyechcąc łye zárázi. *KromRozm I* N2; A bowyem yáko zárázem należy áby dzyecyę dobrze powiyano/ [...] ták theż mámká łtárác fie będzye/ áby yákim złým obyczáyem á przymyotem dzyecyęcyá nye zęplowála/ co fie łnadz rychło tho dzyecyęcyá przymye á chyći *GliczKsiąż* D5v, E2v.

»tym rychlej« (11): Rad fie [jelen] w gwizdaniu y w łpiewaniu kocha/ á przeto go tym rychley zabije gdy ieden łpiewa á drugi nań łtogi. *FalZioł* IV 8c; On [Atylla] to bacząc obiezdził okołó miałta, przepatrziác kędibi namgleyłze byłó abigo tim richley dobył *MiechGlab* 56; *MurzHist* A3; *RejPos* 11v; Ciáło zmęczone/ tym łławnieyłze y pięknieyłze będzie/ im więcey męki wytrwa: á ięłli vmorzone będzie/ tym rychley z mocy okrutnikow wynidzie. *SkarŻyw* 207; *KochSz* Cv; *WujNT przedm* 26; On łam [tj. Bóg] ná dobré miece rozmáité łzkody By tym rychłéy vpátrzył/ który złé przygody Męźnie znoł *GosłCast* 72. Cf »tym rychlej ... im«.

»tym rychlej ... im« [szyk 2:1] (3): á gdy fie myłł do wiela łpraw rozrywa/ do żadney w ofobnołci potężna nie bywa: y tym fie rychley w káżdey ofzukiwa/ im fie okołó wiela zábawia. *SkarŻyw* 213, A3; Tenći był pierwłzy zbor ábo Synod wáłny á powłzechny/ z przednieyłzych Apołtołow y Biłkupow zebrány: ktory fie tym rychley ná on čás zgromádził/ im ięłzcze byłó mniey Biłkupow y narodow Chřełłcijánłkich/ niźli potym/ gdy fie kołcioł rozłzerzył *WujNT* 461.

W przeciwstawieniu: »niełacno, trudno ... rychło (a. rychlej)« (2); *FalZioł* III 31d; Trudno rozwegę łkroćić płochey głowki/ Rychley iá łkroćić dębowemi łłowki [tj. kijem]. *RejZwierc* 215v.

W porównaniu (1): A młodego narychley by ná lepie ptaká/ Ná łwá wołá by ná mák z wabi nieboraká. *RejWiz* 22.

Przysłowia: W przygodzie przyiáćielá narychley poznamy/ Gdy go w łwoich potrzebách zá czáłu vznamy. *BielSat* Gv; *BielSen* 14.

Trudna to iście robota Gdzie i połu proftota cżnota Iuż sie na iedno żgadżaią Wiele ludzy omylaia Rychley mędrak przez kij skoczy A barzo sie rad zatoczy *RejJóz* D5v.

Bo y wieża im wyłzła narychley vpádnie/ Abowiem ledá wiátrek záchwieie iá ínádnie. *RejWiz* 13v.

A ták był połtan Vlifes od Grekow iáko mąż roftropny á chytry ná wywiadowanie/ gdzye sie Achilles obraca (bo narychley łotr łotrą wyłzpieguie po łwych obyczáioch.) *BielKron* 56v.

ábowiem wáżá Ewanyelia powieda/ iż rychley Wielbład przeydzye przez vcho igielne/ niż bogáty będye zbáwion. *BielKron* 157.

Balbus balbum rectius intelligit, Głuchy rychley sie s głuchem zmówi. *Mącz* 23a.

Bo widzisz y wołk poki miękki tedy w sie rychley pieczęć przymie niżli kiedy łtwardnieie. *RejZwierc* 6v.

O pánie/ iáko wielce łá známięnité Rády twoie: iáko łá wielce obfité: Rychléy piałek we włzytkich morzách zráchuię *KochPs* 203.

W charakterystycznych połączeniach: rychło itp. ch(w)ycić się (4), ciągnąć (2), (u)czynić (3), doby(wa)ć (2), dogodzić, dojsć (2), donieść się, dostać (3), dostąpić, dowiedzieć się (2), (roz)gniewać się (2), jąć się (imować się) (3), kazić (nakazić się, skazić się) (3), lepszyć się, myślić, nabyć, nachylić, najść, nalać, (z)należć (7), naprawić, nauczyć (się) (3), nawrócić się, nazobać się, obaczyć (obaczać) (3), obrocić się, odbywać, odeprzeć, odłączyć, odnieść, odstępować, odwieść (odwiedziony) (2), odzierać, okrocić (się) (skrocić, ukrocić) (4), osądzić, oszukać (oszukiwać się) (2), otworzyć się, pobłądzić, począć (poczynąć) (2), poddać się, pojąć (pojmwować) (3), połatać, popalić (2), posieść, postąpić, postrzec się, poswarzyć się, powiedzieć, pozbyć (2), pozna(wa)ć (9), pożyć (3), pożywić się (2), przechować, przejść, przejść (2), przemędrować się, przemieniać się (3), przerazić, przyjąć (się) (przyjmować się) (4), przyjsć (9), przylepić się, przypatrzeć się, przystosować się, przywieść (przywiedziony, nawieść) (3), przyzwolić, rozchodzić się, rozewrzeć, rozplnąć się (2), rozwiewać, ruszyć, skłonić się, (prze)skoczyć (2), spadać się, spowinowacić, stawić się, stłuc się, stracić, strzyc, szkodzić, ści(e)rpiec (2), śmiać się, topnieć, (s)trawić się (strawiony) (7), trwać, ubłagać (2), ucieszyć, uczarować, ugasić, ująć, ujść, ułoić, umierać, umorzyć, unieść się (2), upaść (3), upatrzeć, upleść się, upoić, usłyszeć (2), usprawiedliwić się, ustrzec się, utolić się, uwikłać się, wchodzić, webrnąć, wierzyć (wiarę dać, wiary dodawać) (6), wspomoc, wygładzić, wygubić, wylać, wyludzić (4), wynikać, wyniść (2), wypędzić, wyprzeć (2), wyrozumieć, wysłuchan, wystraszyć, wyszpiegować, wyszydzić, wytłoczyć, wzruszyć (2), zabić (3), zachować się, zagnać się, zagnoić, zagrześć się, zakląć, zapaść się, zasmrodzić, zatłumić, zatrzymać, zawiężyć, zawięz(ow)ać się (2), zbawić (się) (zbawiony) (3), zdradzić (się) (3), zebrać się, zedrzeć, zelżyć się, zepsować, zginąć (2), zgodzić się (3), zgromadzić się, zgrzeszyć, zjąć, zmamić, zmienić się, zmówić się (2), zmyć, zostać się, zrachować, zrybiać się, zwabić (przywabić) (4), zwalczyć, zwyciężyć; rychło ginący, gniewny (2), obaczający, obrotny, przystawając, skłonny; barzo rychło (6), nierowno.

Wyrażenie: »rychło wierzący, wierny« = *łatwowierny* (16:7): V kogo wzroft będzie wyłoki chudy y łmagły znamionuie głupiego, łgarza próznego, [...] mgłego, richło wierzącego, w łwych łprawach leniwego *GlabGad* M3v; Głowa podługowata twarz też maiąc długą wielgą á żadna [!], znamionuie

człowieka proŝtego głupiego [...] / richłło wiernego, á wiełci noŝzącego. *GlabGad* M7, M4, M7v, N2, N3, N5 [2 r.] (23).

Szeregi: »rychlej i częŝciej« (1): Iedno tu nieŝczęŝliwy ŝwiát / iáko y wŝzędzie błądzi / gdyż o cudzey ŝmierci rychley y częŝciej / ále o fwoiey rzadko y bárzo krotko myŝli. *WysKaz* 46.

»więcej i rychlej« (1): Czemu bob albo też y groch [...] [czyni] wiatry chodzące miedzy błonami wnątrznemi. (–) Bowiem takowa karmia ieŝt grubey materiey á ŝłodkiey, ktora gruboŝć y warzenim nie może być zmiękcżona, á tak iż ŝłodka ieŝt, przeto iá też wątroba więcey y richley w ŝię ciągnie, á tak wiatry one [...] wypuŝcza z ŝiebie *GlabGad* I2.

»rychlej i właŝniej« (1): iáko niewidziánego rychley poznaŝ z obrázu / ktoryŝ pierwey málowány widział: ták z ŝwiętych ktoryŝ iá żywy obraz Boŝkich cnot / rychley ŝie y właŝniey Bogu tworey twoiemu przypátrzyŝ. *SkarŻyw* A3.

»rychłło a zaraz« (1): bo yáko do wołku rychley przylepi ŝie kártá niź do częgo inŝŝego / thák też y dzyatki / ktore myękkye iá yáko wołk / rychłło á zaráz práwye rzeczám ŝie przyłóżyć mogá *GliczKsiqż* E2v.

5. O odŝępie czasowym zdarzeń (1061) :

a. *Po upływie krótkiego czasu; celeriter, velociter Vulg* (979) : Matuchna [...] ŝynáczka oblapila ij rzekla. Synu mój / [...] Raczy pamiętatż na mię a racż ŝie rychłło przywrocitz dlá moie^{ŝo} pocieŝŝeniá. *OpecŻyw* 36; A przeto o [!] dlugy czálż proroczy y pathryarchouye modlyly ŝyá bogu / o tą panná aby ŝyá rychley narodzyła / [...] a wŝzakoŝch dlugy czas nyebyly uyŝluchany wŝádzach ych *PatKaz* II 59, 51v, 52v; A tzoŝ wtore widzy’áł to wŝŝytko ku iedney rzetzy zależy / á ieŝt ŝád potwirdzenya dla tego iżby ŝie mowá boża rychley wypełniła *HistJóz* B2; ktora [*lijenteryja, tj. biegunka*] pochodzi z zaziębienia [!] żoładka / tak iż pokarm wychodzi rychłło z żoładka nicż ŝie niemieniácz wnim áni trawiácz *FalZioł* I 22a; *RejPs* 63; wđdy by iednak Bogate^{mv} przyŝŝlo łácniey / ábowiemby mogł wyniŝć s Czyscá rychley / iáko ten / kthory Papieżowi / y iego Kxiędzom / Mnichom / y Mniŝŝkom / oddáł Miáłtá / Zamki / Wŝi *KrowObr* 75v; I wyzrzałem że ŝie iedno pierze podnioŝlo / ále wnet zás zniknęło. A wthore rychley niźli pierwŝŝe zniknęli. *Leop* 4. *Esdr* 11/27; *BielKron* 212v, 230; Też wprochniáłe zęby / ŝyp popioł / z palonych žiemnych gliŝt / rychleyci wypádná *SienLek* 77v; *RejPos* 12, 89 [3 r.], 103; *BielSpr* 2v; Bo gdy mu [*Ziemosyŝlawowi*] ŝyná s ŝwoiey dziwney Boŝkiey mocy / Dáł ktory áni namniey nie widzyáł ná oczy. Wŝzákże rychłło oŝwiecon y przyŝzedł do tego / Ze mu zwierzon od Bogá ŝtolec oycá iego. *PaprPan* Dd3; Sá zás oŝobne Bráctwá / ktore o więźniách oŝobliwá pieczá y ŝtaranie máiá [...]. Modlić y Letániye mowić im każá: vbogim żywnoŝci dodawáią: áby cauzá ich rychley ŝkończona byłá follicituiá. *ReszHoz* 121; *ArtKanc* Q3v, S4v; NAŝyconym ŝmutku / nie znáiąc dobrego / Y / by rozmierzyć chciáł / Pan / kres wieku mego / Widząc dni co przeŝły / á czás co przedemná / Snaby rychley łáłkę vczynił nádemná. *GrabowSet* B2v; *WujNT Hebr* 13/19; Skąd moie wŝzyŝtkie człónki / ŝkaczą od rádoŝci / Gdych ŝwego otrzymáł / w roŝkoŝzney wdzięcznoŝci. Ach tożem vcierpiáł / wiele troŝk dla niego / Prágnąc iákbym nárychley / mogłá mieć ŝwoiego [*tj. męża*]. *PaxLiz* E3; (*nagł*) Młodžiuchney Wdowie. (–) [...] Nie byłáby rzecz ŝłuŝzna / by twoię młodoŝć Krzeczną miáłá ták dlugo trapić ciężka żáloŝć. Przeto rychłło idż zá mąż *ZbylPrzyg* B3v.

rychło po kim, po czym (13): Niemcy ktorzy zá Renem rzeką/ pod Rzymskim páńftwem á potym pod Fráncuzy mieřzkáli. Rychło po Apořtolech wiárę przyięli iáko y Fráncuřka źiemia/ ktora fie iuř bylá przod okrcziá *BielKron* 282; *WujJud* 169; Lecź Láćinřki przekład ieřli nie zá Apořtołow/ tedy rychło po nich vcźynion. *BudNT przedm* c5, *przedm* b3v; A ták fie on [*Ezechiasz*] nie vrodźił był z Acháá przed prorocřtwem Ezáiařzowym ále rychło po nim *CzechRozm* 136v, 20, 141; *SkarJedn* 356; *SkarŻyw* 583 *marg*; A teź niewiem áby *X(iqdz)K(anonik)* będac ták dáleki od cźáłow Arriurřzowych mogł co lepiej y prawđziwiey piřác przeciw błędom iego/ niź oni co rychło po nim byli y niź ći/ co twierdzą iź fię z nim gadáli. *CzechEp* 95. Cf »rychło po czasiech«.

W połączniu z okreřleniem czasu (1): Fábian ř. Papięz ktory był rychło po Apořtolech przed 1300. lat/ ták o Krzyźmie piřze *WujJud* 169.

Połączenia: »co (na)rychlej« (32): Dwá młodzieńcy niegdy byli/ A mieřá łobie kupili. Ktore kuchárzowi dáli/ Aby co rychley řniadáli. *BierEz* I4v; *OpecŻyw* 92; Bych ia tak widźiała twoie [*krzywdy*] Y garło by řnadź ważyła Abych fie ich wzdy pomřciła A ty o moie niedbařz nicz Albo mię chczelř czo rychley zbyć A niedługoć tego czeķać Będzielić tak ten pies řzczękać *Rejřóz* H6; *RejKup* k5; A ta rzecz námiřernieřřá i naokrutnieřřá w niem była/ żeby řię był co narychlei wpiekle rad widźiał [...] i dziwnie barzo prořil aby^{řo} ktozabił. *MurzHist* D4v; *LubPs* S2v; *RejWiz* 71; Ty słowá mowi [*Job*] ku Bogu ktorego proři áby vmnieřřyl dni iego/ áźby corychley ogládał koniec boleřci řwoich *BibRadz* I 276b *marg*; miářto ktorych [*kapłanów*] przyięřiřcie řłodźieie/ á zboyce od řwáyćárow duřz wářzych/ ktorzy was ktemu wiodą/ ábyřcie y Krolá co rychley z Polřki pozbyli/ czego iuř niedługo czeķać *OrzRozm* Cv; *RejPos* 72, 110, [226]; A Pánie Boże day/ iżeby řnámienite wielkie Xięřřwo Litewřkie/ s řławną od wieków Koroną Polřką/ iednořć bráterską co narychley wźięło. *KwiatOpis* [C2], C; A wźdy fie ach nieřtetys trářia tákich dořić/ Ktorzy kiedy podrořtą řmieię Bogá prořić. Iźby ociec nie dłuęo żył náđ wolą iego/ Zycźąc mu co narychley zbáwienia duřznego. *HistLan* B2, B3v; Pánie Boże day ábych fie czo narychley rozdzielil z mizernym řwiátem s thym/ á był czo narychley s Kriřřtuřem Pánem řwoim. *RejZwierc* 177v, 45v, 105, 168v; Mař Iopá. ktory dlia choroby řwey řrogiey/ řłorzeczył dniowy národzenia řwego/ y prořil Páná áby co rychley vmářł. *BialKaz* C; *CzechEp* 422; á ieřli ktorzy řą/ ná puřćiznę czeķaią/ řłucháięc rychłoli zářřękařz/ rádźiby rzekli/ Boże mu bąđź miłořciw conarychley. *WerKaz* 288; *PudłFr* 76; *ActReg* 136; *LatHar* 89; Dla czego radbym to řerdecznie widźiał/ áby ten depozyt Rzeczypolřp: co narychley fundowan był tym řpofobem. *VotSzl* C4v, D. Cf *Fraza*, *Zwroty*.

»nie tak rychło« (2): *CzechRozm* 141; A iź ie [*Tesaloniczan*] řtrářřono przyřciem Páńřkim ná řąd/ iákoby wnet być miáło: pokázuie/ iź ácz dzień řádu Páńřkiego pewnie będzie/ ná ktorym y oni řwá zaplářę/ y przeřłáďowce ich/ karánie odniořą: wřzáķże nie ták rychło będzie/ y niepiřwey áź Antychriřř przyřdzie *WujNT* 712.

»tym rychlej« (2): *KochSat* A4; y tym hoynieyřze řzy [*Adam i Ewa*] wylewáli [...]/ řerce do P. Bogá podnořząc/ áby ich pokuřę [...] przyięć/ y duřřom ich miłořciw być raczył: á dał im tym rychley onego krolá y báránká ktorego obiecał *SkarŻyw* 263.

»nie rychło ... ale až« (1): Drugie řą pogrořenia Páńřkie ktore fię nie iřzczą rychło/ ále áź ná potomřřtwie y řynách grzeřřácych/ y oycow złych nářłáďuiących. *SkarKazSej* 706b.

W charakterystycznych połączeniach: *rychło itp. dać* (3), *dostać [czego]*, *dostąpić [kogo]*, *iścić się*, *iść za mąż*, *łączyć*, *mieć*, *narodzić się* (2), *obalić się*, *odpaść*, *ogłądać*, *ozdrowieć*, *przywrocić się*, *rozdzielić się z światem*, *sprawić*, *śniadać*, *uczynić*, *ukazać*, *umrzeć (zembrzeć)* (3), *uprzędzić* (2), *wybawić*, *wydać*, *wyniść (wychodzić)* (3), *wypaść*, *wypełnić się*, *wyprowadzić do Boga*, *wypuścić*, *wyrwać (się)* (2), *wytargnąć*, *wywrocić się*, *(po)zbyć* (2), *zdechnąć*, *zesać* (3), *zniknąć*; *być rychło fundowan*, *odprawiony*, *oświecon*, *przywrocon*, *skończony*; *rychło po apostołach [= po czasie działalności apostołów]*; *rychło po prorocztwie* (2), *po przyjęciu wiary*, *po śmierci*.

W przeciwstawieniach: »rychło (a. co rychlej) ... długo, nierychło« (2): *RejZwierc* 105; Skąd fie to pokázuie/ iż vrodzenie to rychło miáło być/ á iż fie Iezus [!] nie rychło potym vrodził/ przeto (mowiá żydowie) Prorocstwo to nie moze fie o Iezufie rozumieć. *CzechRozm* 134v.

Fraza: »a Panie Boże daj co rychlej« (1): *Niemasz nic tak nowego przez w̄m ylko ze widzę iz podobno pokoi bedziem mieli a Panie Boze go dai corychley, acz niedlatego aby nasze Duchowne Wioski wy[t]chnęły sobie ActReg* 155.

Zwroty: »[z czym] co narychlej się pośpieszać« = *nie odkładać czegoś na później, nie przeciągać w czasie, nie zwlekać z czymś* (1): *Is mihi persuadet nuptias quantum queam ut maturem, Ten mie ná ożenie wiedzic ábych fie s nim co nárichley álbo co náprędzey pośpieżał. Mącz* 424c.

»co narychlej zapomnieć« (1): *Naylep̄fzećiem lekárstwo/ gdy co miłego stráćifz/ conarychley zápomnieć. SienLek* 14.

Wyrażenia: »rychło po czasiech [czyich]« (3): *KromRozm II* x3; *Máternus* świętego Piotrá vczeń tho miáło [*Treweris*] naprzod ná wiárę Krześciáńką náwrocił/ bo Fráncia rychło po czáfiech Apóstołow łowo Boże przyięła. *BielKron* 280v; *WujNT przedm* 12.

»rychło jeden po drugi(e)m« = *w krótkim odstępie czasu [szyk 1:1]* (2): *Iefzcze* powiada iż gdy ony węzły blizu siebie są/ tedy też iedno dziecię po drugim rychło będzie/ ale gdy od siebie daleko będą/ tedy theż płod ieden za drugim będzie omiełzkawał *FalZioł V* 34v; á raz gráiąc pifána/ kilká kroć/ iákoś rychło/ ieden po drugim/ kártę przedał/ y ządwy/ íam naylep̄szą zrzuciáiąc/ iefzcze muíal dáwac niemáłą pieniężną winę *GórnDworz* P7v.

Szeregi: »barziej i rychlej« (1): *CZemu* młodym barziej fie chce ieć niżli ítarim. (–) *Bowiem w młodych więcey iest ciepła przyrodzonego niżli w ítarich á tak oni richley trawią, przeto też barziej y richley łączną. GlabGad* F6v.

»co narychlej albo co naprędzej« (1): *Mącz* 424c cf »co narychlej się pośpieszać«.

α. *Wkrótce* (i zwykle: *na pewno*); *cito HistAl, Vulg, PolAnt, Cn; breui Miech, Calep; protinus, velociter Vulg, PolAnt; in celeritate PolAnt; post paucos dies, propediem Calep; celere, post pusillum Vulg* [zawsze: *posit; w tym: barzo rychło* (6)] (478) : *A* gdy fie kogá gráżyła/ *A* rychło vtonąć miáła: *On* co náprzod kogi siedział/ *Zeglarzá* táko zopytał: [...] *BierEz* I4v, E2, K3v, Qv, S2; *Iefzczem* mały czas s wami/ ale poydę rychlo ku temu który mie posłál *OpecŻyw* 75v, [162]v; *dzyeczyą* znyeba zboga zyuyączego przed czáfem narodzony barzo rychlo znyeporufsony panny przełz makuly narodzy íyą *PatKaz III* 104; *Gdy* który lekarz idąc do niemocznego [...] á przyśzedłszy ípytha niemocznego iako fie na zdrowiu ma, *Iestli* chory rzeczé dobrze/ *Thedy* będzie rychło zdrow/ *A* *ieftli* rzeczé niedobrze/ *Tedy* rychło vmrze. *FalZioł I* 153b; *Gdy* gawroni pozdzie z pałtwy lataią, *znamię* iest pewne iż rychło

zima przeftanie. *FalZioł* IV 23a, III 29d, V 57, 59v; *BielŻyw* 127; *GlabGad* B8; *MiechGlab* 66; Bo the nadzyeye mamy yfz jako czy wfyfyczy ftałofczy fwey tako ony fymyafofczy, ktorzy sye od kołczyola odrywayu zaplathe przyftoyntv rychlo wefmv *LibLeg* 8/133v, 6/190v; *WróbŻołt* ff4; A ifcieć tak powiem tobie Będziec kto rychlo w żałobie Bom w łobie barzo zwątpiła *RejJóz* F3; [*Judas mówi o synach Jakuba*:] Tam ten przy nim zołtał mały tu iechało fzełcz nas Y to ieftłize ta nędza nas rychlo nie minie A fndaz mu y ten ofstatek nas marnie poginie *RejJóz* M4, C, G4v, I3v, K6; Iuż mię niekarz mam czy za fwe Iuż me oczy bloną załe. [...] Iuzem też łam zley nadzieie. Iz mam vmrzeć rychlo pewno Napolym iuż iako drewno. *RejKup* f3v, b6, x8 [2 r.], y2v, cc7; A przetho wiedz iż po niedługim czáfie do ciebie z wielkością walecznych ludzi fie pośpiezemy/ á bárzo richło [*citius*; w rychle *HistAl* 1510] przyciągniemy. *HistAl* C8; *LibMal* 1550/155v; *KromRozm I* N; *KromRozm II* e4v; *KromRozm III* E3v; *Diar* 24, 49; Tánucy fłakay miłuy piy iedz/ A o inych rzeczach nie wiedz/ Wfzák to dobrze wfzyfcy wiemy/ Iz rychlo s fwiátá poydzyemy *BielKom* F8v, F8v; Stráfzliwie á rychlo [*Horrende et cito Vulg Sap* 6/5] okaże fye wam Pan Bog/ Abowiem nafołfzy Sąd będziec nád tymi/ ktorzy łá przełoženi. *GroicPorz* ppv; Pośpieffay fie ábyś do mnie rychlo przyfzedł. *Leop* 2.*Tim* 4/8, *Eccli* 5/7, 6/20, *Apoc* 22/6, 7, 12; *RejZwierz* 29v; *BibRadz* 2.*Petr* 1/14, *Apoc* 2/16, 22/6, 7, 12, 20; przyfzłifmy iuż w Polfzce ná oftátni punkt/ z ktorego iedno fpáść á fzyię złomić/ á żyżkę iákiego rychlo w Polfzce miáfto Krolá mieć. *OrzRozm* A4; Tákowec łá fpráwy y poftępki wáfze/ ktore pokázuią/ że tey wáfzey Szwáycárkfiey wierze rychlo fye o Krolá pokuśić. *OrzRozm* Cv; Pewnie theż y Krolá rychlo w Polfzce mieć oni niezáchcą *OrzRozm* D3v, F3, M3; A gdy [*Mojżesz*] podroł/ [*królowna Tamur*] ziednáłá mu miłtrze dobre w náukach rozmaitych/ ále nie mołł táki być doktor wczony ktoregoby rychlo w náukach nie celował. *BielKron* 28; Pytał też [*Domicjanus*] Afkletáryoná Mátematyká iáką śmierciá zeydzye/ powiedzwał iż go rychlo pśi mieli zieść. Kazał go zábić á głęboko zágrześć/ áby fáłfzywą powieść iego wznał. Sftáło fie pętko iż go w nocy pśi wygrzebli á ziedli. *BielKron* 148; ten [*Jan Fabry Stapulensis*] rádzyl/ áby to gadanie niebyło w Tyguryym/ iáko ná ofobnym mieyfcu/ ále ná Seymie połpolitym/ ktory miał być rychlo/ gdzye wfzyfcy włfyfzą *BielKron* 198v, 48v, 62v, [85²], 94v, 100 (58); *Mącz* 83a; nie zámilczyć Pan Bóg krzywdy fwéy: vpadkiem Iurisdikcyéy Królewfkiey/ rychlo á frogo nád Polfką mśćić fye będzie. *OrzQuin* D2v; Sturczyć fye nam ledá kiedy/ o Pánowie Polfcy y Litewfcy/ [...] y w Kiwierzech Tátárfkich rychlo nam z wámi chodźić połpołu *OrzQuin* Kv, D3v, Y, Aav; Słyzáłem powiedáiąc/ iż ieden Bárwierz dziecię był ták vzdrowił/ ktore miáło brzuch opuchły: wárzył Sofnkę w wodzie/ á to mu dawał pić: á ták ie rychlo vzdrowił. *SienLek* 38; Przydzifz náłz miły Pánie rychlo/ á nic nie miefzkay/ á nie opułzczay thu wiernych fwoich *RejAp* 198, Cc4v, 4, 5, 19v, 25v (21); *GórnDworz* T; *HistRzym* 23, 77, 130; *RejPos* 72v, [226], 257v, 261v, 321v; Gdy cudzy grob oględuiefz/ Przecz tego nie vpátruiefz/ Izeć rychlo ma ná to przyść/ Iz też w tákim łam muśifz być. *RejZwierz* [238], 97, 174; *BielSpr* 46v; *BudBib Deut* 4/26; *BudNT Philipp* 2/19, 1.*Ioann* 6/14, *Apoc* 3/11; *CzechRozm* 204; On [*Mitrydates, król pontyjski*] z záłości gdy tákie iuż niefzczęfcie poznał/ Rychlo będąc w wiezyeniu [!] żywotá dokonał. *PaprPan* Gg4, M, X3v, Hh3v [2 r.]; *SkarJedn* 145; *KochPs* 19, 79; powie iey o blifkim ześciu iey z te⁸⁰ fwiátá/ powiádáiąc/ iżem widziála meżá twego Antygoná/ w wielkney chwale zá cię fię modlącego/ áby cię rychlo z łobą tám miał/ w wczéśnictwie dobr onych wiecznych. *SkarŻyw* 224; Y rzekł [św. *Bonifacjusz*] do Afpertá:

Wielki cię niedzwiedz zabijsze. [...] Rychło się nad Alpertem prorocstwo spełniło. *SkarŻyw* 519, 15, 245, 283, 301, 318 (13); (*did*) Mágdalená do drugich Máriy. (-) Bá nuže/ me miłe pánie Będziec to rychło śwítanie. *MWilKHist* G4; *CzechEp* 74, 424; *CzechEpPORz* *; *NiemObr* 112; Ták się bárzo [świat] nákrzywił y náłamał/ po obiáwieniu Ewángelijey/ że iuz práwie trzefszczy/ y rychło się złamać mufi. *ReszPrz* 73; *ReszList* 178, 179; *WerGośc* 253; Więc wzdy trzeba zeby był taki Ziazd rychło, gdzieby totum corpus Reip. pokazało się. *ActReg* 113; Propediem, Brevi, vel post paucos dies – Barzo richło, czo dzien. *Calep* [861]a; *GrabowSet* Rv; *WujNT* 1.*Cor* 4/19, *Philipp* 2/19, 24, 1.*Tim* 3/14, 2.*Tim* 4/9 (14); Y Kroniki wżyftkiego Krześciánstwa świadczą/ gdzie iedno łtan Duchowny łkrzywdzono [!]/ iż rychło ięły sie onego Pánstwa nieszczęścia/ á zátym zginęło. *PowodPr* 59; A ia iuz łtary rychło się v W.K.M. prosić do komorki swoiey do bráciey będą/ młodźym tę robotę oddájąc. *SkarKaz*)(4v,)(2, 382b; *PaxLiz* D2; *SkarKazSej* 675a, 706b.

rychło po kim, po czym (37): Wdowá rychło po pogrzebie/ Vtefkníá sámá sobie: A zá muž idź wolá miálá/ Iedno iże się łromálá. *BierEz* R4v, P2v; *PatKaz II* 30, 69v; Lekarztwa o rozmagitych niemoczach Dziecinnych/ w ktore richło po porodzeniu wpadaia *FalZioł* V 37v; Powie thesz zebími go bily dawno nawyedzicz rofkazaly po yego wroczenyv do zyemie yeno ysch richlo po przyachanyv łwoym do wegier bil odyachal *LibLeg* 10/150; powyedzial yłz Richlo po kupyenyu Svka [...] y pothem kiedi ye chciał wrocnicz, pan Richwalsky przyachal donyego na łaká *LibMal* 1544/79v; Item powyedzial ze [...] Wawrzynycz Sarkala wewłzi nyewye yako wezwaney [...] yefth go odyachal [...] Thamze po yego richlo wyachanyu przyachal knyemu włodarczik ze włfy krothky *LibMal* 1548/146; *KromRozm II* g2; *Diar* 82; ále tho wiedz pewnie/ iefliže ná tym Seymie łye nieuznamy/ [...] že po Seymie rychło pomłthá Boža nád námi łye okaże znáczna *OrzRozm* G2; Látá 1399. Krolowa Edwigá Władźisławowa ná zamku Krákwłkim vmárlá/ po porodzeniu rychło/ bowiem była vrodźilá dzyewkę miánowaná Elźbietá Bonifácyá/ ktora trzeciego dnia vmárlá/ y sámá też rychło po niey miełiacá Cžyrwcá *BielKron* 382v, 45v, 49v, 76, 103, 131v (17); po ktorým zácmieniu bárzo rychło morowe powietrze w wielu Kráinách pánowáło *LeovPrzep* A3, a4, A4, Bv, B2; *GórnDworz* Dd7v; *StryjKron* 762; *CzechEp* 424; Rychło po tym wefelu/ cny Hrábiá z Tęczyná/ Wiáchałes ná Stároftwo łwoie do Lubliná *KochPam* 84.

rychło za kim (3): *BielKron* 413v; Vmárl pothym pan Boiánowłki Polłki Philozoph [...]. Rychło zá pánem Boiánowłkim/ pan Derfniak položyl głowę/ godny w Polłzcze człowiek *GórnDworz* Dd8; [*Rupertus św.*] pošlawłzy przed łobá niektore łwoie káplány/ łam zá nimi rychło do ksiáźęciá do Rátysbonj ábo Regensłpurku przyiáchał. *SkarŻyw* 230.

rychło + part praet act [= po czym] (1): Po śmierci łyná łwego Filipá Máxymilian był żyw łat XIII/ á vmárl látá 1519/ rychło przyiechawłzy [= *wkrótce po przyjeździe*] s Prełzporku/ gđzye sie byli ziecháli z náłzym krolom Zygmuntem *BielKron* 190.

Z elipsą czasownika (1): Abowiem pátrzay co thu Apołtoł powieda: Iż iedná y druga biedá przeminęłá/ á iż trzecia przydzie á rychło. *RejAp* 96v.

W połączeniu z określeniem czasu (1): Bo nád łpodziwánie wżyftkich wprzod [*Saul*] był táiemnie od Sámuelá pomázány/ ktore było iákoby vrodzenim iego. Aliłci záł potym rychło/ w kilká niedziel/ iákoby dopiero ná kroleftwo/ przez łofy y pomázanie był włtáwiony *CzechRozm* 140.

Połączenia: »(a) już (...) rychło« [szyk 9:2] (11): O matuchno moia námileyłlá/ o dziewitzo blogoślawná/ iuż rychlo s tobą fie rozlączyć/ a iako baranek niewinny dlá odkupieniá rodzaui ludfkié⁶⁰ od żydow łmiertz ij okrutné vkrzyżowanijé przymę *OpecŻyw* [79]; A tedy duch łzwyąty chcączech rychlo yuż obyauycz myłofyerdzye łwoye obyauyl ołzwyeczyl ktemu uznanyu anyoly łerafyny *PatKaz II* 51; *LibLeg* 11/136v; *BielKom* C7; Ráduymy fie á wefelmy fie/ á daymy chwałę iemu [*Bogu*]: ábowiem iuż rychło przydą gody Báránká náłzego. *RejAp* 155v, 135; *RejPos* 19; TEmu [*Łąckiemu*] męłtwo przyłtoi/ ále łtáre łátá/ Bronią mu go/ y chcą go iuż Bogowie s łwiátá/ Wzyąć łobie zá Ochmiłtrzá tám miedzy Boginie/ Iák mnimam ten go wrząd iuż rychło nie minie *PapPan* K2; *SkarŻyw* 583; Mam iście/ moy łáfkáwy Pánie Podczáłzy/ tę w Bogu nádzieieł/ iż prawdá zátłumiona/ kiedyzłkolwiek/ á iuż rychło/ ná iálnią wynidzie: iákoż iuż v wielu nas wyłzłá *CzechEp* *4. Cf »już czas rychło przychodził«.

»(ale, a, i) (barzo, jakoś) rychło potym, zatym« [szyk 114:79] (192:1): Wieprz widząc wołu w roboćie: [...] Widząc fie proznuiącego/ Wzgárdził wołu vbogiego. Rychło potym gdy wieprz vtył: Wiodł ij oracz by go zábił. *BierEz* K, A2, E3v; Gdy czas porodzenia Elzbieta miała/ porodziła krzcijciela bożego/ panna náłwięłłá w ten czas tam niebyła/ [...] a włłakoż rychlo potym łwięte⁶⁰ Iána piałtowála *OpecŻyw* 12, 39, 171; a ta małtz rołpádzá y othwiera wrzedzienice: y richło fie potym zbierze ropa. *FalZioł* I 3a, I 110d; Item then tho Całper Czech powyadał przed nym yłch lyathołz przed myáłłopułthi bil zeliłlawłky v Marczina Zawaczkwego wgołzcieyewiczach [...], powyada ze thełch y on łam richlo pothem bill v Zawaczkwego wgołczyeyewyczach *LibMal* 1546/121v, 1543/76v, 1551/160v, 1553/176v; Bo [*św. Paweł*] nye piłłá nic wyęcey do nich po tym liłcye/ á też nye był w żydowłkyey żyemi/ ále rychło po tym w Rzymy/ łkąd ten liłt piłłá/ zábit yełt. *KromRozm II* v3; Aeryułowá/ Yowinianowá/ y Vigilanciułowá náuká o połcyech/ łwyęcyech [...] o dedwunałcye łet łat ná roznych myeyłcách powłłáłá byłá/ y rychło potym vłławłły/ przed cztermi łty łat w dolnych Nyemcach znouy łye włłczęłá byłá *KromRozm III* E3v, C4v; Ale ná ty łłowá drudzy Biłkupi Rzymłcy/ po Grzegorzú niepámięłáli/ ábowiem potym bárzo rychło w pychę fie podniełli/ y Papieźmi zwáć rołkazáli *KrowObr* 7, 34, 37v, 198v; *UstPraw* B4; Chłopu żoná vmárlá/ á on rychło potym *RejFig* Dd5; Owce włztyki [*pasterz*] poprzedał/ kupił Fig niemáło. Y chciał płynąć ná morze/ áby ná nich wygrał/ A morze fie wzburzyło/ Márinarz rołkazał/ Bo [*lege: by*] włztyko wymiołáli/ do brzegu fie wroćił/ A potym iákoś rychło/ morze wiátr vkroćił. *RejZwierz* 121v; NÁpierwłze [*rozproszenie Żydów*] było/ gdy Tegłáłpháłázár Zydy do Cirenem wygnał/ y rychło potym wielką liczbę ich z Gáłileiey [...] do Medyey y Perłyey/ przeniołł. *BielKron* 266; ANdrzey po bráćie łwym Łáwęcnye/ ktory był rychło potym vmárl/ y po zábiłthym Petrze/ ná krołęstwo Węgierłkie wybran *BielKron* 300v; Rychło pothym gdym wyłzedł łzáłęc/ tráfiłem ná łzaleńłzego łtárego/ ktory mię przelładowáł łłowy mowiąc/ płsie Krzełłcijáninie. *BielKron* 458, 13, 13v, 15, 55, 83v (97); *RejAp* 143v; Rychło tedy potym/ kiedy Krol Iego M. po łmierći Krolá Zigmuntá łwiętej pámięći/ [...] ná regiment Krołętwá Polłkiego włłhąpił/ y do Krákwóvá przyiechał/ kłiędz Mácieiowłki/ [...] ná Prądnik odiechawłzy/ łiedń/ áłbo ołm dni tám miełzkał. *GórnDworz* B8; [*Scipio*] Náłica przyłzedł do Enniułá [...]. Owa gdy thák odłzedł/ rychło potym/ przyłzedł theż Ennius do Scipioná *GórnDworz* R5, B6, M8, R4, R7, T4; Potym záłie [*rycerz*] iáchał do Báłdáchu łwey oyczyzny z żoną. Y łtáło fie

rychło potym/ że on rycerz w Eipćie przyźedł ku wielkiemu vboftwu *HistRzym* 85, 50, 107v, 128v, 129v; *RejPos* 294; *BielSpr* 48; *WujJud* 89v, 116v; á tak też [*Saul*] iáko lie prętko Krolem vrodził/ y iáko potym rychło krolem pozdrowion był/ tak też záś prętko kroleństwá poľtrádał. *CzechRozm* 140; iednák [*Żydowie*] támże w Bábilonie [...] záwždy niektore z domu Dáwidowego nád łobą przełożone miewáli [...]. Aż do Máchábeyczykow: po ktorých záś Sędziowie ludem onym rządźili áż do Herodá fyná Antypatrowego [...] ktorego potym rychło czáfu národźil lie Iezus Chriflus. *CzechRozm* 167v, 138v, 140, 238, 238v; [*cesarz Hadrian*] S przodku był Krześciány począł przeľládowáć/ Potym zá ich piľániem iáł ich záś ľzánowáć. Acż potym był od bogow rychło s fwiátá wzyęty/ Skoro począł bráć przed lię żywot práwie fwięty. *PaprPan* Gg4, Ddv, Ee4v, Gg3; Y wroćiwfzy lię do Rzymu/ á ono widzenie wiernym oznaymiwfzy/ rychło potym [*św. Piotr*] krzyżowá śmierciá świádectwo dał Pánu y práwdzie iego támże w Rzymie *SkarJedn* 88, 124, 131, 142, 196; y nie mieľzkáiąc/ [*św. Wojciech*] vkroćil obyczáie ľwoie/ y wklobę ie bogoboynoćci wpráwił. Rychle potym ná Práľkie Biľkupřtwo/ iáko [...] cnot pełnego człeká Czechowie po Drjtmarze obráli. *SkarŻyw* 352, 86, 119, 201, 211, 251 (12); Rychło potym Roku 1477. Stephan Woiewodá Woľofki Multáńká ziemię zburzył *StryjKron* 657, 200, 270, 284, 300, 345 (15); Bo to pewná/ iż ktorzy kolwiek kiedy wiáry drugim nie chowáli/ ktorzy przyięę ľwá y nieprzyiáćioľom ľamáli/ záwľze potym rychło ná ľobie znáćzną kaśń Bożá odnořili. *CzechEp* 13; Przyľzłego tedy potym poľtu [...] [*papież Sylwester II*] w oney káplicy [*Jeruzalem*] mľzył: á zátym rychło po oney mľzycy wpađł w niemoc *CzechEp* 424, 13; *NiemObr* 33, 62; *GórnRozm* F2, K2; wĩm raczy pamieľtac zem ia wzgľdem Mľwey ľaski wĩm nie bez rady wĩ MMPana Kupił był niedawno wPolscze maiętnoć [...] rychło potym niespodziewaná smierc niebosczyka Krola wszystkie mysli y rady nasze pomięszála *ActReg* 159; Wtóra [*część Ewangelii św. Jana*] opiľuiie řprawy iego [*Jezusa*] w Iudľkiewy ziemi (rychło potym iáko lię począł w Gáľileiewy okázowáć) *WujNT* 298; POfymem widźiáł: á oto drzwi otworzone w niebie; á gľos pierwfzy [...] zemną mowil: Wľtáľ ľám; á pokażęć to co lię ma dźiáć rychło potym [*post haec*] (*marg*) potym nátychmiałt. N.L. (-). *WujNT Apoc* 4/1, *przedm* 1, s. 140, *Mar* 14/70, *Act* 27 *arg*; *SarnStat* 74.

»a potym wnet rychło« (1): TA řpráwá á thá hiľthoria [*tj. wybór Macieja na apostoła*] wnet lie sľtháľá ľkoro po w niebo wľthápieniu Páńľkim [...]. A potym wnet rychło był im zeľłan Duch s. *RejPos* 287v.

»już potym rychło« (1): Pothym z wielkiewy noczy lićzy cizioianus dáľekoli do fwiętego Ianá/ tuľząc ľobie dobrze/ iż to nam dalibog prętko zbieży/ bo tám też iuż potym rychło źniwá y owoce náľtáńá. *RejZwierc* 159.

W charakterystycznych poľczeniach: być rychło u [kogo], w naukach celowáć, chybić, dáć (oddać) (4), dowiedzieć się, iść (przyść, przychodźić, pość, wyniść) (42), mináć, mścić się, nadziewáć się, národźić się, obdarzyć, objawić, prawdę odkryć, odstápić [od kogo], oględać (2), okazać się (2), okrzcić się (wziáć krzeř) (2), piekľo osieść, oświecić, otworzyć się, poczáć się, poczuć, pokusić się, posłać (przysłać) (3), postanowić, postaráć się, przepuścić, przestać, przybyć (3), przyciągnáć, przyjechać, przypaść (upaść, paść) (6), o śmierć przypráwić, przyzwáć, rozľczyć się, rozstać się (2), spľynáć, spodziewáć się, (z)stać się (4), stracić, ucieć (3), ujrzeć (2), umrzeć (umierać, żywota dokonać, z řwiata pość) (30), upamiętać się, usľyszeć, ustać (2), utonáć (2), uzdrowić, widzieć, wpaść w niemoc, wrocić (się) (przywrocić) (3), wyniknáć (2), wypęľnić się (speľnić się) (3), zapľatę wziáć, wznowić, zabić, zajiść [kogo], zakoľatać,

zebrać, zetrzeć (2), zginąć (poginąć) (3), złamać się, zmiłować się, świat zniszczyć, zwetować, zwiastować; być rychło uzdrowion(y) (2), zabit, zdrow; rychło po Bożym Wstąpieniu, po elekcyi, po kupieniu, po pogrzebie, po porodzeniu (4), po pracy, po przyjachaniu (po wyjachaniu) (2), po rozmowach, po sejmie (2), po stworzeniu (2), po ślubie, po śmierci (2), po weselu, po Wielkiejnocy, po wybraniu, po zaćmieniu (5), po złączeniu; rychło po cesarzu [= po śmierci cesarza], po królowej; barzo rychło (4).

W połączeniu szeregowym (1): A wielka tho roskożz iego [ciemnego anioła, tj. szatana]/ gdy pátrzy ná poštawę twoię/ á iuż pewnie widzi ony wšytki znáki w tobie/ [...] iż fie też iuż pewnie á nieomylnie y bárzo rychło nádzyewa tákichże dekretow nád tobą. *RejPos* 201.

Przysłowia: Który wilká wplugu wodzy/ rychło ktefknóci przychodzi. *March*¹ A4.

A będzieieli w niezgodzie/ Rychło przyydziecie ku łzkodzie: Bo kiedy się rofypiecie/ Po iednemu poginiecie. *BierEz* I4.

Kto fie w łzczęściu bárzo bući/ Rychło go niełzczęście zrući *BierEz* L.

Rychłóciem ten żywot łtráci/ Kto się cudzym vbogáci *BierEz* Q4v.

Y żelázo by namięłzłze gdy fie wltáwicznie á ciężko obráca/ pewnieby fie rychło zrobiło [= zużyło]/ by mu theż nie odpoczywał álbo go łoiem nie podmázował. *RejZwierc* 15v.

Frazy: »aleć to rychło ominie« (1): Będziełs miły Iezu wwiązán/ vplwán/ ij policzkowán/ vbit/ vkoronowán/ przeto bądź pořilon/ [...] aletz to miły Iezu rychło ominie/ a chwálę którą wezmiełs za to/ końtza mietz niebędzie. *OpecŻyw* 101.

»będzie rychło po rozprawie« = *wkrótce będzie koniec* (1): Zła Fiedurowa [tj. Fiedur jest w złej sytuacji szachowej]/ łtoi w mecie práwie/ Tułzą/ że będzie rychło po rořprawie. *KochSz* Cv.

»co Panie Boże daj rychło« (1): Ia niedbam/ by tylko ludzie przy nim [Chrystusie] áż do końcá łtátecnie łtoiác/ Bogu Oycu prze zeń wltáwiczná cześć y chwálę w duchu y w prawdzie oddawali. Co Pánie Boże day wšytkim rychło/ Amen y Amen. *CzechEp* *4v.

»[czemu] już czas rychło przychodził« (1): Sáłkie Kfiáżę gdy od Ferdynándá przyiechał do Smáłkáladyey 12. dnia Grudniá/ wzięli do dziełięci lat potwierdzone towarzýstwo [tj. przymierze]/ ktoremu iuż czás rychło przychodził *BielKron* 213v.

»[czemu] rychło koniec będzie« (1): Co też piřfelz ábych łtobą potwierdził przymierze/ to nie z práwego czyniř fercá/ iedno aby mię włowił chytróřciámi w fieciách łwoich/ z ktorých ia zá twego oycá y ciebie nieraz iuż wychodził zá Bożą pomocą/ y vydě do końcá/ bo im rychło koniec będzie *BielKron* 245v.

Szeregi: »wnet(że) a(ł)bo rychło (potym)« (2): Kto pořledniego dnia na łkonaniu Grudnia żelazem ranion będzie/ albo fyrop á trunk przyimie/ wnet albo richło vmrze. *FalZioł* V 49; Bo gđzieby fie kiedy ktoryřkolwiek z nich ważył co czynić bes łłowá BOżego/ [...] tedy wnetże/ ábo rychło potym/ znáczne ná łobie od BOgá karánie odnořil. *CzechRozm* 238v.

»rychło abo zaraz« (1): Iedni cáły żywot łwoy ná pokućie y dobrych vczynkách trawią. [...] Drudzy vpámieřawřzy łię/ rychło ábo zaráz z tego łwiátá łchodzą: nic práwie tákiego w żywócie łwoim nie vczyniwřzy *SkarKaz* 383a.

»acz nie zarazem, ale jednak rychło« (1): Przeto śmowiwízy fie pośłáli do Moráwy po śwego pána przyrodzonego Boleśłáwá wíthydliwego/ áby do śwey oyczyzny przyiechał: ktory acz nie zárázem ále iednák rychło látá 1243. przyiechał do Polłki. *BielKron* 361.

β. *Od razu, natychmiast, niezwłocznie; cito PolAnt, Vulg, Mącz, JanStat; mox HistAl, Mącz, Modrz; statim HistAl; celeriter, confestim, festinanter, (cito) velociter Vulg; iam, in celeritate PolAnt; praesto, subito JanStat [w tym: posit (153) – (nie) barzo rychło (4); comp i sup z neutralizacją stopnia] (422)* : Potym Ezop wezwał łowcow/ Kazał dośtác młodych orłow: Aby fie rychley rozefzli/ A czterzy mu ich przynieśli. *BierEz* Gv; Ośieł potym Pána vźrzał/ K niemu bárzo rychło przybieżał/ A tám mu się ná pierśi wpiął *BierEz* M4v, C, E, I3v, K3 [2 r.], O, Qv, R3; Widziáles téz niewierného Iudáffa woyłto [!] pilno namáwiaiątz/ aby fie rychléy brali rzekątz. Iużci czas bierzcie fie tzo rychley tey godziny możemy go náydz ij iątz bez tlułfczé *OpecŻyw* 99, 20v, 157; *ForCnR* B4v; *HistJóz* D2v; Zalię gdy iest śtrach niemoczy takiey ofstrey, Temu pomagác lekarśtwy przeciw onym niemoczam flużączemi Iestliby nieprześpieczność była dla głodu/ Thedy gi richło oddalić pokarmem y napoiem miernym á nie zbytniem. *FalZioł* V 32; TA iesth rada na vzytecnieżyłza [!] aby człowiek richło miełtcze zmienić: gdy baczy że iest powietrze zarażone. *FalZioł* V 73v, I 58a, 70c, V 73v, 83; y powiedzianomu [Symonidesowi] iż go dwoie dzieci wołały aby knim rychley wybieżał, á on hnet nie miełzkaiąc wyfzedł *BielŻyw* 37; *GlabGad* K7; *Velociter exaudi me d^{omi}ne, q^{ui}a deficit spiritus meus.* Racz mie richło wyfluchać panie boże/ boć vłtał we mnie duch moy. *WróbŻołt* 142/7; czo łzye tknye ofiyem [lege: o sjem] y zefzmi mi gothowy na kazdi czałch kyedi bandzye wolya Wałchey Kro.mczy fyem zlozicz. [...] na kthori dzyen w.m. kaze, bo zyemya náłcha yełth mala moy richlo gothowy banda. *LibLeg* 11/154; Yakałz to biwa robota Gorzei nizli cziągnącz kota [...] Alie wrzecz fie niezawodzącz Ku konczu richlo przichodzącz [...] *RejRozm* 402; *RejKup* g2v, cc3; *MurzNT Mar* 9/38; Zefli Boże Anioła twego świętego/ ábyć tę offiárę/ rychło ná twoy ołtarz nawyłłfzy doniołł. *KrowObr* 184, 96; *RejWiz* 41; A iefli fie wy nádemną pomłćicie/ bárzo rychło [*cito velociter*] odwetuie wam ná głowę wáłfę. *Leop Ioel* 3/4, *Luc* 19/11; Abowiem tráfiło fie Porthugálczykom iednego czáfu prośić Krolá ich áby ie rychło odpráwił/ gdyż iuż tám trzy miełiące miełzkáli/ á thák fie záchowuie/ iż nie wolno s kupiámi iechác/ áz od Krolá będzie miał dozwołenie. *BielKron* 453v, 67, 92, 176v, 232v, 250v, 368, 377; *SienLek* 58; *HistRzym* 67, [89]; *RejZwierc* 152; *BudNT Mar* 9/38; *CzechRozm* 90, 200v; przeto trzebá o tem ítaránie mieć/ áby ípráwá tych ktorzi siedzą w tarásie/ rychło fie toczyłá: á iżby ábo przekonány/ wnet był karan/ ábo iefli ma być wolen/ áby długim więzieniem niebył fułzon. *ModrzBaz* 85; Y wnetze tey godziny [św. *Ekwicjusz*] rofkazał bráćiey/ áby mu dobytek nágotowáli: y łam połlá vpominał/ áby rychło wyiecháli. Rzecze Iulianus: ífz to dziś być nie może/ bom fie z drogi íprácowáł. *SkarŻyw* 212, 348; Przetoż wziálem też to był przedśie/ chociaż nie bárzo rychło/ bom fie tey walki trudney obawiał/ ále áz zá ofobliwą pobudką wnątrzną Bożą *CzechEp* 5; *StryjKron* 452; *KochSz* C2v; *ActReg* 98; Tákże áby wezwáni wedle Reyeftru rychło bywáli: bo w wzywaniu ofób wedle reyeftru fie záchowamy. *SarnStat* 571 [*idem*] 788, 1301; [Wyýdziż rychle na vlice a na rynky miasta, a vboge y mdle/ slepe y kulhawe wwiedz sam. *SandMalEwan Luc* 14/21; evestigio i<dem> cito et continuo, statim ... vel mox wneth, Richlo Thussh *ReuchlinBartBydg* X5v].

rychło na co (1): LEkarze ftárzy/ ku przepuśczeniu żywotá/ dawáli chorym lámę wodę ciepłą pić [...]: á iefliż to więc nieporużyło: potym ią z miodem dáli: [...] po takim pićiu/ leżeć kazáli/ á zá pierwfzym rułżeniem wftawác niedáli: áni rychło ná tho ieść kazáli. *SienLek* 38v.

rychło po czym (6): Nigdjiem po nowey krzywdzie/ Gniewnoć rychło nie odeydzie *BierEz* L3; Też zafie barzo rychło po zoftawieniu vrina nie ma być oglądana, ale ma przinamniey czwierć godziny poftać *FalZioł* V 2; LEkanie na dziecię przez fen przychodzi: z wielkiego obzarftwa iedzenia. A thak w tey przygodzie/ mařz bronić richło dziecięciu łpac po iedzeniu *FalZioł* V 43, V 42v; *GlabGad* K6, K8v.

Z elipsą czasownika [w tym: kogo, czego (2); do kogo, do czego (9), ku komu (2) – z kim, z czym (4); dokąd (2)] (17): Iudas ciełzy brata a radzy ku oyczu czo rychley *RejJóz* P2v; *RejKup* x4.

~ *W funkcji równoważnika zdania rozkazującego (15)*: Przeto dziecię námillfeé k nám przydz nieprzedlużáy/ łamotz łamotz tzo rychley nám lie nie oddáláy. *OpecŻyw* 18; Przebog dzieczy rychley kxiedza Gdis iuż przypadła ta nedza. *RejKup* g2v; Miednicze dlią Boga rychło Bo czos zemnie złégo wyłłło *RejKup* q7v, o2, dd6, ee3; rzekł do thowárzyftwá łwego/ co widzićie że ia czynię/ vczyńćie wy tákież á rychło [*cito facite*]. *Leop Iudic* 9/48; Czo narychley ku Pánu z wiárą. *RejPos* 180 *marg*; Tákież też ty vczyń káždy vbogi człowiecze/ gdy obaczyłz niedořtátki tych łmyłłow łwoich/ żadney rády áni żadney iney pomocy nie łzukay/ iedno co nárychley do Páná tego/ á proř áby [...] *RejPos* 206v; Ale ty moy miły Krześciánłki człowiecze/ [...] nie pokłáday żadney nádzyeie/ áni w łpráwách łwoich/ [...] áni w żadnym dořtoieńřtwie łwoim/ á czo narychley do nog s tą vbogą niewiálřą [*tj. Marią Magdaleną*] Páná łwego. *RejPos* [310]v, 134, 244, [310]; *RejZwierc* 73v; (*nagł*) Nagrobek opiłéy bábie. (–) CZij to grób? boday zdrów pił. cziiá to mogliá? Ieno rychło/ iuż bych dwie tym czałem wypilá. *KochFr* 71. ~

cum imp (często wyraża ponaglenie) (180): Rzekł do niego [*Ezop do chłopa*]/ oto Pan moy/ Dał cię prořić ná obiád łwoy: Y będzie [!] cię z iadłem czekał/ Podź rychło/ áby niemieřzkał. *BierEz* D2; Rychley kupę drow nákláććie A wielki ogieñ nápalćie. Ty Ezopie pánią zwięży/ A ná ogieñ rychło włóży: Aby więc támo zgorzálá *BierEz* D3, C3, D3v, O2v; [*Bóg nakazuje Gabrielowi Archaniolowi*]; Tego dlá od łwiętee troyce nies rychlo to orędzie *OpecŻyw* 7; Niechátz, náłáskawłły oytćze ta męka rychléy ominie. *OpecŻyw* 103; Niechátz ale miły oytćze przydzie rychléy ta godzina/ iřż bych vřzřala mégo iedyné^{go} łyna. *OpecŻyw* 163v, 19v, 62, 94v, 99, 103v (12); *PatKaz II* 64; richło iedźcye do oycza moiego/ á rzetćyie mu toć przikażuie łin twoi Iozef *HistJóz* D4v, E; *FalZioł* V 67, 82; *RejPs* 100, 102, 199; Ale vkaż rychley łwá rzecz Boć mi bárzo pilno iřć precz *RejRozpr* Fv, Hv, H3v; *RejJóz* F, F8v, Gv, H6v, K4 (10); Poday mi łam mięcza rychlo *RejKup* e5; Nu/ Czci rychley Pane Czarcze Co tu tam mařz natey łkardze *RejKup* cc3v, b6v, c2v, c4, e7, t4 (13); *HistAl* E6v; *MurzOrt* B2; *KrowObr* 118; *RejWiz* 22v, 33v, 34; *Leop 1.Reg* 20/29, *Luc* 14/21, 19/5, *Ioann* 13/27, *Act* 12/7, 22/18; *OrzList* i [2 r.]; *RejFig* Cc6v; *RejZwierz* 100v; Ieřliż chcelř záchowác zdrowie łwe nie ogládayże łię ná zad/ áni pořtaway ná tych wřzytkich rowninách/ vćiekay rychley ná gorę [*ad montem erue te*] byř niezginął. *BibRadz Gen* 19/17; do ktorey [*bestii*] tak mowiono/ Włřtañ rychło [*Surge*]/ á řrzy wiele mięfá. *BibRadz Dan* 7/5, *Deut* 9/12, *Ios* 10/6, *Iudic* 9/48, *Esth* 5/5, *Is* 5/19 (11); Rzekł potym Moizeřz ku Aaronowi/ weźmi kádzidłnicę nářyp węgla włóř kádzidłá wonnego/ á bieř rychło do ludu áby łie

modlił zá nie. *BielKron* 41, 17v, 95, 115, 236v, 312v, 319, 351v; *GrzegRóżn* N4v; *Hominem istum quamprimum absolvito, Odpraw go co nayrichley. Mącz* 400d; *OrzQuin* Qv, Q3 [2 r.]; *SienLek* 33, 186; *RejAp* 197v, 198; *HistRzym* 59v, 79, 82v, 96v, 97v; Rzekł mu [dłużnikowi] Włodarz: Nu weźmi Cyrográph fwoy/ á fiądź rychło/ á nápiż pyęcdzyefiáth. *RejPos* 191, A6, C4, 9v, 43, 89 (26); Kiedy dziáło wypaliż/ razy dwa Borzące/ Chłodz ie rychło czym chłodnym/ bo będzie gorące. *BielSat* Nv; *HistLan* C3v; Y wyprawił posły do Demetryużá Krolá ftymi słowy/ vczyńmi rychło miedzy łobą przymierze [Veni componamus inter nos pactum] *BudBib* 1.Mach 11/9, *Iudith* 13/13; A ták s pożytkiem Krolá rychło obieraymy/ Dla Pána Bogá proszę nic w tym nie mięfkaymy. *WierKróc* A3; *BudNT* X8v marg, *Act* 12/7; *CzechRozm* 246v; *Oczko* 31; *KochPs* 56, 121; Gdy iuż był blisko drzwi/ záwołał ftárfzy one⁸⁰ kłafztoru: otwórzcie rychło Mártyryus nam Pána niešie. *SkarŻyw* 101, 26, 27, 126, 193, 428, 492; *MWilkHist* D, G4v; *StryjKron* 190; *CzechEp* 112, 209; (nagł) Do Nieznáiomého. (-) NIemafz o co ftać/ bych cię wpifał w fwoie kárty: [...] Ale możelzi wytrwác/ gdy będą kpic z ciębie/ Powiedz imię corychléy/ chcę cię miéc v siebie. *KochFr* 67; *BielSjem* 36; Wítań rychléy: fpác fye w ten dzień bo długo nie godzi *PudłFr* 71, 79; *ArtKanc* K12; Dla Boga odprawcie te sądy rychło cum p^{er}duellibus *ActReg* 102, 171; *GórnTroas* 47, 49; *KochPij* C4; *WyprPl* C; A oto ánioł Páńki przyftąpił/ á trąciwłzy w bok Piotrow/ obudził go/ mowiąc: Wítań rychło. Y opádły łáncuchy z rąk iego. *WujNT Act* 12/7; Y widzialem go mowiącego ku mnie: Spiefz fię/ á wynidź rychło [Festina et exi velociter] z Ieruzálem *WujNT Act* 22/18, *Matth* 5/26, *Luc* 14/21, 15/22, *Ioann* 13/27; *SarnStat* 536; *SkarKaz* 245a; Otwórzcie, otwórzcie Rychło: á Pángraczá sám iefliże iest w domu Záwołaycie. pilno go. *CiekPotr* 90, 44, 83; *GosłCast* 17; Przeto Stárofto fprawuy/ włzák wiefz co fprowowác/ Mafz: A mnie co narychley w tey mierze daway znać. *PaxLiz* B4, B4v, C3v; *SapEpit* A3. Cf »idź rychlej«, »wieźcie się stąd rychło«.

W połączeniu ze zdaniem okolicznikowym czasu (10):~ Równoczesnym; czynność zdania nadrzędnego odbywa się podczas trwania czynności zdania podrzędnego: kiedy (3):

Połączenie: »rychło poki« (3): *RejPos* 177v; Bądź vmyśłu dobrego przeciw twemu fpzeciwnikowi rychło/ poki iefteś z nim w drodze: to iefł/ iáko Lukáfz 12. v 58. dokłada/ gdybyś iuż z nim fzedł do vrzędu/ tedy y tám w drodze/ idąc z nim do práwá/ ftaray fie iákobyś go wolen był *CzechRozm* 246v; Zgodz fię z przeciwnikiem twoim rychło/ pokiś iefł z nim w drodze: by cię fnadź przeciwnik nie podał fędziemu *WujNT Matth* 5/26 [przekład tego samego tekstu *RejPos* 177v]. ~

~ Następczym; czynność zdania nadrzędnego kończy się przed rozpoczęciem czynności zdania podrzędnego: zanim (7):

Połączenia: »rychlej, tym rychlej (...) niż(li)« (2:1): Rzekł krol [do Abdemelecha]/ weźmi s łobą XXX mężow á wyciągnicie go [Jeremiasza] tym rychley niż vmrze/ tákże vczyñił. *BielKron* 95; [Skanderbeg po zabiciu Ferdynasza] rzucił fie do fwoich áby fie rychley potkali niżli fp[r]awcę inżego wybiorą. *BielKron* 248v; Powiedzyał mu [Jezusowi] on Krolík: Sftáp otho rychley miły Panie niżli mi fyn vmrze. *RejPos* 242v.

»co (na)rychlej, rychlej ... (a) poki nie« (3:1): Kálíbalzá krzyknał ná fwe áby fie rychley potykáli ftą trochą ludzi poki nieucieką wftępnym boiem *BielKron* 245; [Perlat mówił do posłów tureckich:] dobryście łobie czas obráli tákíey fprawie w nocy/ áby o tym nietylko moi rycerze/ ale y dzień o

tym niewiedział/ a thák wám rádżę/ abyście corychley od murow odefzli poki was rycerstwo moie nieobaczy. *BielKron* 247v; *RejPos* 244; lekarz powie że nielża ináčzey iedno muścić práwi tęn pálec co narychley vtrżeć/ á poki dáley ogień nie zaydźie. *GórnRozm* K2. ~

Połączenia: »co (na(j))rychlej« (181): *BierEz* C3, F4; Powiedáy tzo rychléy/ botz fie nán iuż żydowie gotu[i]ą/ krzyż ij gozdzie dzialaią/ odpowíedz a niemiełfkáy. *OpecŻyw* 103v, 18, 62, 99, 104v; *ForCnR* B3v; *HistJóz* E; Othofz mařz znamiona, przez ktore poznafz Morowem powietrzem człowika zarażonego. A poznawřzy, vciekay fie czo narichley do puřczania krwi *FalZioł* V 67, V 71, 82; Ale Etius [...] radził mu [*Torismundowi*] aby czo narichley niechaiącz bitwy, iechał [*ut ... properaret*] na ftolec Krolewłki chciałliby aby go brat nieuprzedził. *MiechGlab* 54; A gdyżeř ták vmyřlił to vtwierdzenie vczynić nád námi/ iuż fie wzruřz á nic nieomieřzkáway/ ábyř to řpráwił co rychley *RejPs* 99; A ták niemieřzkáiąc idzmy co rychley ná ty mieřcá y wnidzmy do przybytkow tych *RejPs* 199, 63, 100; Trąb co rychley á pły zwieray Zwołay czeladz konie řiodłay Bo teraz dobra pogodá Ićie iey zámieřzkác řzkodá. *RejRozpr* Hv, E2, H3v; *RejJóz* F, Gv, M6v, M8, P2v, P5, P6v; Więcz řobie pořllie po mnicha By potrzáł przedniem kielicha Bo lepiej za ten gros` kupicř Niebo řobie niřli przepicř Wiecz mnich dutkuye a pithá A za gros` czo rychlej chwytá *RejKup* q8v, z5, cc7v; *Diar* 25; *GliczKsiąř* K6v; *LubPs* bb5 marg; *KrowObr* A3v, 170v; A nie trzebá iuż w ten čás wiele přowác grořzy/ Iedno corychley łápác gdzye czarney kokofzy. *RejWiz* 79, 22v, 34; Thedy [*na wiadomořć o tym, co działo się w Galaadzie*] obrocił fie Iudás y wořłko iego drogá po puřczey ku miáłtu Bozor co rychley [*repente*]/ y dobył go *Leop* 1.*Mach* 5/28, 1.*Reg* 20/6, *Esth* 2/9, 2.*Mach* 4/31, 8/9, *Luc* 14/21 (11); *OrzList* i [2 r.]; *RejZwierz* 19v, 100v; Wřthañ á idř z thąd co narychley/ ábowiem lud twoj ktoryř z Egiptu wywodł popřował fie *BibRadz* *Deut* 9/12; A ták záwołał Krol Izraěłski komorniká niektorego/ rořkázuiąc mu áby corychley przyřwał [!] [*Festinare fac*] Micheałzá řyná Imle. *BibRadz* 3.*Reg* 22/9, *Ios* 10/6, *Iudith* 13/13; Z tegoř mieřcá piřał Krol do Woiewody Siedmigrockiego áby niecháiąc niczego innego co narychley z ludem bywał v niego *BielKron* 306, 17v, 30, 55v, 66v, 197 (17); *Mącz* 400d; *OrzQuin* Qv, Q3 [2 r.]; Ale iefli [*krew*] czyřwona/ iařna mierna/ teyći řzkodá puřczác/ á co narychley iá záltánów. *SienLek* 33, 52, 186; *RejAp* 197v [3 r.]; *GórnDworz* P8; A ták ktořkolwiek chce wiernie wypeřnić powinnoř řwá Pánu řwemu/ bierz fie co rychley do tego co iefł wola řwięta iego [...]: A nie řzukay inřzych řtanow á inřzych wymyřłow řwiátá tego *RejPos* 43; gdyř wiefz iż nie dořyc ná tym/ iż gdy kto cřuie ránę ná głowie řwoiey/ iż tylko wola á nářzeka/ á mowi: o biedář mnie toć mię boli/ ále co narychley bieży do lekarzá. *RejPos* 309v, A6, 9v [2 r.], [36], 65 [2 r.], 103v (29); *BielSat* Nv; gdy kto nogę złamie/ álbo fie s koniá řłucze/ pewnie iuż nie řzuka áni máłarzá/ áni háwtarzá/ iedno co narychley co miřternieyřzego Cyruliká/ áby oney záboláley przygodzie řwey co narichley moğł iáki ráfunek dáć. *RejZwierc* 20v; Chyřá ow głuch tego [*tj. cieszyć przyjaciela w przygodzie*] nie vmie/ czo teř więcey nie vmie iedno cřapkę zyąc á dobry dzien dáć/ á o konwi fie czo narychley pytác. *RejZwierc* 151, 73v, 144v; A ták Iudyt z dáleká poczęłá wołác ná řtrářz ktora byłá ná branách/ otworćcie co rychley/ otworćcie/ boć iefł Bog z námi *BudBib* *Iudith* 13/13; *BiałKaz* C3v; *StryjWjaz* Cv; A co iefliby tám [*chory w cieplicach*] řiedząc o iáki przypadek nieřpodřziany przyřzedł/ co rychléy niech go ták rátuie. *Oczko* 31, 21v, 32; Dřwigni mię conarychléy z ciężkiego kłopotá/ Obróńcá wieczny mégo żywotá. *KochPs* 56; Y złtał

fię wpuł nocy krzyk wielki po wŕzytkim Egipćie [...]: iŕz wŕzyfcy zaráz z Krolem/ nietylko ie wolno pułzczać/ ále wypychać ie y proŕić poczęli/ áby co narychley wyłzli. *SkarŻyw* 480, 27, 570; *Sromotác* to náłzá będzie [...]. Rycerzom ták ŕławnym krzyczec By zmárłym ná ziemi leżec. Co rychley przebog wŕlawayćie A broń zá raz pozbierayćie. *MWilkHist* D, G4v; *StryjKron* 160, 190, 682; *CzechEp* *4v, 112, 138, 209; *KochFr* 67; Bo iáko ná morzu gdy powŕtáná wiátry y nawáłności morŕkie/ tám iuż nie lza iedno corychley z okrętu wŕypowác/ iefli chceŕz áby wŕzytek nie zátonął. *WerGoŕc* 226, 227, 246; *BielSjem* 37; *PudłFr* 79; *GórnRozm* K2; Com rofkazał/ niechay ŕie co nairychléy łtanie *GórnTroas* 47, 49; *KochPij* C4; *LatHar* 693, 708; *WujNT Act* 17/15; *WysKaz* 6; *CiekPotr* 5; *PaxLiz* B, B4 [2 r.]; *PudłDydo* A4, A4v.

»(a) co (w)skok (to) rychlej; skokiem co rychlej« [szyk 8:1] (6;3): (*did*) Pothifar ŕie po czeklarze (-) [...] Biegay ty chłopcze czo rychlej skokiem po czeklarze Aby tego wnet łotrzyka wŕzadzyli do wieże *RejJóz* H6v, A7v; Ieflibys' mu [*tj. Panu*] gdzie wćym wykrocił Patrzay abys łkreŕu niewykrocił Czo łkok rychléy łnadzyieya doniego Naydzies' panŕkie miłofyerdzie jego *RejKup* o2, x4, dd6, ee3; Nie mieŕzkayze nic moy miły brácie á nie mieŕzkay/ á co włkok to rychley do niego [*tj. Pana*]/ áby cie nie vprzedził s pomłtá iego gniew łwięty/ á łroga ręká iego. *RejPos* 244, 134, [310].

»im narychlej« (1): A przetoż im narychley niektore połłicie [*festinate, et mittite aliquos*] ábychmy y my zrozumiełi ktore też iefł wáłze zdánie. *BibRadz 2.Mach* 11/37.

»jak(o) na(j)rychlej (a. [najrychli]); jako rychłó« (6;5): przeto [*Jezus*] rzékł k temu drzewu. Nigdy albo na wieki ŕie s ciebie owotz więćey nienarodzi/ tako zatym flowe^m natychmiáłt włchłó. Widzátz to zwolenicy milégo Iezuŕa/ dziwowali ŕie temu barzo rzeká: Ach iako rychłó włchłó. *OpecŻyw* 74; A drugi po ŕzelinie ŕzuka łáłowice/ Vbogiego potomká krowy nieboŕzczyce. A iefli iáko rychłó nie potráfi ná nię/ Tedy ŕie pánu oycu pewnie w rog doŕtánie. *RejWiz* 70; *Mqcz* 235a, 337d; O obłudna łmiertelnych nádzieio/ o prędká ná wŕzyłtko złe odmiáno/ o ŕlepa nieprawdziwych dobr pożądlivoŕci/ Bogactw/ czći/ y rofkofzy: iáko rychłó od fáłszywego weŕela/ do prawdziwego łmutku wielom wrotá otwieráŕz. *WysKaz* 2; A gdzieby ŕie co też trudnégo tráfiłó/ zwáłczá z oŕiádlémi Szłáchćicámi/ czemuby rozłádkiem łwym zdołác nie mogli/ tedy do nas iáko narychléy *pro informatione* połłác máią. *SarnStat* 453, 1183; BOże by iák narychley tego łmutku pozbyć: Gdyż w nim będac/ nie zda ŕie iuż y ná łwiećie żyć. *PaxLiz* B3, B2, C2v, C3v; [Przeto niechby to obmyŕliwano byłó, aby te rzeczy jako najrychli na sejmie efekt łwój wziác mogły. *AktaSejmikPozn* 1589/77, 1589/77]. Cf »jako narychlej będzie mogłó«.

»jak(o) rychłó; jako narychlej« = *natychmiast potem, gdy; skoro tylko* (22;1): Miły Iezus iako rychłó bogu oytzu duŕłę połécil/ ona złączona z boŕtwe^m/ złtápila do odchłanij piekielné *OpecŻyw* [162]; Onij iako ŕie rychłó zgotowali/ s proceŕyá poŕłli *OpecŻyw* 173v; *PatKaz III* 96; *HistJóz* A2; á łtąd że połacinie to ziele [*nawrot*] *Solfequium* zowá/ iako by naŕladuiące ŕłóncza/ ábowiem iakho łkoro ŕłóncze wznidzie tak ŕie też rofkwitnie/ á iako richłó zaydzie ŕłóncze á ono ŕie też łtula *FalZioł* I 49c; Tam lekarze pilno ŕie wedłóg Ipoŕim łprawuiá/ á filne iudicium, albo to łfte poznanie niemoczy iako rychłó ŕie dokona: biorá. *FalZioł* V 10; A tys iuż odpułcił [*Ps* 31/5]) to iefł iakom to richłó wmyŕlił wdziałac, Patrz iako prędkie iefłh miłofierdzie boże ku grzełznemu. Iefłcze ŕie grzełny nie łpowiada iedno iż łlubuie a iuż pan bog odpułzcza. *WróbZółt* K6v, ll7v; tedy dziatki

ná ćwiczenie wojenne/ albo około piřmá maię być dane (poniewařz ty między wřzyřtkimi náukámi náwobodnieyřze łá/ y nayıpierwřze/ á przeto teřz nayıpierwřzym ludziá/ to ieřt/ Krolom/ Xiąęętam godęá fieę) tedy weřpolek iáko rychłó władęá fwoich człónkow będą mieć *KrowObr* 1v; Krolowie Szweccy iáko rychłó Finlándięá podbili pod łwe kroleřtwo/ czterzech Stárořthow w nim pořtánowali *BielKron* 294; *KwiatKsiąę* N3v; [*cesarz napisał w liřcie do řony:*] Ieřli tobie řywot twoy mił ieřt/ tedy iáko rychłó od tego młodzieniařzká weźmieřz á przęęceřz [!] tenthó liřt/ áby go zábiłá. *HistRzym* 134; Teřz obiecuiemy: iż iáko rychłó Pan Bóg z Woyny do řiem nářzych nam łie da wróćić/ wřzyřtkie różnice między duchownémi y řwietckieimi wćzęte ná Séymie Wálnym wřpokoimy. *SarnStat* 910, 634.

~ »jako rychłó ... juřz« (1): Powiedzcie Dariuřowi panu wařzemu/ iż iáko rychłó [*postquam enim*] řyn Filipow ieřth narodzon/ kokofř kthora iayca złóte niořła/ iuř łie řtała nieřłodná/ a tak Darius dani y czynřz od tychmiařt řthrađá. *HistAl* B3v.

»jako rychłó ... w kielka dni potym« (1): kthorá kłátwę iáko rychłó ná Ceřářzá wyđáł/ w kielká dni potym tákowá muchę wypił/ kthora mu do ieřzyká przyřnęłá *KrowObr* 39.

»jako rychłó (...) natychmiast« [*szyk 1:1*] (2): a dotknęwřly łie ieř ręki rzeł: Dzięwko/ tobie mowię wřtáń a iáko rychłó ieř to rzeł/ natychmiářt zdrowa wřtála *Opecřyw* 45; Thedy Alexánder řam ná on dom wřtápił w zbroię przybrány/ á przykazał wřřom řwym áby łie gotowáli ku walce/ á nátychmiářt iákoby go rychłó widzili przyblięáięcego łie ku miářtu/ áby wřzyřcy nawáłnoćiá řzturmowáli ná mury mieyskie *HistAl* C.

»jako narychlej ... tak« (1): Albo weźmi pod miářá/ imbieru biáłégo/ y gálgánu/ á to zmiéřzawřzy ná ogniu [...] pořtawř/ á iáko łye narychłéy rořpáli/ ták winem záłéy/ á czynř tego do dęiewięći rázów *SienLek* 166.

»jako rychłó ... tako rychłó« (1): kto pokuřly czyerpyał yako rychłó ná nyá [*Maryję*] weyřzał tako rychłó řpokuřly był opuřczon *PatKaz* III 97.

»jako rychłó ... tak wnet« (1): tákieřz y řzermierz/ iáko rychłó broń w rękę weźmie/ á w kroku řtánie/ ták wnet poznáć ieřli co vmie. *GórnDworz* Fv.

»jak rychłó ... nie ... ářz pierwey« (1): Tedy Tářlia długo záłowála mámkie řwey/ y wzięłá łobie zá obyczáy że iák rychłó ze řzkoły przyřzłá/ nigdy nieiáđłá ářz pierwey ná Mámczyn grob řzłá *HistRzym* 18v.

»jako rychłó ... pierwey niřli ... tedy« (1): A iżby dzieci nie miewały niemoczy řwiętego Walantego/ tedy iáko rychłó z řywotha wynidá/ pierwey niřli cęego wřty řwemi wkuřzá/ tedy korała czyřrwonego wzięwřzi [...] zetrzeć gi czo nalepiej á włóżyć gi w wřta dzieięćiu á niechay gi połknie *FalZioł* IV 52a. ~

»juřz (...) co (na)rychlej, juřz rychlej« [*szyk 4:1*] (3:2): *Opecřyw* 157v; A tak czo rychley do krola iuř idz ř łtá nowiná Izeć iuř iego řpichłerze po wřzem řwiatu řlyná *Rejřóz* L7; Iuř rychley iedzmy kniemu [*do ojca*] powiedzmys mu wřzyřtko Nie tak ći go wřdy ruřzy kiedy wyrzy řyřtko *Rejřóz* N3v, K7; Niechćieyře káżdá duřzo więcey zámięřzkawáć/ ále iuř wnidř co narychlej/ iák gołębiczká do Archy/ w KOřćioł w kthorym Bog mieřłkác raczy *ArtKanc* K12.

»już jako tako jedno rychło« (1): Hnet mężowie [...] / kiedy czas przyzędł wyfcia z miáftá / zbroyno fie pokazáli / á nieprzyiaciele widząc ich tę fmiáłość / iż [...] ná wšytko gothowi byli: nie vpomináli fie fłowá / ále čicho káždy bogá prošíł / áby iuż iáko tháko / iedno rychło z miáftá wyfzli. *GórnDworz* Z5.

»nu ale co rychlej« (1): nu. ále co rychley Biefz do Dobrochowskiego, powiedz sieftrze moiey Zem iá obiecał zá mąfz *CiekPotr* 44.

»potym rychło« (1): Iako ptak niektory wylągł iae na łonie Filipowym s ktorego ftłuczonego wyfzedł wąż mały / kthory potym rychło zdechł. *HistAl* A6.

»tak rychło« (2): [*Wawrzyniec Myszkowski i Jan, ksiąęę zatorski*] wyiecháli obádwá ná tho miefće o ktore fie mieli lámi zgodzić / pofwárzyli fie / gdy kfiąęę nie chćiáło wody vfthępić. Myfzkowfki dobył mieczá zabił go y wiechał. Čzeladź kfiąęęca nie mogła go záfkoczyć ták rychło. *BielKron* 410v; GDyż o wielki dług [...] częftokroć bywáią fwary / á to dla tego / iż ták wielki dług w krótkim czáfie niemoże bydź ták rychło záplácón [*quo tantum debitum brevi provideri, ac inopinate et subito solvi non potest JanStat* 548]: tedy [...] vfťawiamy: áby ošmnaście niedziel rok zámierzony ku zápláceniu był poftánowiön y záchowan *SarnStat* 693.

»tym rychlej« (19): ij w wiedli go [*Jezusa*] w dom ku Kaijfálfowi / [...] gdzie fie byli wfšytcy licemiernicy / ij mištrzowie / ij wfšytcy duchowni židowfcy febrali / aby falšfywé fwiadetztwo przeciw panu Iezufowi nalezli / aby go tak na fmiertz ty^m rychlé pilátowi podali. *OpecŻyw* 112; Mily iezus na to wfšytko nieodpowiediál mu ni iedného fłowa / aby fie ty^m rychléy popelnil czas prorokowania. *OpecŻyw* 121v; Prošłę cie moy námileyšfy fynu / [...] nieraczy dłužęy miešfkatz / raczy mi fie ty^m rychléy vkazatz / raczy mie fmutną matuchnę pocięšfytz. *OpecŻyw* 163v, 2, 113v, 121v, 152, [162], 163v; *Diar* 80; *Leop* 3.Reg 18/14; *BielKron* 95; *HistRzym* 117v; *BialKat* 103v; Synu / nietráć czáfu twego: záłuy z fercá / á czynь pokutę / ižeš ták wiele čiał S. Božych pomordował: ochrzći fię tym rychley / abyš došťapić mogł odpoczńienia wiecznego *SkarŻyw* 428, 212; powiadałem mu rationes consiliorum, W Kr. M. o złożenie seimu až znowego, ale wywodził to rationabiliter ze pilno tego potrzeba, aby był tym rychley złożon, bo poki ieszcze te niebezpieczeństwa niewygasły, zmysli ludzkich, gorączey wszytkie sprawy przed się wezmą. *ActReg* 94, 171; *WujNT Philipp* 2/28.

»wnet co rychlej« (1): A ia rofkazuie tobie. Iuż femną wieczey nierokuy A wnet fię czo rychley gotuy. Iuż rošprawuy przyaczyoły Rozefly miedzy košczyoły. *RejKup* e7.

[*W przeciwstawieniu*: »mieszkać ... rychło« (1): ták teź záfyę to [*dobrodziejstwo*] wdzięczne ięft / ktore nie miešzkáiąć / nie poniewoley / ale rychło z dobrá wolá czyni / bo kto z ochotá dawa / pánu Bogu y ludziom fye špodoba. *LorichKosz* 114v (*Linde*).]

W porównaniu (1): Bo fławá dobra špełná / zdrowie špełná / y miešzek nie ták rychło fkleńnie / iáko v Woytá názáiutrz po fwięty m Marćinie kiedy z dworá idzie. *RejZwierc* 61.

W połączeniu szeregowym (1): Ale iáko Doktorowie powiedáią: *Principijs obfta fero medicina paratur*, to ięft káždey chorobie wczás zábiegay / bo pozdne lekárftwo niedobre bywa. A tákže y poćiwy człowiek / gdy obaczy tę chorobę pirwłzego wzrufzenia w łobie / o wnet nie miešzkáiąć co narychley z onymi fyropki wdzięcznymi do niey / [...] pewnie wnet iż thá pirwłza niemocz w poczćiwym człowieku fnádnie vleczoná być može. *RejZwierc* 73v.

W charakterystycznych połączeniach: rychło itp. bieżeć (biegać, pobieżeć, przybieżeć, wybieżeć) (12), brać się (3), być (bywać) (3), chłodzić (2), chwytac (się) (2), (u)czynić (9), czyść (przeczytać) (3), dać (dawać, podać, wydać) (śmierć, znać, na śmierć, w szafunk, w szkodę) (18), donieść (przynieść, wynieść) (5), dostawać, dostąpić, działać (2), dźwignąć, gotować (się) (nagotować się, wygotować) (6), iść (przyść, przychodzić, pość, wynieść, odejść, ujść, wnieść, rozejść się) (54),jechać (przyjechać, pojechać, wyjechać, ujeżdżać, wyjeżdżać) (19), kazać (2), łapać, nakłaść, (na)lać (2), nieść orędzie, obaczyć, obierać krola, objawić się, obrocić się, obwarować, ochrzcić się, odbić się od brzegu, oddalić, odegnąć, odpędzić, odprawić (się) (odprawować) (8), odwetować, ominąć, oświecić, otworzyć (otwierać (wrota)) (7), oznajmić, pić, pławić się, pochować, pokropić, położyć, połupić, posłać (przysłać, zesłać), (10), pot(y)kać się (2), potrafić, powiedzieć (powiedać, opowiedzieć) (5), pozbawić, (po)zbyć (3), poznać, pożreć (2), przepuścić, przewieść, przybyć ku pomocy, przyciągnąć (przyciągać, wciągać, wyciągnąć) (5), przyprowadzić, przysędzić ku śmierci, przystąpić (2), przyzwać (3), puszczać krew, pytać (spytać się) (2), ratować (ratunek dać) (2), rozdrapać, rozstąpić się, schować, sieść, skłęsnąć, spełnić, sprawić (sprawować) (3), stać się, stanowić, szukać (pomocy) (2), śnieść [= zjeść śniadanie], świtać, tłumić, toczyć się, trąbić, ubłagać, uciekać (uciec) (11), uciekać się (7), udać się, ukazać (się) (pokazać) (3), umrzeć (2), umykać, upadać na kolana (u nog) (2), uschnąć, uskoczyć, ustać, usypować, palec utrzyć, uwierzyć (2), włożyć (na ogień) (2), wprawować proporzec (2), wrocić (się) (3), wstać (wstawać, powstać) (13), wybawić, wygnać, wyprawić (się) (3), wyrzucić (2), wysłuchać, wzbudzać chęć do jedzenia, wziąć (2), wznieść, zabić, zamordować, zaniszczac (zaniszczyc) (2), zaskoczyć, zastanowić (się) (2), zatkać, zawołać (2), zdobyć, zgodzić się (2), złożyć, miastce zmienić, zmiękczyć, zmiłować się, skwarnę zrzucić, zstąpić (6); (być) rychło itp. gotowy, naprawiony, odprawowany, opatrzony, pogrzebiony, stanowiony, wrocony, wybawiony, zapłacon, złożon(y) (2); rychło po jedzeniu, po krzywdzie, po obiedzie, po wieczerzy, po zostawieniu, po zrzuceniu [= wymiotach]; barzo rychło (4).

Przysłowia: (did) Mnich powieda Kupczowi yż ich v przedzi ale do Piekłá (-) Ba pewnie Inac yż v przedzis' Nállf potych płotkach czo bredzis' Co łkok to rychley do Piekłá *RejKup* x4.

Bis dat qui cito dat, Proverb. Gdy kto rychło á s dobrą wołą co komu vzini [!] á da/ wdzięczney bywa/ niżli gdy łie da długo prosić. *Mącz* 25c; [Ma być daná iáłmużná nie z łmętku żadnego/ Ani z żalem/ lecz owłzem z łercá wesołego/ Więc ku temu nie czyniac niiakiey odwłoki/ Ale owłzem z prętkością bez żadney przewłoki. Bo iákby dwa rázy dał ten/ kto rychło dáie: Przeto niechay twoy vmyłł w oney nie vftáie. *ProtJalm* 7v (*Linde*)].

Frazy: »co narychlej (kędy) możesz« (3): *FalZioł* V 71; Ale což kolwie łlubuiefz/ łpełni co narychley możefz [*redde*] *Leop Eccle* 5/3; Nie miełzkayze thedy nic moy miły brácie á nie miełzkay rádżęć/ á co narychley kędy możefz/ chociaż iefł z dálekich kráin od niego obłędliwe łerce twoie/ vciekay łie do niego [*Boga*]. *RejPos* 205v.

»idź rychlej, co rychlej« = *festina PolAnt* (1:1): *BibRadz Gen* 18/6; Y Owłzem miły Woytku/ ziednay łię ztą pánią [...]. Chwałę cię/ że tám w łercu niechcefz nic zołtáwić/ Ale zaráz przijáźni łkutkiem chcefz popráwić. Idź corychłéy/ boć wieczór: á tégo iednánia [...] bęđzie do łwitánia. *KochFr* 58.

»jako narychlej, jako rychło będzie mógł (*a. będzie mogło być*); jako będę mógł narychlej« = *quamprimum a. quanto citius potuerit JanStat (2:1;2); MurzNT A4; KrowObr 128*; tedyby trzebá wŕzytkiego duchowienŕtwá proŕiŕ/ naprzod/ áby dochod iednego roku dárowáli Rzeczypoŕpolitey raz/ iáko narychley mogá [*quam primum*]: iefliby niemogli zá rázem/ tedyby niech iednego roku iedną połowicę dáli/ á drugiego drugá. *ModrzBaz 138v*; vŕtáwiamy: áby ránny krwáwémi álbo ŕinémi ránámi zá ŕwiézá rány ŕwé/ iáko rychło będzie mógł vrzędowi Stároŕciému [...] pokazał *SarnStat 616, 1076*.

»wieźcie się stąd rychło« = *zjeżdżajcie stąd natychmiast, wynoście się (1)*: iákoby ie [*tj. ludzi*] mieczem wŕiáwŕzy tákby z nich ŕzydził mowiac: Moieć to iefť imienie y wŕzytko/ wieźcie ŕię ztąd ŕtárzy kmiećie rychło [*veteres migrate coloni*]. *ModrzBaz 47v*.

Zwoty: »co (na)rychlej, rychlej, rychło się (po)kwapić« [*szyk zmienny*] (*6:1:1*): Słŕżác brát wilk nowin doŕyć/ Iže ŕie miála ŕwiniá proŕiŕ: Iefť ŕie rychło k niey pokwápił/ Aby iey nieco porádził. *BierEz Nv*; PAnie boże moy nic nieomieŕŕkaway ábyŕ z ŕprzećiwnoći moich wydárł mié á pokwáp ŕie co rychley ku rátkowi memu *RejPs 102; RejJóz N3; BielKom E4*; A ták prze Bog corychley ma miá goŕpodze/ Pokwápcie ŕie boć bez was będzie źle w tey trwodze. *RejWiz 33v*; [*ŕw. Paweł piŕze do Tymoteusza*]: Iż kwáp ŕie rychley do mnie [*Festina venire ad me cito PolAnt 2.Tim 4/9*]/ bo iuż cżás moy przychodzi/ iż muŕzę iŕć do Páná mego *RejPos 128, 89*; Lecź iefli ták rozumiefź/ iż mié prędzey ŕtráćifź/ Gdy odemnie co rychley w drogę ŕie pokwápiŕz. Toć iefť prawdá *PudłDydo B5*.

»co (na)rychlej, rychlej, rychło (się) poŕpieszyć (*a. poŕpieszać, a. ŕpieszyć się*)« [*szyk zmienny*] (*5:2:1*): *BierEz D3v*; A tak ŕię niezabawiaycie Czo rychley ŕię poŕpieŕŕaycie Bo wierŕcze [*lege: wiercie*] mi doŕyć Cżáfu Maczje miecz do złego kwáfu *RejKup t4*; BOże kwŕpomożeniu memu rácz ŕam łákwáwie przybyć/ A ná rátku mnie moy Pánie co narychley poŕpyeŕzyć *LubPs Q2; RejWiz 170*; Iechał potym [*król Ludwik*] do wielkiej Polŕki do Gniezná [...]. Stámtąd rychło do Poznánia poŕpieŕzył *BielKron 377; GrzegRóżn O; RejPos C4v; PowodPr 77*.

Szeregi: »niczym się nie bawiac, co rychlej« (*1*): Y teraz gdy poŕpolity płomień Krzeŕciánŕki trzebá ztrzátkiem gáŕiŕ/ y niczym ŕie niebáwiac/ corychley do exekuciey poŕpieŕzác: ŕlycham iednák w káćie ŕwoim/ iż ná rokoŕzách prywatnych wŕzyŕtek poŕtępek Seymu. *PowodPr 77*.

»co rychlej, nic nie mieszkajác« (*1*): Nie mieŕzkayże tedy nic/ iac rádzę/ á niechciey ŕie nic řádzić ná tych obietnicach omylne⁸⁰ ŕwiátá. Ale co rychley/ nic nie mieŕzkáiac/ vbiekay [*!*] ŕie do tych ŕwiętych obietnic Abráámowych *RejPos 163v*. [*Ponadto [w przeciwstawieniu], w poŕłączeniu szeregowym 1 r.*]

»rychło a łatwie« (*1*): [*rzekł Jan*]: Widzieliŕmy iednego á on w imię twoie wypádzá dyiabelŕtwá/ ktory niechodzi zá námi/ y broniliŕmy mu tego. Ale Iezus rzekł: Nie brońcie mu: boć żaden nie iefť kthoryby cżynił moc w imię moie/ żeby mógł rychło á łatwie [*cito*] źle mowić o mnie *Leop Mar 9/38*.

»rychło a nagle« (*1*): Znamiona vmarłego [*plodu*] ty řá. Pierwŕze gdy pierŕi brzemienny rychło á nagle zmiękczeię *FalZioł V 32*.

»narychlej i nasnadniej« (*1*): A ieflibych ktore rzety od kogo ŕŕkodliwe obatzył/ álbo nápráwione/ będę to pŕował/ wedluk moźnoći y iáko będę mógł narychley y naŕnádniey oznaymię/ temuŕz Pánu náŕzemu *KrowObr 128*.

»rychło a prętko« (1): Podniefie [Pan] chorągiew w narodoch dálekich/ á swiřtánien przyzowie lud z łkończyn źiemie/ y oto przydzie rychło á prętko [*cito levis veniet*]. *BibRadz Is 5/26*.

αα. *W terminie* (3) : Ieleń niegdy owcy przed wilkiem/ Vpominał się wielkim krzykiem: Zlec tobie czego pożyczyc/ Owco niechcełz rychło płácić. Korzec owłá com w zaiem dał/ By mi dáłá Pan wilk kazał. Owca się ku długu przyznáłá/ [...] Y prosiłá przedłuzenia/ Ná krotki čás odelzenia *BierEz N2v*; (*nagł*) Dań rychło ma być daná [...]. (-) Ktoraby wieś porádlnego nie dáłá do Swiętego Mikołáia/ táka wieś przes Poborce ma być ciężána ná wole *UstPraw G2*.

Połączenie: »tym rychlej« (1): A iżby tym rychley y łprawiedliwiew/ te prowentá ktoreby były náznáczone do tego łkárbu Rzeczypołp: oddawáne były: tedyby tego potrzebá/ żeby ci wzyfcy ktorzyby ábo nierychło/ ábo niedbále/ to co powinność ich niešie/ czynili/ ná Trybunał [...] *inter causas officij*, pozywáni y przed inřzymi łpráwami łdzeni bywáli *VotSzl E2*.

b. *Wcześniej; comp i sup (naj)wcześniej; citius Mącz, Modrz; prius Mącz, Calep; temporius Mącz, Cn; celerius, velocius Vulg* (69) :

α. *O czasie następującym obiektywnie, bez odniesienia do jakiegoś momentu, w stałej kolejności (kalendarzowej, naturalnej lub wyznaczonej), też stanowiącym koniec ustalonego terminu; też o wydarzeniach następujących zawsze o tej samej porze roku w stałym terminie* (65) : *BierEz B3v; ForCnR B3*; á tak iefłli ono Łożyłko nie może być rychło przerwane łamo przez łie, baba natich miałł paznogty łwemi ma ono znienáłá drapiąc: roztargnąć *FalZioł V 20c, II 18d, V 57*; Czemu ryłzawe albo liłowate włofi richlej zbieleią niżli inakłze. *GlabGad Bv, A2v; RejRozpr D2*; Za drvgye prófche thwey Kro. mczi o podłłtharofczye⁸⁰ Łwowłzkyego yłch [...] tam náłch trzima po cztherzi po pyaczy y po łchełczy dny y nyepvłczy náłch richlo y nyedaye nam łtaciey y przewodnykow kyedi ydzem do wałchey Kro. mczi *LibLeg 11/169; ZapWar 1548 nr 2668*; Thedy Moizełz ziawłłfy łie zá nimi/ obronił dzieweczki/ y nápoił owce ich (pierwey). Ktore gdy łie wrociły do Ráguelá oycá łwego/ rzekł do nich: Czemułście teraz rychley przyłzły niżli inedy? *Leop Ex 2/18; RejFig Eev*; Ale iáko nas był Pan Bog przez nią [*królową Elżbietę*] prętko poćiełzył/ tak záłię záłmućił/ nie chcąc dofyc czynić ludzkiej woley/ rychło iá ział s tego łwiátá *BielKron 424v, 9, 101v*; *Temporius ad officinam redeant*, Niechay łie rychley do wárltátu wrácaýá. *Mącz 443d, 430c, 443d*; Rádzi Awicenná/ áby ten łuchych rzeczy pożywał ktory niechce rychło ołšwieć *SienLek 5v, 48; RejPos 321 marg; BudBib Ex 2/18*; Bo łłowieńłki przekłád znác że nie práwiew rychło przelożon/ To iefł/ áz ná on čás gdy iuż w Greckich kłięgach nie máłó fałłzu było *BudNT przedm c5*; Iesli mam tam iachac albo do Zamchu albo do Lezaiska niech wiem rychło bomuszę zas wZamosciu byđz na Cwartale *ActReg 93; Calep [849]b; WujNT 633*.

W połączeniu z imiesłowem przymiotnikowym (4): A człowiek łprawiedliwy vmárłý/ potępia żywe niełprawiedliwe: y młodość rychło łkonána/ długi żywot niełprawiedliwego. *Leop Sap 4/16*; Praecie uvae, Ráne yágody/ richło wřrzáłe. *Mącz 320a*; Wktorym [*synu*] owdowiála rychło będąc mátká/ wielką poćiechę miałá/ pomniác iřz gdy łię vrodził/ iákoby go wnabożnym y zakonnym vbierze widziáłá. *SkarŻyw 470*; Prędkie bieg then żywotá/ nie może vyść kłopotá/ rychley kres zámierzony/ nie bęđzie odłožony/ rowno młodemu, łtáremu/ kazań łię łpielzyc k temu/ łmierć nie łćirpi żadnemu. *ArtKanc R18v*.

W połączeniu z określeniem czasu (9): Ariftoeles piŝe/ aże po roku Cielcze klefnić/ bo iefli rychley/ tedy będą zalifzałe á nie wielkie. *FalZioł* IV 13b; WIná Burgrábka wedle Práwá/ ma być pláconá w łzełc Niedziel: wŝákże przewiniony/ może iá rychley odpráwić iefli chce/ Ale po łzełci Niedzielách/ przedłużyć nie może *GroicPorz* k2v, ee3v.

~ *Połączenia*: »rychlej niż(li)« (3): Zá pogánfkich Cefárzow yeŝcze/ richley niżli we dwu łet lat po bożym národzeniu łiczał łye był łpor myędzy krzeŝciyany około łwyęta wyełkonocnego *KromRozm III* P6v; Iefliby łie do czáfu zámierzonego nieŝkończyło poŝtánowiecie wiáry/ tedy ma być w pokoju dzierzáno/ áz do Seymu Cefárfkiego blisko przyŝłęgo/ á iefli teź rychley będzie Syem niż przedłuzenie dano/ tedy máią być przedłię w tym poŝtánowiecie áz do drugiego Seymu. *BielKron* 217; ták iŝ rychley niżli we łto lath po Bulgárzech/ wŝytkie narodj łłowieńfkie Chriŝtułowi łię pokłoniły. *SkarJedn* 225.

»nie ... rychlej jedno« (2): łługá przed woyná álbo inŝá potrzebá od páná odfátć niemoże rychley iedno łzełc niedziel *UstPraw* D; Non nisi Nonis mensibus redeunt, Nie wrácyá łie richley yedno po dźiewiátych Xięzicu. *Mącz* 252c.

»nie ... ale rychlej« (1): Abowiem Zydowie (z roŝkazánia Bożego) z wieczorá dniá łzołtego/ mieli poczynáć Sábát: tákżeć thez y on wiekuifty Sábát/ to iefł wieczne odpoczynienie/ nie w chwale niebiefkicy/ nie od końcá łzołtego tyfiácá/ ále rychley począc łye ma. *LeovPrzep* [K]. ~

W *przeciwstawieniach*: »nierychło (2), poz(d)niej (2) ... rychło (a. rychlej)« (4): teź do łwego miełzkania aby [człowiek w czasie zarazy] łie zalię nie rychło wraczał, bo wiele gich nie opatrznóciá łwoiá richło wrociwŝy łie gdzie iefzcze ofatki powietrza morowego zoŝtawáły: po zarazili łie y po marli. *FalZioł* V 73v; á dla tegoż wołfká/ ábo pozniey niżli trzebá bywáią zebráne/ ábo rychley roŝpułzczáne [vel serius conscribuntur, vel citius, quam oporteat, dimittuntur] *ModrzBaz* 123v; Czemu mię ták Páwle S. towarzyszy miły/ opułzczáłz/ czemuś mię nie pozeğnał? ták nierychłom cię poznał/ á tákem cię rychło łtrácił? *SkarŻyw* 52; Náđ to znáczy/ iź Bog wzywa pogánów do wiáry/ iednych rychley/ á drugich pozdniey *WujNT* 84.

Przysłowie: Krákwfkich lepak Biblij y Nowych Teŝtámentow łłumáczowi rychło miŝtrz vmárl/ iáko mowiá. Znac łe y Láćinfkiego ięzyká niewiele vmáł. (*marg*) Krákwfkich Biblij łłumáczá niedouczenie. (-) *BudNT przedm* c3.

Połączenia: »co najrychlej« (1): Primo quoque die, Co nayrichley. *Mącz* 321d.

»im rychlej ... tym« (2): DZiedźic powinien vczynić Inwentarz trzydźieŝtego dniá po łmierći zmárlęgo/ álbo trzydźieŝtego dniá od tego czáfu kthorego by łye poznał być dźiedźicem: piŝá niekthorzy iže dźieŝyátego dniá/ wŝákże może rychley/ y owłzem im rychley vczyni/ tym leŝzye łławy y domniemánia będącie v Ludzi *GroicPorz* ee3v; *ActReg* 136.

»rychło jakoś« (1): (*nagł*) Wdowá co chciała rychło zá mąż. (-) WDowá młoda gdy rychło iákoś zá mąż chciała/ Iedno iź łie przymówek ludzkich przełtrzegála. Bábá rzekła by Ołá przed dom poŝtáwiła *RejFig* Eev.

»tak rychło« (4): *RejPos* 321; *SkarŻyw* 52; *ActReg* 134; POLak ieden iechawŝy ná náukę do Włóch/ nie był ták ieno przez láto/ á ná źimę przyiechał záś do domu: kiedy go oyciec pytał/ czemu ták rychło przyiechał: powiedźiał [...] *KochAp* 9.

»tym rychlej« (2): PRzyfzedłem iákoś rofkazał tym rychley/ ále niewiem iefliżeś ty iuż wolen/ fpraw infzych twoich ktore mařz ná łobie bobjm ia v ċiebie nie rad był importunem. (-) Práwies w ċzás przyfzedł/ przeto fie nie fprzykrzyřł *CzechRożm* 21v. Cf »pořpieszyċ się tym rychlej«.

W charakterystycznych połączeniach: *rychło być* (2), *za mąż chceć* (2), *za mąż dać, dojsć* [= *stać się*], *imować się mowić, odprawić, poczqć się, porozumieć się, posłać, przyjechać, przyść* (3), *puścić (rozpuszczany)* (2), *(o)siwieć* (2), *skończyć się, starzeć się, stracić, uczynić (wdowq uczynić)* (2), *ukazać się, wracać (wrocić) się* (4), *wziqć, wzywać, zbieleć, zdać, zjqć (złożyć) z (tego) řwiata* (2), *sejm złożyć; rychło owdowiały, skonany, uřrzały, zamierzony; nieprawie rychło.*

Frazy: »jakoby mogło być narychlej« (1): zdało się Stanom oboiego narodu y obwarowali toRecessem, aby [...] Seim znowu inszy wroku teraznieyszem iakoby mogło bydz narychley zporozumiawszy się ieszcze zPany Radami [...] zloželi y nań wszech Stanow Rptey zezwali *ActReg* 133.

»rychlej niżli być ma« (1): Gdy pozwány powodá zda rychley niżli być ma/ áni teřz inřze powody zdáią/ tedy tákowe zdánie iest nikczemne. *UstPraw* G3v.

Zwroty: »rychło się ożenić« (1): To yego mrimánye ma myełce myedzy inřfemi/ ktore theřz y my przimuyem/ yáko zás łamifř rozumyemy być rzecz řzkodliwą rychło á młodo fie ożenić. *GliczKsiqř* P2v.

»rychło się pokwapić« (1): Názáiutrz tedy po trzeciey rozmowie/ [...] pan Wapowfki nie przyjechał ku obiádu ná Prądnik/ s ċzego ták niektorzy řádzili/ że nád kłięgámi záfiadł/ bo iednák po przeřzłey wieczery/ rychło fie był s Pradniká pokwápił. *GórnDworz* Ee.

»pořpieszyċ się tym rychlej« (1): ONoźci iuż Vczeń moy do mnie idzie/ ċzemuści fie bárzo ráno pořpieřzył pewnie dziř ma wolá zemną wiele mowić. [...] (-) Pořpieřżyłem fie tym rychley do ċiebie/ ábyfmy dłuřey z łobą rozmawiáć dziř mogli *CzechRożm* 40v.

»rychło umrzeć (a. (po)mrzeć« [szyk *zmienny*] (8): A řynowie cudzołóznikow/ w wyniřfczeniu będq [...]. A chođz by teřz dłuęiego řywotá byli/ zá nic policzeni będq [...]. I iefliby rychley pomárli [si *celerius defuncti fuerint*]/ nie będq nádzieie mieć *Leop Sap* 3/18; [Bolesław Wysoki] miał [synów] Henryka brodathego/ Konrádá/ Ianá/ y corę Adleydę [...]. Ci wřzythcy řynowie rychło pomárli/ [...] thylko łam Henrik zořtał *BielKron* 358, 302v, 303, 335v, 357v; *BudNT przedm* c3; *WujNT* 633.

Szeregi: »rychło a młodo« (1): *GliczKsiqř* P2v cf »rychło się ożenić«.

»rychło i nie w czas« (1) = *wcale nie rychło, zbyt późno* (1): Bo Tátárowie łotrowřtwo/ z Ruři do Hordy wychodząc/ wymuiąc řercá z pobitych Polakow/ á w iádowitey truċiznie ich námoczywřzy wtykáli ná roženki czaruiąc ich ku temu náukámi Czárnoxięřkimi/ y řtáwiáli w rzeki y w řtawy/ řkąd potym bárdo wiele ludzi s piċia y wřzywánia zákáżone/ truċizną wody w nieuleczone choroby wpadáli/ y okrutnie márli/ gdy rychło y niewczás onę truċiznę/ y łotrowřtwo pogáńřkie Ruřacy obaczyli *StryjKron* 370.

β. O czasie z odniesieniem do jakiegoř momentu uwydatniającym stosunek czasowy: szybkie zaistnienie jednego zdarzenia w miejsce przewidywanego wczęřniej drugiego (4) :

W połączeniu z okreřleniem czasu (1):

~ *Połączenie*: »rychlej niż« (1): Może to łobie łroná áppelluiąca przełtrzedz/ iefli by łye z Appellácią rychley niż łzełć niedźiel wynidą mogłá zgotowác/ áby ią mogłá odpráwić. *GroicPorz* bb3v. ~

Połączenia: »rychlej ... niż« (2): Czemu mięło miáłłze á kruchkie lepiej łie trawi, y więłszą moc dawa niż łubtilne. (-) Bowiem ciepłó przyrodzone iefł rzecz barzo łilna, á tak na materią kthora łie iemu przeciwi barziej łie łili, przeto ią trawi, zalię materią lekką á łubtilną richley zniłzczy y zepłuię niż łie ona w wilgotnołć iaką obroci ciáłu pożyteźną [!] *GlabGad* H3v; Ale gdzieby nie byłó żadnego dowodu/ tedy obwiniony rychley łye może odwiełć przyłyęgą/ niż by go Powod miał pokonác *GroicPorz* aa.

»nie rychley ... aliź« (1): Nec prius absistit quam, etc. Nie rychley odłtánie przełtánie/ áliź/ etc. *Mqcz* 396c.

c. *Bez zastanowienia; cito Vulg* [zawsze: *posit*] (3) : tylko go [*Pana*] iefłcze łam proł/ ábyć to odpułcił/ iżeł vrzędý kápláńłkie niegodnym/ rychłó ná nie nád práwo Apołtołłkie ręce kłádac/ dawał. *SkarŻyw* 319; *WujNT* 1.Tim 5/22.

Zwrot: »rychłó się kwapić« (1): Przyłzedłszy Ezop [*do Ksanta*] iefł go żádał: Prołzę zá me dobrodzieyłtwo/ Wypułć mię iuz ná zwoleńłtwo. Xánt łie oto nań rozrzewnił. Y zá łzyię go vderzył. Rzekąc/ rychłó łie to kwápiłz/ A czáłu ná mię nie pátrzyłz. *BierEz* E.

[*Szereg*: »rychłó a źle«: *preceps etiam d(icitu)r homo omnia sine mora et cum periculo faciens rychlo a zlye ReuchlinBartBydg* Bv.]

d. *Nagle, nieoczekiwanie, raptownie; repente, statim, subito Calep* [zawsze: *posit*] (10) : [*łiszka mówi do ołła*:] Y dziw mnie czemuł odbieżał, Z ołłicłłkami łie nie poznał, Ony łie ktobie miotáły/ Ołłápiác cię włzyłłki chciáły: Aleł łie ty rychłó vbał/ Iákoby łudzi nie widział. *BierEz* Q2v; Ale on młódzienietz ołtawłszy na gołłpodźie v Dozwoły/ iáł łobie rozmyłłatz ktore^mby obyczáie^m mogł ku łłuzłbie pana łzczęłciá przijdź. Barzocie^m mu łie Starołta pán Swáwołá podobáł/ ij włzitcy dworzanie [...]. Owá rychłó zeydą s zamku Żádołcz s Przechyrą: bo łpołe^m radźi towarzylzą *ForCnR* B3; Abowim znák znáyomłłsy nám być má/ niźli rzecz oná/ ktorą przezeń poznác chcemy: przez nyeznyáomy nic nyepoznamy. Yáko ktoby łládu záyęczego á łárnyego nyeznał/ tákby rychłó ná wilká álbo łiłzkę tráłił/ mmimáýac iżeby ná łárnę álbo ná záýácá. *KromRozm III* B8; Przemilł Xiaze/ bel Pan rzadni ale zabit richlo od Margrabiow Brandeburłkich. *PaprUp* B3v; *Calep* 912b; [Richlo, naglye subito *ReuchlinBartBydg* Y4v].

Połączenia: »a w tym rychłó« (1): S tey przyczyny látá 1507. byłá bitwá záłię náłzych s pogány/ [...] á to łie dźiáło o wodę/ ktorey pogáni bronili Krzełcijánom [...]. A w tym rychłó Tryłtanus Hethman Krolá Portugáłłkiego ná pomoc z okręty łwymi do nas przyciágnął z Łuzytániey [...] gdzie włzemu pogáńłtwo ferce łkaźił. *BielKron* 460v.

»potym rychłó« (1): Kłiádz przybieżał do pániey/ oná mleko iádlá/ Dziecię teź z nią ie máłe/ podle niego łiádlá. Rzekłá/ kto łie vplułka/ ten pocáłuy tego/ Páni łie oplułnęłá/ kłiádz nie zmiełzkał łwego. Potym pan przydzie rychłó/ kłiádz pod łáwę wpádnie *RejFig* Cc4v.

Zwrot: »umrzeć rychłó« (3): Alexander brat iego [*Olbrachta*] bel wieliki mielołnik rzeczi połpolitei/ vmarł richlo Paraliłzem zarazoni. *PaprUp* C4, B3, B3v.

**** Bez wystarczającego kontekstu (5) :** Subito, cito, velociter, richlo *BartBydg* 249; Citius, Rychley/ Pręcey. Ut, Dicto citius, Pierwey niżli słowo wyrzekł/ yáko by pióro opalił/ bywa też mowiono. *Mqcz* 54d; Hui tam cito ridiculum? Ták richłó? śmiechowiskoć to cóż mówisz/ błáźniź ze mnie? *Mqcz* 355d, 53b; *Calep* 193b; [Chvthko, prątko, Richlo celere, celeriter i⟨dem⟩ velociter *ReuchlinBartBydg* X3v].

II. O kolejności (11) :

1. W pierwszej kolejności, (naj)pierw [comp i sup z neutralizacją stopnia] (5) : [rzekł *Heliasz*:] Ia tu iedno sam ięstem/ á Báálimowych prorokow wiele/ Niechay nam dádzą po Cielcu ná ofiárę/ á oni áby łobie wybráli iednego z nich á sfiekáli ná kęsy ná ofiárę á włożyli ná drwá/ áby sie lámá záпалиá ofiárá/ á ia tákiez vczynię/ ná czyię P. bog rychley ogień łpuści/ tego łłow będyem włyficy náłłádowác. [cf *Vulg* 3.Reg 18/24] *BielKron* 84v.

Połączenia: »rychlej ... potym ... potym« (1): A cóż maź czynić/ wítań rychley przez vczynki miłofierne/ á tedy naydzieź drogę zbáwienia Potym idź dáley áż naydzieź wodę ktora oddala ciáło od kości. Tá wodá ięstci łkruchá [...]/ á maź wziác tey wody w ferce twe [...]. Potym maź dáley iść/ á maź ięć owoc z drzewá. Then owoc ięst pokutá *HistRzym* 65v.

»nie zaraz ... ale rychlej« (1): Ktoremu [šłudze]/ gdy z roley do domu przydzie/ nie zaráz Pan iego wlieść każe: ále rychley każe mu ięszcze łobie coby iadł nágotowác: y ták długo łłużyć dokąd sie sam nie náie y nie nápije: toż też dopiero potym onemu to šłudze każe ięć y pić [cf *Vulg* *Luc* 17/8]. *CzechRozm* 212v.

Zwrot: »narychlej poczynác« (1): Onegoby [naboźnego męża] chwałá boża rołkošłowáłá/ á onę [niepoboźną żonę] łwyát s łwemi przyłmáki/ wczemby nyepriyacyel dułłny myál wyełká okkázyá małżeńłtwo wasnić/ kázić/ á burzyć/ yákož to wyęc ná then czás narychley poczyná/ gdy obaczy że ktory małżonek vchodzi á z rowni y yednošci wykracza. *GliczKsiąz* P6.

α. W tekście: na początku (1) :

Połączenie: »rychłó z początku [czego]« (1): A naprzod mowy y terminy niektore pokażę/ ktorych X&langb;iądz&rangb; K&langb;anonik&rangb; vżywa: iákie nigdziey piłmu ś. nie łą zwyczáyne [...]. Iáko to gdy rychłó z początku kazánia pierwłzego (*fol.2.*) mowi: Iż łobie pan Chriřtus vtyłkuie ná Filipá *CzechEp* 140.

2. W bezpośrednim następstwie [zawsze: posił] (6) :

rychłó po kim (3): SEcundina/ to ięst Łożyłko, [...] pošpolicie z dzieciátkiem wychodzi/ albo po dziecięciu richłó *FalZioł* V 25; Ná niey [stolicy carogrockiej] naprzod siedział Ewzebius Nykomedyiłki włytkich Arryanow Chorąży/ bořtwá Chryřtuřowego bluzniercá: [...] nániey y drugi Arryánin Ewdoxius/ y po nim rychłó tegož iádu dułze zarážájący Demophilus. Po nim [...] siedział/ Maxim Cynikus Apollinaryłta [...]. A ięszcze temu iey niešzczęšciu nie koniec: rychłó po tym Cyniku/ náłłapił ná teź Stolicę on przekłęty Neřtoryus *SkarJedn* 390-391.

rychłó za kim (2): rzućili sie hurmem pięc łeth mężow Biřkupich [...]/ drudzy theż zá nimi rychłó przyřkoczyli ná rátkun/ potkáli sie łnimi mocnie *BielKron* 215; pořáli przodkiem Balabaná obegnác Kroią w ošmidzieřátyřiac łudu/ zá nim Máchomet rychłó ciágnął w pułtorakroć łtotyřiac łudu/ położyli sie bliřko Kroiey. *BielKron* 257.

Połączenie: »potym rychło« (1): Znak tego nieomylny Niedźwiadek więc daie/ Kiedy ná końcu nocy z wody ráno wítaie. Bo tuż zá iego żędłem ftrzelec łukiem włada Náłożonym/ á potym rychło łam wypada Za Niedźwiadkiem tuż w tropy *KochPhaen* 12.

III. W funkcji partykuły (291) :

A. posit (3) :

1. *Prawie, niemal, w przybliżeniu [w połączeniu z liczebnikiem lub z wyrażeniem przyimkowym oznaczającym ilość] (2) :*

Połączenia: »aż rychło do połowice« (1): wśytki rzeczy przetłukłszy warz w winie iako wpołtory kwarty wina aż richło do połowice ma wyrzeć, á potym przecedzwyfzi oczukruy *FalZioł* I 57a.

»już to rychło [ile] niedziel« (1): Trzebác teraz będzie księdzã Zac iedná náltanie nędzã Bo óń przedię mało dbacie Íako bydło ták miełzkaćie Iuż to rychło dwie niedzieli Niczełmy od wás niemieli Czyłćie otę dułłę dbacie [lege: dbajcie] Acz nietrzebã teź kęs dayćie *RejRozpr* B2.

2. *Właśnie w tym czasie, akurat teraz (1) :* wiechãwłszy [panowie] milę/ Połłucháli onégo [= tego] połtóry koniom chwilę. A ieden zátym vńnął: on znowu/ Pánowie/ Czãś wśiádãć: wśyłcy inłzy łtali przedię w łowie/ A tego zónã budzi: miły/ niełtyłzyćie/ Iuż tãm drudzy wśiádãia/ wierę rychło łpicie. A ten chrapi/ choć niełpi *KochFr* 133.

B. comp i sup (288) :

1. *Głównie, przede wszystkim [w tym: comp (4)] (15) :* (nagł) Ktorego czału narichley morowe powietrze powłtawa. (–) GDy łie iuż lato dokończãwa á czãś łie iuż iefienny przybliża/ tego czału narichley łie poczyna mor *FalZioł* V 72, I 74a; Czemu iedne iaycza pukaiã w ogniu gdi ie piekã á drugie nic. (–) Iaycza w ktorich iefł więcey wiatru zamknionego, te łie pukaiã, [...] á to łie richley przydãwa gdy ie przyłóży do ognia [!] gwałtowne⁸⁰ *GlabGad* H7v; *RejWiz* 6, 142; Y ná kogoż ia narychley weźrzę/ iedno ná nędznikã kthory iefł łercã łkrułzonego/ á ná tego ktory drży przed łłowy moiemi. *RejPos* 47v, 34; Ale iãko łie pocznã óny drwã zá Palmi rołypowãć/ [...] tedy łlagã wśyłtki wybije: á nárychłey kiedy ieden kól wypãdnie/ tho łye iuż wśyłtki połypã. *Strum* H2; *Oczko* 24v; *CzechEp* 166; y iefłi co do vpadku koronie tey pomaga/ [...] tedy to łãmo kołõ [poselskie] narychley iã przewroći y zgubi. *SkarKazSej* 694a.

Połączenia: »co (na)rychlej« (3): *RejRozpr* F4v; Tãkże y kãżdy kto z zãbolãłym vmyłem á z niedobrze połtãnowionym przyrodzeniem gdzie przyiedzye/ iużci mu teź nic áni po málãrzu/ áni po hãwtarzu. Ale co? Szukay co narychley takiego towarzysłtwã y tãkich náuk/ czymbył ony łwe zãbolãłe á nikczemne obyczãie co narychley w łobie ozdobić á wypolorowãć mogł *RejZwierc* 20v. Cf »nie ... ani ... ani ... jedno co narychlej«.

»nie ... ani ... ani ... jedno co narychlej« (1): Abowiem pãtrż gdy kto nogę złãmie/ álbo łie s koniã łtłucze/ pewno iuż nie łzuka áni málãrzã/ áni hãwtarzã/ iedno co narychley co miłternieyłzego Cyrulikã/ áby oney zãbolãłey przygodzie łwey co narychley mogł iãki rãtunek dãć. *RejZwierc* 20v.

Przysłowie: Y mãdry gdy dom buduię Co rychley końcã pilnuie. Iuż piec/ komin/ łtoły/ łãwy To iuż więc drobnieyłłe łprãwy. Bo gdyby niebyłõ dãchu Snadzby pan piec był w przełtrãchu. *RejRozpr* F4v.

2. (*Naj*)*bardziej* [*w tym: sup (4)*] (47) : Był też pytan Dyogenes czymby mógł narichley nieprzyziaciela załmucić, odpowiedział gdiby ty łam dobrym był. *BielŻyw* 76; CZo wihcey [!] człowieu łzkodzi iestli zły pokarm czyli złe powietrze (-) Złe powietrze łzkodliwze iest. Bowiem ono richley łzkodzi łerczu w ktorim iest łztok y zrodło włzitkich duchow j ciepła przyrodzonego *GlabGad* K3v, E6v; A wierę więc wielkie mienie Mułi ciłnać y zbáwienie Bo więc łáczniey łtego wyniłć Kto ma łtrochy liczbę czynił Rychley łie więc vplełie Kto wiele rządzi ná łwiełie *RejRozpr* D3; *RejKup* x6; *MurzNT* 166 *marg*; A ták moy miły brácie/ ielzłce z młodu w łobie/ Czyń gwałł/ á niech cie márnne ten áfekt nie łkrobie. [...] A gdy cie ten wrzod rułzy/ przyłož nań rozumu/ Bo łie rychley rozyátry przyłožylzi łzumu. *RejWiz* 192v; Okázuielz iż gdychmy łą zgodnemi że ná ten łzas narychley bywamy łpráwnemi ku przyłięciu duchá łwiętego. *BibRadz* II 64d *marg*; Dziwuielz łie temu Máchomełie iż moie rycerłstwo/ przymierze złamawłzy/ iáko piłzelz/ łzkodęć vczyniło w twoich kráinach/ [...] obroł to ná inłzą łtronę Máchomełie á rychley łie tráfi/ pierwełci twoi ludzie mnie łzkodę vczynili náđ wiáre y zachowánie *BielKron* 254; *RejZwierc* 236; *WujJud* 41v; O dziwna łáłká Bołka/ iłz y Aniołá do grzelznych łłác (áby tym wıęcey tákıey łię łáłkáwołci Bołkiey/ y dobrołci á obmyłłania iego około nas włtydzili/ y rychley wzrułzyli) nie omielzłkawa. *SkarŻyw* 557, A3; *PudłFr* 66.

W połączeniu z comp przymiotnika (1): Sukienká prołtym kroiem záwłze nacudnieyłza/ Przez rękawow kłztałłczek: to ták łubtelnieyłza Rychley łię bęđzielz zdáłá/ niłz w onych chobotách Fráncułkich/ lub wymyłłnych Hiłzpañłkich robotách Ktora kłztałłną vrodę ma ielzłce do tego/ *ZbyłPrzyg* B4.

Połączenia: »co rychlej« (2): A ielłiby podwıczna miłóść cie rułzyłá/ Boł tá nigdy żadnemu nic nie przepułciłá. Stárayze łie corychley był w łtánie cnotliwym/ Zyl łobie iáko człowiek żywotem pocłziwym. *RejWiz* 44v; *CzechEp* 127.

»daleko rychlej« (1): Dáleko łie tego [*tj. pomsty*] rychley obawıáć máiá/ bluźniery w krzełciáńłtwie/ ktorzy według Apołtołá/ łyná Bożego tákowym vragánie m znowu krzyżuiá y háńbiá. *PowodPr* 44.

»(coż owszem) jeszcze rychlej« (2): *RejZwierz* 109v; Wenetom v ktorych iest prawđziwa Wolnołć/ wolnoby tákı Státut połtánowıć łobie/ iżby ich nie imáł nikt/ áz przekonáne práwem/ ielzłce rychleyby łię tám złzedł łę ł Státut/ á czemułz oni tego Státutu v łiebie mieł niechłá? *GórnRozm* B4.

»tym rychlej« (7): Potem żebychmy patrząc co łię niepołłuznemu łpierze dołtało/ tym rychlei duchowi łwiętemu przyzwalali a pana Chriłtułá nieodłłępowali/ gdyby nás on włercu náłzem tak napomináł/ iako onego napomináł *MurzHist* L3v; *LubPs* gg2; *KochWrJan* 18; *SarnStat* 1228. *Cf* »im ... tym rychlej«.

»im ... tym rychlej« (3): *KromRozm I* [H3]; Ale Ich Mołć Xięża/ rádze/ niechay łwoie táiemnice dobrze zámykáıá/ y ludziom ich nie obiáwiáıá: bo im łię im lepiej przypátrzą/ y dołtátecznie ie poznáıá/ tym łię rychley nimi brzydłci (iáko niezbożnymi) y przed nimi vłiekáć bęđá. *NiemObr* 89; *Quanto sceleratior es, tanto citius Deus gratiam infundit. etc.* Im gorłzym łotrem bęđzielz/ tym tobie rychley Pan Bog łáłki łwoiey náżyczy: á ielłi łię dobrymi vczynkámı wyłmuknielz/ [...] áby łię Pan Bog przyiáł/ nic nie łpráwıłz *ReszPrz* 57.

»rychlej (...) (a)niż(li)« (17): *GlabGad* K3v, L; ato wiedź/ że tego potem nienaprawiź/ co rás twym zaprężnim fkażiź/ krew twoia rychléici ié poćwierdzi/ niźli słowa/ wygnanie niźli námowa. *MurzHist* N3v; chrześcijani zaś pana boga prawie zatłumili/ Bo ięli każdy f wemu vmarłemu fłużyć/ kościoły budować/ [...] a o bogu abo nie myslili abo go za okrutnika mieli/ któryby się niechciał zlitować/ nietilko rychléi niź infzy doktorych się vciekali/ ale téż prosto niedbál nic na wołanie i na nédzę [!] ludzką *MurzNT* 73v; *RejWiz* 168v; *RejAp* 25; *GórnDworz* O; Ale iż náfze przyrodzenie iefth ták zgwałcone/ iż fie zówždy rychley ku gorżemu niźli ku lepřzemu ciągnie/ nielza iedno ágárykiem dębowym [...]/ á korrozywą żelázná [...] pohámować go muři. *RejZwierc* [78²], 72v; Bo Greckie słowo *Ago* [...] nie iedno Láćinikom *Arbitror*/ á nam domnimam álbo poczytam znáczy/ ále y owfzem częścíey známionuie/ żádam ciągnę/ zónę/ albo pedzę/ wiodę/ ktore wfzytkie słowá rychley fię tu zgodzą/ niź owo mnimam álbo poczytam. *BudNT* Kk3; Rychley fię bał vpadku/ ábo osłábilnia drog życia fwego w pokoju/ á niźli w oney woynie. Ználi święci iź nas rychley miłość ludzka zepfuię: niźli nam nieprzyiazń záfzkodzi. *SkarŻyw* 238; O niefcześliwé czáfy/ nie ták przed tym było/ Sáma cnotá pláćilá/ áz y wfópomnięć miło. Tę kto miał godność przy niéy/ chocia był vbogi/ Rychléy vfzedł niźli pan: dáiąc złotorogi Ielén zá vpominek/ áby go wáżono. *PudłFr* 74; Niefczczęfny/ kto fię/ ná ludzkim/ buduie Duchu: bo rychley niź z lodem fzwánkuie. *GrabowSet* I4; *PowodPr* 60; *SkarKaz* 41b, 486b.

Przysłowia: Boć kto fiedzi zá oponámi nigdy fie ták vbrukáć nie może/ iáko ktho fiedzi w dymie w kopciu/ bo fie zówždy rychley vbruka káždy miedzy węglarzmi niźli miedzy háwtarzmi. *RejAp* 25.

bo to ftára przypowieść/ s prziiacielem igray fłowkiem rzadko/ ále rączką nigdy/ y to fłowkiem poćciwym á nie obráźliwym/ boć y fłowko czáfem rychley obrázi niźli rączká. *RejZwierc* 72v.

(*nagł*) Niefortunny. (-) Twa fortuná iáko fklána/ Pięknie złotem málowána/ A gdy fie napiękniey błyfczcy/ Tedy narychley wyniřczy. *RejZwierc* 232v.

Szeregi: »rychlej i hojniej« (1): Máłoli tákich mieyfc w Chrześcijánřtwie od Páná Bogá vdárowánych ofobnemi przywileymi/ [...] iż tám Pan Bog ludzie ćiefzy/ rychley y hojniej niźli ná innych mieyfcách *SkarKaz* 41b.

»rychlej i lepiej« (1): A ona [...] rzeklá: co mi ty prozne y nietrwále dobrá obiecuięfz: rychleybych ia ćiebie y lepiej vbogáćilá/ bys ćhciał vwierzyć w Páná mego Iezuřa. *SkarŻyw* 443.

»co rychlej i pilniej« (1): Ale fię pewnie ná tym bárzo omylił: iáko tego [...] potym będzie mógł od wielu ich doznáć/ iż fię w tym poczuią: y iádu fię ták zaráźliwego co rychley y pilniej wyřtrzegáć będą. *CzechEp* 127.

»rychlej i więcej« (1): Ták P. IEZVS Pan Prorokow/ vbogie y podłe v światá do siebie rad przypuřczał/ [...] á temu bogátemu y zacnemu trochę fię ořtro pořtáwił. dáiąc znáć iż iego řtan y wyniořłość v światá nic mu do tego nie pomagála: áby rychley y więcej dla niego co czynić miał ten ktory światem y pychą iego gárdził. *SkarKaz* 416b.

3. *Chętniej* [*zawsze: comp*] (8) : *RejPs* 75v; Tám Boże miłofierdzye twechmy otrzymáli/ Gdychmy fie w pořzrod twego kořcyolá zebráli (*marg*) Iź Pan zówždy rychley wyřłucha wiernych wfpołeczności fwiętey. (-) *LubPs* N; A on [*bogacz*] powiedzyl: iż lepiej miły Oycze Abráámie áby kto do nich [*tj. jego żyjących braci*] řzedł z vmártych/ rychley będą pokutowáć. *RejPos* 161v; *RejZwierc* 113;

CzechRozm 70; Nieczyń krzywdy nikomu/ nie bierz nic fwowolnie/ Rączéy vpros/ dać káždy rychléy dobrowolnie. *WyprPl* C3.

Połączenie: »rychlej (...) niż(li)« (2): Także téż godzi się powiedziéć iżz pán nietilko niechce abyfmy rozumieli/ żęby [!] kogo inżégo/ prośbę za namy rychléi/ niźli nańze wzdychanié przyimowál/ ale téż nám mało niedawá iawnie znać że [...] *MurzNT* 78v; Czemu Pan rychley ízedł do nędznikow niź do mocarzow. *RejPos* 255v *marg.*

4. *Tak, jak należy, odpowiednio, właściwie* (2) : Ale do tey łáiki íwey [tj. zgody na małżeństwo] przyday iefzcze iedno. [...] proźę żebyś Sam w tym [tj. w sprawie małżeństwa] do niego pośzedł, íam prosił, íam ziednał. [...] rychley to íam íprawíř, y wízyřtko To gruntownieyřze będzie, co ty pořtanowíř *CiekPotr* 27.

Szereg: »rychlej a lepiej« (1): A thak widziała mi íye być przyřtoina rzecz powinnoći moiey/ abich łáiki y dobrodzieířta ich miłóći przećiw mnie nieiaką pamiątkę po íobie zořthawiła. Co nie rozumiem czym bych rychley a lepiej íprawić mogła iedno takim przypířaním *HistAlHUNG* A2v.

5. *(Naj)pewniej* (24) : Ale Magdalena [...] / niewiedząť gdzie go [Jezusa] indzie ířukatz/ wrociwřly íie do grobu/ gorzko plakala/ powtoré ij potrzecié tam nagłádała/ bo miała nadzieię/ iij go rychléy náydzie tam gdzie go pogrzebla. *OpecŻyw* 165, 22; Głębokieć łákomřtwo morze A gdzie w co nawięcey płyńie Tedy tám narychley ginie *RejRozpr* E2v; *RejJóz* E7v, L7; Wrořkořach niemyřly zadny Íz to íeřt íwiat dzywno ídradny. A kogo nawięczyey pieřczy Ten rychley zginie bez wyefczy. *RejKup* f3v, z6; Bo kto ná máłym czołńku nadáley odpłynie/ Ten íie cżáfem y z głową narychley ochynie. Ale kto íobye pływa ná beřpyeczney łodzi/ Ten narychley do brzegu íáko chce vgodzi. *RejWiz* 90v, 80v; Nigdy ty íobye nie gań/ páná ípokoynego/ Boć íie rychley dořtánie/ w łeb zá zuchwálego. *RejZwierc* 120; *RejZwierc* 231, 237; *StrykKron* 240; W Ten cżás Pan Bóg narychléy cżłeku rářunk dáie/ Kiedy mu namniey ícżęřcia znádzieię dořtáie. *PudłFr* 17; *SkarKazSej* 674b.

Połączenia: »tym (na)rychlej« (6): *RejFig* Aa3; I rzekł Saul. Dam mu íá [Dawidowi swą córkę za żonę] ná íego vpadek/ áby tym rychley zginął od rąk Filiřtyńřkich [ut sit ipsi in laqueum et sit in eo manus Pelistinorum]. *BibRadz* 1.Reg 18/21. Cf »im ... tym (na)rychlej«.

»im ... tym (na)rychlej« [szyk 3:1] (4): I wiem otym/ iż wřzelkie podnieřenie w pychę/ tym íie rychlej rořpuknie/ im íie nawięcey nádmie. *KrowObr* 6v; *RejWiz* 8v; A im kto ku więczyey krařie przyydzie/ tym íye rychley vpadku niechay ípodźiewa *SienLek* 12; A moźym baczyć y po młodym drzewie/ ktore im nalepiey vřzczepiono á opráwiono będzie tym narychley y vrořcie y wdziećzne owoce ínádniey moźe podáć s íiebie. *RejZwierc* 7v.

»rychlej nie ... jako« (1): Bo żadna rzecz rychley nie zgubi Rzeczypořp: íáko wnęřzna niezgodá *GórnRozm* C3.

Szereg: »lepiej i rychlej« (1): Pawy lepiej y rychley wylęze kokóř *GostGosp* 120.

6. *Raczej; z kilku możliwych wariantów sytuacji wyodrębnia (naj)właściwszą (druga ewentualność nie musi być wyrażona wprost); magis Vulg; citius Modrz [zawsze: comp] (192)* : Nigdy niechćiey ták dworny^m być Íżby komu chćiał zářřkodzić: Bo co ná innego řtroiřř/ Sam íie rychley w tym włowiřř. *BierEz* Lv, Q2; á íáko nic gorřzego nad złą żonę, tak teź nic lepřzego nad dobrą żonę, íákoź tedy za męźa íwego radaby gardło waźyřła dobra żona, tak teźe zła radaby richley íwego męźa

vmorzyła *BielŻyw* 53; *GlabGad* N2v; *RejKup* r3v, cc8; kto się nálezemu zbawicielowi gdy naświecie był/ nawięcyi/ przeciwiął/ ktogo przenaśladował/ [...] zali nań był nagorŷzy Piłat abo Heród? zali celnicy? zali żołnierze abo inŷzy ludzie prości abo barzo źli? zaprawdę rychlei nagorŷze vznamy Biŷkupy/ Doctory/ Pharifeuŷe/ i wŷzyŷtki ktorzy niebyli wedle boga mądrzy ani dobrzy/ a przed się przed ŷwiatem abo cnoty abo mądrości tytuł mieli *MurzNT* 116; A u nas w Polsce wszyscyŷmy sobie rowni, nie moŷe ani jeden drugiemu rozkazać ani jeden na drugiego w niebytności jego nic stawić. Jakoŷ by się tam na tę strawę złoŷyć mieli? Rychlej by do tego przyszło, ŷeby poŷlowie obrani nie byli. *DiarDop* 111; Bo złotá á pyeniędzy ŷnádniey záwŷdzy tego/ Rychley káŷdzy nábědzye z hándlu łotrowskiego. *RejWiz* 97, 29; *Leop Iudith* 6/17; (*nagł*) Co dał Liŷá Sędziem. (–) Owa kto ma dáć więcey/ ten rychley wygrawa/ S chudemi kokofzámi/ rad zá drŷwiámi ŷtawa. *RejFig* Aav; *RejZwierz* 11, 43, 62, 65v; [*Largius mówił*:] widzę ŷe ŷie wŷzyŷcy boiá á niewiedzyeć czego/ ia ŷie nic nie boię Wolŷkich áni Sábinow/ [...] ále mię tego więŷŷzy ŷtrách/ iŷ roznice á niezgodá miedzy námi w mieŷcie powŷtawa/ to rychley przynieŷie vpadek wŷzytkim *BielKron* 107; Błogoŷłáwionyŷ iŷeŷ vwierzył w mię á nie widzyałeŷ mię/ á teŷ piŷano: iŷ ci nie vwierzá ktorzy mię widzá/ á ci ktorzy nie widzá/ rychley vwierzá á będą żyć. *BielKron* 140v; Toryzmundus gdy obaczył oycá zábitego Teodoriká/ bez rozmyŷłu litował oycá/ chćiał Attilę gonić áŷ do Węgier/ ále go hámował Ekius [...] rádzáć mu áby rychley iechał/ ná oycowŷki ŷtholec ŷie w wiázał/ by lud poŷpolity iákiey burzki nie vczynił. *BielKron* 298, 208v; Drudzy do Goŷpodárŷtwá wŷzytkę myŷł ŷklónili/ A w pieniáŷdzách nawyŷŷŷe dobro połoŷyli. Więć teŷ tam rychléy naydŷieŷ Regeŷtrá ná ŷtole/ A ŷpleŷniáŷá Bibliá ŷtrzygá w káćie mole. *KochZg* A3v; Napewnięŷŷe lékárŷtwo/ gdy kto ná więrzchu noŷá/ vmię żyłkę wyiáć/ themu koniowi nie trzebá ŷye więcey napáŷci [*tj. choroby bydła i koni*] bać. A wŷzákoŷ kto niezna/ trudno tego kuŷić ma/ rychléy w vchu żyłę nálaŷŷzy rozkrwaŷ iá iŷ s niey krew dobrze poydŷie *SienLek* 167v, *Vuu*2v; *RejAp* 45v; *RejPos* 64v; *RejZwierc* 66v; *MycPrz* I B2v; tedy tu oto ŷam iáŷnie widŷiŷŷ/ iŷ ŷie ná to prozno maŷ ogládać: y ták ŷobie tuŷzyć/ ŷe być zá nie [*tj. za uczynki*] Bog miał [!] być powinien. Y owŷzem to rychley poznáć muŷiŷŷ/ iefli prawdziwym ŷługá Boŷym chćeŷ być/ ŷeŷ dáleko więcey winien czynić/ niŷ vczynić moŷeŷ *CzechRozm* 212v, 43; Bo poniewáŷ krewnoŷć/ powinowáctwo/ przyiaŷń/ y nieprzyiaŷń [...] wiele ludzi od prawdziwey drogi odwodzi: rychley ŷędŷia będą miedzy temi ŷpráwiedliwie ŷáđził/ miedzy ktoremi áni przyiaŷni áni nieprzyiaŷni ŷadney niebędŷie miał. *ModrzBaz* 75; *Oczko* 18; poŷtrzeŷił go [*Gedymina*] w grzbiet z Ruŷnice Niemiec ieden z błánow/ [...] á Miechouius piŷze/ iŷ [...] ogniŷtá ŷtrzáŷá/ ále podobno rychley ogniŷtá kulká z Ruŷnice/ bo tego czáŷŷu ruŷnice Niemcy wymyŷláć pocŷęli *StryjKron* 411; *CzechEp* 183; *KochFr* 46; Ale mnięmaŷ podobno/ ŷeby tylko rymy Poétowie tworzyli? nie więrz temu: y my Króla muŷiém obiéráć/ y my roŷkázowáć/ Y my ná okázyá muŷim ŷye gotowáć. Muŷim? czy ráđzi czynim? tuŷę rychléy temu vwierzyŷŷ/ ŷe to człowiek przyrodzeniu ŷwemu Nie czyni k wóli *KochMarsz* 153; Ia ácz ŷye chudo czuię/ rychléy tám przeŷtáne/ Gdŷie więcey cnoty/ niŷli pieniędzy záŷtáne *PudłFr* 53; Iako zle ŷe się Legatie nie odprawuiá będą rozumieŷi poŷtronni Panowie zeie wzgardzámy rychley dadzá pomoc przeciwko ná *ActReg* 73, 174; A ia/ bym teŷ láŷki twey znáć niechćiał Pánie/ Iednáć z twey dobroći ŷámey/ ŷławá wŷtánie/ Lecŷ ieflim/ ták dłuŷo był ŷkromny w záłoŷci/ Zaŷbyŷ nie rychley znał/ zá láŷkę/ wdŷięcznoŷci? *GrabowSet* C3; A to nas namnięy niechay nie obchodŷi/ Ze náđ niewinnym czáŷem

zły przewodzi. Albo że gorzły/ świat powoli máią/ A dobrzy rychlęy niedośćátek znáią. *KochFrag* 16; *WujNT* 425; Czyć pan twoy co źle myśli? álbo co nie gwoli? (-) Rychlęy coś przeciw niemu myśli głowá moiá *GosłCast* 29, 42.

Z elipsą czasownika (1): Z Antychrytác koniecznie tá potwarz tákowa ná nie/ iáko y ná Chrístuśá y Bogá oycá łámego/ ieť wniesiona/ y to ku temu końcowi: áby ták tym ludzi pomamiwzy/ [...] mogł tym beśpieczniey łwoie zaráźliwe wynáłáki prowadzić/ y z łobą do przepáści [*tj. piekła*] [...] wewlec. Kto tedy zbáwienie miłue/ niech łię iego zaráźliwey náuki łtrzeże/ y przed nią co rychley wćieka: boć iuż rychley koniec. *CzechEp* 209.

Połączenia: »(ale, owszem) jeszcze (...) rychlej« [*szyk 6:3*] (9): Gdyż bláku nie potrzebá przydawác gdzye złoto/ Sámo łie záwždy blyźczy/ á czyrni łie błoto. Ieťcze łie więc tákowy [*niepoczciwy człowiek*] rychley záfárbuie/ Gdy mu thego potrzebá/ á iż ná łię cźue/ Coby ludzye gánili *RejWiz* 91v. *Cf* »nie ... jeszcze rychlej«, »rychlej jeszcze ... niż(li)«.

»(a) snadź rychlej; snadź jeszcze rychlej« [*szyk 3:2*] (3;2): Bo vkáz mi dziś wieleli by tákich Orełtełow álbo Piládełow náłazł/ álbo tákich Liciniułow álbo Brutułow/ á łnadźby rychley náłazł thákiego coby łie pięknie zálecał á wiele obiecował/ á przedię trzołká w zánádrzu máca iákoby gi wyludzić. *RejZwierc* 93v, 189. *Cf* »nie ... rychlej snadź«, »rychlej snadź ... niż«.

»rychlej (...) miasto« [*szyk 2:1*] (3): Rychley naydzie wkarczmię puky Myásto bozych łow nauky. *RejKup* m4v; *RejZwierc* 183; X malo vziwamy: richley miásto niego/ ks *JanNKarKoch* F4.

»nie rychlej ... gdy« (1): Czyli wćiefzyłz [*zimo*] kogo twará ták łzeczoną/ Y ták bárzo zmárfkliwym źimnem poorzoną. Kogo nie rychley łobie nárułzyłz gdy łwymi Ołtry mroz wozić pocźniełz wiátry gniewliwymi. *WitołLut* A5.

»rychlej nie ... iedno« (1): A on wąż iádowity [*tj. szatan*]/ ktory łie vłtáwicźnie miał przeciwić połtepkom iego [*Pana*]/ y niczym inłzym rychley nie miał ołádzić ciemnego krolełtwá łwoiego/ iedno rołterkiem á niezgodámi rozlicźnemi łwiátá tego *RejPos* 333v.

»rychlej ... a nie« (3): *GlabGad* K4v; Gdy było dzyecię żywo płákałem/ y prośilem Páná Bogá áby było żywo/ á po łmierći iego cźemu mam płákác/ ázálz go mogę ożywić płáczem łwoim? ia k niemu rychley poydę á nie dzyecię ku mnie. *BielKron* 71; Bo iuż po tym trudno Robotniká ná to małz wyciągnác/ żebyć miał popráwować wyltáwióney roboty. Rychlęy wćiecze y pieniędzy drugi odbieży/ á popráwować nie będzie. *Strum* F2.

»(już, jeszcze, nigdy, pewnie) nie ... (ani ... (ani)) ... (ale, (i, ale) owszem, a) rychlej« (36): *GlabGad* G7; Kxieze miły toć powiedam Day pokoy włzyłtkiem biełłiadam. Iuż łię zdrowia nienadziewai Rychley niełpor łalue łpiewai. Toć być mułzy bozą moczą Yłcie vmrzes przet ta noczą. *RejKup* c4v, h6v, M, Yv; Nieprzyydzimy [...] ku niczemu dobremu rychley ku złemu. *OrzRozm* C4; *KochSat* B4v [2 r.]; *OrzQuin* Cv; Pewnie nie s fráfunku [...] : ále tá rychley przycźyná ieť iey łmierći/ iż łie iey długi cźás zdał cźekác do iutrá *GórnDworz* Y8v, Cc7; Bo iáko łam Pan powieda/ iż nie koźdy kto woła zá mną pánie pánie wnidzie do krolełtwá moiego/ ále ten owłzem rychley ktory cźyni/ pełni/ á náłláduie woley moiey. *RejPos* 29v, 144v; Nie rzeczesz, aby sie ten na wojnę gotował, rychlej do tańca, albo dopiero tańcował. *KochMon* 33, 21; áby łtąd káźdy y naprołłszy rozumiał/ że tá wiárá wáłzá z Bogá nie ieť/ ktory Bogiem pokoiu y iednołci chce być názwány; ále rychley z onego/

ktory fie w rofterkach á niezgodach kocha *WujJud* 5; Mnie fie nie zda/ áby Máláchiafz przeciw wielożeńftwu mowił/ rychley przeciw onym/ ktorzy nie nayrząc żon przedię ie trzymáli *BudBib* I 467c *marg*; *CzechRozm* 102, 255v; Krolu/ możelz mi wierzyć/ że zá lat dawnieyfzych [...] Nie były tákie lichwy/ áni waśni tákie/ Rychley mierność/ y cnoty kwitnęły wólzelákie *KochDryas* A2v; Bo to sumnienia/ nie tylko nie wćiefzy/ co przedię bierze/ owfzem ie rychley zátrwoży *CzechEp* 178; Ty teź/ ó RADZIWILE/ ftráchu mu z fwéy ftrony Dodałeś/ rofpufzczáiąc potężné zagony. Zagony/ które zbożá oraczom nie nofzą/ Rychléy fzáblę/ y ogień/ co miáftá puftofozą. *KochJez* B; *NiemObr* 40, 99; Y Tátáryzn nie odniófl w fáydaqu twéy ftrzały/ W boku rychléy przez páncérz/ y przez teley biały. *KochEpit* A3; Iuz tám fłużyć niebędá té piefczone fłowá/ Stáchniczku dufoz moiá: rychléy/ bądź mi zdrowá Márya láłki pełná *KochFr* 55; *KochPieś* 30, 52; *PudłFr* [3], 12; bo słowo iego [*Pana*] iefł wieczné/ ktore fię nigdy nie odmieni/ rychley fię niebo y ziemiá zmieni. *ArtKanc* K10v; *KochWr* 28; *ActReg* 185; Rzeczé kto: Wfzák mamy dawné zwyczáie w piłaniu fwoie: mamy Orthográphiá Polfká, którą wzywamy. Ia niewiém. Otolí widzę nie Orthográphiá, ále rychléy Táutográphiá. *JanNKar* D2; *GosłCast* 71; Wfzákże w przygodzie [...] Do pláfkiego [*brzegu*] fię miey Fryczu nieboże. Bo chłop nie fzkutá/ rychley zdrow zoftánie/ Gdy dná doftánie. *KlonFlis* F2.

»nie ... jedno rychlej« (1): Lepiey bys fnac fobie poftáł [*lege*: poftáł] Nis bys y fámego doftáł. Papieza pofpólu zrzymem Będáć tam czeftem pyelgrzymem. Albo y wzanadrzu nofył Przetfię by nié nieuprofzył Iedno ty fám rychley fobie Gdy bys myál wierna myfl wfobie. *RejKup* k4v.

»(a jeszcze, nie tylko) nie ... (ale, owszem) jeszcze rychlej« (5): *RejWiz* 191v; *CzechRozm* 211, 252v; *KarnNap* E3; Ato ón [*Dawid*] nie fzedł zbrojno/ áni z hárkábuzy/ Przedię polégł od niego ón Goliath duży. Ná fię drugi brón nofi: zbroiá niepomozé: Iefcze rychléy ciężarem fwym záfzkodzić moze. *WyprPl* A3v.

»nie ... (i owszem) rychlej snadź, snadź jeszcze rychlej« (1:1): *GórnDworz* Aa6v; Nie zaźrzá chytry gdy głupiego widzá/ Snadź iefcze rychley z niego fie náfzydzá. *RejZwierc* 224.

»(a, ale(ć) (pewnie), i owszem, i) rychlej (...) (a)niż((e)li)« (77): A to [*że jajka na miętko obracają się w krew*] máłz rozumieć w fubtilnym przyrodzeniu/ bo kto ma grubá płeć á żołádek barzo goráci, w takim richley iaie zgore niź fie w krew obroci gdyż iaycza fá pokarm fubtilny. *GlabGad* H5v, K8; Yuź wam teź bárzo myecze y groty pordzewyály/ á rychley v drugyego kfyáłzki naydzye/ niźli plefzki [= *zbroje*]. *KromRozm* I A4, N2v; ale nieftety panie boże/ rychléi dziś i opieniádz abo opelná i o fłowko brata zabjiemy/ niź go poidziem/ przyiacielfkié karać ftego co nám vczynił *MurzNT* 88v; *Diar* 37, 68; Bo Zydowye iż swinye nie yedzá/ Herod rychleyby fie był od mierzyoney swinie mogł wftrzymáć/ niźeli od włáfnych fynow/ kthore pobiwłfy yakoby poiádl. *GliczKsiąż* G2v, I2v; Bo káždego przełomi miłe przyrodzenie/ A rychley niźli w cnoty przywiedzye w zgorfzenie. *RejWiz* 53v, 41, 56, 180v, 184v; A iż wáfzá Miłóć piśfelz/ iż moje piřmá/ rychley będą w wychodzie/ á niźli ná ftole: prawdá iefth/ iż prze mię niczemnego Piřárzá to być moze *OrzList* e3; *RejZwierc* 51v, 125v; *OrzRozm* H2; Wierę dziś rychley wezmá/ niź dadzá Krolowi/ Pogotowiu podobno Xiędzu Plebanowi *KochSat* B; *Nimia cura deterit magis quam emendat*, Zbytnia práca richley skáži niźli nápráwi. *Mącz* 451a, 128d; Od czego iefli odftápicie/ Portu chybićie: á rychléy w Kálikućie/ á niźli domá będąćie. *OrzQuin* A4, B, Z4v; *RejAp* 179v; kiedy Dworzáninowi Polfkich fłow nie ftánie/

dobrze vczyni/ iż pożyczý s Czeŝkiego ięzyká/ rychley niŝ z drugich/ á to dla tego/ ŝe iuŝ ten ŝam v nas/ ieŝt wzięty/ y policzony zá nacyudnieýŝy. *GórnDworz* F5; ále ieŝlibyŝ w.m. ná tháki kŝtałt páná ŝwego formowác chciał/ moim widzeniem rychleiby w.m. ludzie dobrym bákálarzem názwáli/ niŝ dobrym dworzáninem á páná záŝię/ rychley dobrym ŝprawcá/ niŝ wielkim krolem. *GórnDworz* liv-li2, D3v, D4v, Hv, L2v, O4v (17); *RejZwierc* 25v, 139v [2 r.], 156v; *WujJud* 134; *CzechRozm* 29, 44v, 141, 162v, 256; Rychleyby bez ŝłońcá ŝwiát być mogł/ niŝli ludzie bez rŝądu y trzymánia rzeczy tych ktore ŝię raz poŝtánowię. *SkarJedn* 338; Niech pozna moc prawdy iŝ rychleyby ŝońce kto zázáŝil/ á niŝli by koŝcioł zázáŝic miał. *Skarŝyw* 92; Zniebácžnoŝci á nieumieiętnoŝci rychley rozpłázamy niŝli łowiemy: á miáry niewieđzac/ á niemowięc wedle Apoŝtołá/ ták iáko trzebá/ rychley rozdrażniem niŝli leczým *Skarŝyw* 312, 161, [197], 294, 335, 508; *CzechEp* 88, 177; *KochFr* 64; *KochTarn* 77; *ArtKanc* Lv; *GórnRozm* M2; wŝzákóŝ byłaby wŝdy nieiáka náđzieiá/ ŝebyŝmy ŝie rychléy ná tego zgodŝili/ którégo óciec/ dŝiad/ y práđziad rŝędem nam pánowáli/ niŝ gđie nam kogo obcégo ŝzukác przyđzie. *KochWr* 35; Ale iáko Czechowie nie od Czechá podobno idá [...]: ták y Láchowie podobno zkąd inąd rychléy to przezwiŝko odnieŝli/ niŝli od tego iŝtego Lechá brátá Czechowégo. *KochCz* Bv; Ale trzeŝwoŝć [...] nigdy człowieká w to nie wda/ czemuby ŝproŝtác nie mógl: y owŝzem rychléy godnoŝci ŝwéy [...] zámilczy/ niŝli ŝię o rzecz ŝobie nierówná pokuŝi. *KochPij* C2v; *GrabowSet* C3; Ale nam podobno teraz więcýy trzebá ná taką rzecz ŝie zdobywác/ któráby ŝáłoŝć náŝę rychléy leczýc/ ieŝliby to moŝna rzecz byłá/ niŝli iátrzyć/ y ŝérzyć mogłá. *KochFrag* 49; *OrzJan* 54; *WujNT* 164; Y owŝzem vciekaymy iáko z wody przed tonácymi/ poniewá oni/ ieŝli ŝię około nich vwiiác bęđzieŝ rychley ciebie pogrąŝá z ŝobá beŝpiecznego/ niŝ ŝię ŝami wynorzá od rátkunku twoiego/ y ták áni ŝobie áni drugim pomocy dáć nie mogá. *WysKaz* 12; *PowodPr* 41; Roŝnoŝć wiar nie czyni vprzeymoŝci y dufałoŝci/ áby ŝię temu zwierŝył wŝzytkiego y dufał mu/ ktorego ma w wierze przeciwnym. Rychley ŝię go ŝtrzedz/ áby go gđie w ŝwoim błędzie nie włowił: á niŝli mu ŝię dufác bęđzie. *SkarKazSej* 684b.

»(a) rychlej jeszczé ... niŝ(li); rychlej niŝli ... jeszczé« (2;1): Ale pátrŝ co hárdá myŝl wnet káŝdemu czýni/ Rychley niŝli pomoŝe/ ieŝczé go obwini. *RejZwierz* 16v; *GórnDworz* F3; Bo cíchy/ ŝkromny [...] człowiek więcýy ŝpráwić [...] moŝe oná [...] ŝkromnoŝciá ŝwá zá godzinę/ niŝli pirchálec zá cály dzieñ/ á rychley ieŝczé powádzi niŝli ku dobremu koñcu przywiedzie. *RejZwierc* 139v.

»przedŝię rychlej ... niŝ« (1): bo ŝie pánowie poiednáia/ á chłópu w thym roŝterku záwŝdy w łeb. Bo iuŝ chłópie day kury/ day owies/ podŝ ná ŝtraŝ/ [...] á chłópu ŝie przedŝię rychley doŝthánie niŝ komu inemu. *RejZwierc* 72v.

»rychlej ŝnadŝ ... niŝ« (1): bárŝo częgo krzywego gdy kto s prętká/ [...] á nye z lekká nápraŝcá/ rychley ŝnadŝ złómi niŝ náproŝci. *GliczKŝiqŝ* G.

Przysłowia: Więc drugi nád kŝięgámi rzkomo przepieruie/ Chce Sokoły zálecieć/ więc rozum ŝyŝyhtuie. Ale podobno rychley poydziemy Sowiego/ Ktora [...] Co chciałá wzgorę buiác/ wnet w ŝzelinę wpádnie. *RejWiz* 90.

Lapide ipso obfirmator es, Rychleyby kámienia vŝył niŝ ciebie. *Mqcz* 128d, 277d.

[Vkaŝcieŝ to [ŝe Syn Boŝy z Bogiem to dwie osoby, ale iŝtnoŝć jedna] w piŝmie vwierzým wam: Lecŝ rychlej ŝie mulicá (iáko Lćinicy [!] mowię) óŝrzebi. *BudArt* C5v.]

Frazy: »(ale) rychlej bym (a. bych, a. byłby) rzekł (a. powiedział, a. mowił, a. pisał)« (7): *GórnDworz* Ff7; *Mylémy* fie pánowie bárzo: Rychléybywm rzékł/ że [*cesarz turecki*] ószálał/ á že zá takim łczęśliwym rzeczy powodem ślepym ielt/ gdyby [...] łam rękómá łwými przeciwo łobie ná was zbroię kłásć miał *OrzJan* 13; *WyprPl* A4; Otóz względem te⁸⁰ nic po miąłzym punktcie: ále zgoła poproftu /cz. Dla łkromności [= *oszczędności*] iednák, miáfto litery /z/ które do /c/ przydáiemy, rychléybywm rzékł, žeby nád /c/ położyć punkt miąłzy tym łpółobem /ć/ *JanNKar* E2v, E3v, Fv; *PowodPr* 49.

»a nie wiem, by snadź nie rychlej« (1): Ktorzy [*potwarcy*] widząc náłżę długą ćierpliwość (á niewiem by snadź nie rychley gnuftność) żełmy nic przez ták czas długi ná iáfnia nie wydáli: [...] przeto oni z wietłżá bełpiecznością przeciw nám piorá łwe obołtrzyli *CzechRozm* A5.

»i coś rychlej do rzeczy« (1): Z tego mieyłcá baczę ia, že tę Orthogrąphią pan Kochánowłki dawno piłáł: mówiąc bowiem zemną máłto co przed śmiercią łwoią, ináčzy mi o tym, a/ powiádał: [...] Co iednák y włzytkie piłmá włáfną ręką iego piłáné, okázuią: y coś rychléy do rzeczy dla vchronienia fie wiele krélek. *JanNKar* E.

IV. *W funkcji zaimka przysłówkowego zastępującego określenie czasu: kiedy; tu zaimek pytajny; często zawiera pragnienie „oby wkrótce”; quando PolAnt; quam mox Mącz [zawsze: posił] (50)* : Dziwne fie to łłowá zdály w włzach v *Zuzánny/ Prze Bog* próši/ á pogłáda/ rychłto przydá pánny. *KochZuz* A3; Y wola ma twey woley łługá nie łkwirłiwa/ Wđzy/ by łkromna od pániey pánná oczekiwa Rychłto iey rękę podałz/ y łpřawiedliwego Ciężaru gwałt vłkromiłz/ z miłóšierdzia twego. *SzarzRyt* B2v.

Połączenia: »jako rychłto« (12): O łlodki gołciu dułłny/ aż teráz odchodziłs/ wđzy mi powiedz iakorychłto fie femną za łię złczyłs *OpecŻyw* 20v, 20; Yáko rychłto ocyec łyná łwego óżenić ma. *GliczKsiąż* O8; *LubPs* bb3 *marg*; Skaże Sędzia/ iże Powod ma podniełć Gwar wedle Práwá. Dáley łtroná odpowiedna pyta/ iáko rychłto ma ták Gwar podniełć? Skaże Sędzia/ iże poki Práwo łyedzi. *GroicPorz* v2v; *BibRadz* 2.*Esdr* 2/6; Ego huic ad res [huc ad hos *Terentius, Adelphoe*] provisam quam mox virginem accersant, Iá k nim poydę pátrząc yáko rychłto będą chceć pánný záwołáć. *Mącz* 495c; *BudBib* 2.*Esdr* 2/6; O łpřofná Sodomó [...]: iáko łię rychłto zápásć y ognie^m zgináć mozełz? *SkarKazSej* 705a.

~ *jako rychłto po kim* (1): Słuchayćie iáko rychłto w košćiele Spiewanie po Apołtolech náłtáło. Sokrátes w košćielney Hiłtoriey ták piłze: Ze Ignácýus Antyocheńłki w Syryey trzeći po S.Piérze Biłłkup/ ktory z Apołtoły był przedtym obcowáł/ widzenie Angiołów/ Hymnámi odpowiednemi łwięťá Troycę chwałęcých widział: y ten łpółob ktory widział Antiocheńłkiemu košćiołowi podał. Skąd fie do włzytkich košćiołów tá Trádicya álbo podanie rozéłzłó. *WujJud* 186.

Szeregi: »jako rychłto abo na ktory mianowicie czas« (1): abys Vp: W. przypatrzywšysz się napřzod te^{mu} co w Recessie iest okołó Seimu napisano, potym tez ratie tewšytkie na obie stronie, [...] vwazywšy nam zdanie swe oznaimił, ywypisał, cobysię widział Vpr:W: wtey mierze vczinic y iáko rychłto abo na ktory mianowicie czas, ten Seim zlozyc *ActReg* 136.

»jako rychłto i w ktorych łeciech« (1): YÁko rychłto y w kthorych łeciech łyná łwego rodzicy myeliby náuczycyelowi yákyemu ná vczenye [...] przykázáć y polecieć/ myedzy vczonemi łudźmi [...] łporká o tym nyemáła byłá. *GliczKsiąż* I4v. ~

»rychłoli (a. rychło (...) li); -li rychło« (27;1): Ptafznik niegdy sieći rofpiął/ Aby ktorego ptaká iął: Y siedział z dáleká pátrząc/ Rychłoliby čás potárgnąć. *BierEz* S3v; Bo iuż fładz y wzrok zemdłał oczu moich záglądáiąc/ rychłoli mnie przypádnie obiecáne wybáwienie od ciebie *RejPs* 184v, 100v, 181v, 187; A gdyż dokonanie walki każdej nie jest w mocy tego, kto zacznie, [...] pewnego czasu, rychłoli się to uspokoić będzie mogło, JKM wiedzieć nie może *Diar* 23; Czujęm iáko pieczliwy Wrobl záwždy siedząc pod dáchem/ Rychłoli zrzucą gniazdko me czekáiąc z wielkim ftráchem *LubPs* X3v; *LeszczRzecz* A4; *RejZwierz* 117v; Kiedy do thego [pojedyńku] przyfzło/ ftnawili fie obádwá ná čás w Bernie. począł hnet pytać on mężny fyn. Nuż rychłoliż miedzy námi rozeymiecie? Odpowiedzieli mu przyiáciele/ W ten čás práwi/ kiedy ná fwym koniu zbrojno ná plácu ftnáiesz. *GórnDworz* O7; Thedy on rycerz gdyż był pułzczon do lwá: bárzo fie bał czekáiąc godziny rychłoliby był roftárgan od lwá. *HistRzym* [118]; *RejPos* 135v; *HistLan* E4; Bo iuż niewie áni fám o fobie/ áni o żadnych fprawach fwoich/ tylko czeká iáko młody Gáwron gębę roziewiwfzy/ rychłoli mu czo w nię wetkáią. *RejZwierc* 159v, 26, 159v, 212; *Strum* R3v; *SkarŻyw* 187, 408; *WerKaz* 288; Ta Propozycya inSenatu była [...]. Szósta Seim rychło zložyc li gdyz y Hołdy Xiążąt Pruskiego yPomorskie⁸⁰ Kurlanfskie⁸⁰ nanimby się odprawowac miały *ActReg* 9; *WysKaz* 10; Ták fię z mieyfcá [pan młody] rułzywfzy/ iuż w drogę wdáie. Z Kráková tám ná Lidze/ też fie był zábáwił/ Niechże fámá pilnuie/ áby fie iey ziąwił. Oth ze iuż małz/ co zacz ieft/ y będzieli rychło *PaxLiz* C2, C, Cv.

~ *Fraza*: »bo co wiedzieć rychło li; ani wzwiefz rychłoli« (1:1): Bo czo wiedzieć rychło li Bog wfmierzy fwą frogofcz A lepiej wczáfz nizli zboza przydą w wielką drogofcz *RejJóz* L8v; á przecz fie nie lękałz tego mieczá ofstrego [...]/ ktorymci oto ten Pan prawdziwy á nieomylny w obietnicach fwoich wfstawicznie grozi/ á tuż gi dzierzy nád głową twoią/ iż áni wzwiefz rychłoli gi fpuścić ma. *RejAp* 25.

Szereg: »rychłoli i jako« (1): Nie czyniła im przełzkody y ociągánia/ dáleka/ trudna/ niebeśpieczna drogá: nie ciężko im było/ opuścić páńftwá fwe/ wczáfy/ domy/ żony/ dziatki fwoie: Nie rofzczytáli/ rychłoli y iáko fię wroćim *SkarŻyw* 26.~

»rychłoli tam« (1): Powiédzze ty tedy mnie/ rychłoli tám Koronácyá Króla Polfskiego dóydzie/ gdy kożda z ofobná Wiárá/ z Káplánem fwym ofobnym/ ná Koronácyą poiedzie? *OrzQuin* V3v.

»(a) rychłóż« (5): Pánie moy kyedyfz weźrzyfz ná myę flugę fwego/ Rychłofz wyrwyefz duflę mą z vpádku tákyego *LubPs* I3v; Rychłóż/ wiekuifty pánie/ Twóy przeciw nam gnięw wfwanie? *KochPs* 119, 182; *SkarŻyw* 244; Widzę żeś młódzieniec bywáły: Małzże iuż ná tę woynę iechác vmyfl cały? [...] fám ty to iák Panię małz iechác. (-) To dobrze: á rychłóż mię chcecie wyprawowác? *WyprPl* A3v.

»rychłóż wdy« (1): Chłop chudziná/ dofyc długo ná onym mieyfcu ftał/ czekáiąc przedfię áżby wieżę zmierzył/ nákoniec gdi kilká rázow záwołał/ pánie/ rychłóż wdy zmierzycie/ á nigdy mu fie nie odezwano: chciał wiedzieć/ co fie to dzieie *GórnDworz* T7.

W charakterystycznych konstrukcjach: czekać (oczekiwać) (tego a. godziny) rychło (jako rychło, rychłoli) (11), dziwować się, patrzeć (upatrować, zaglądać, poglądać) (8), pytać (się) (przypytywać się) (3), nie rozczytać, słuchać (2), nie wiedzieć (pewnego czasu) (2).

Synonimy: **I.1.a.** *bystrze, chutko, chybko, chyżo, prędko, rątczo, skoro, wartko, żartko*; **4.** *krotko, prędko*; **a.** *łatwie*; **5.a.** »bez odwołki«, *natychmiast, prędko, »wkrotce«, wnet, zaraz*; **d.** *nagle, niespodziewanie, prędko, »z nagłą«, »z nienacka«.*

Cf **NIERYCHŁO, [RYCHŁOZMARLY]**

MP